

Givere og mottakere imellom

*En diskursanalyse av Kirkens Nødhjelps
fremstillinger av de Andre i Fasteaksjonen
1967-2007*

Navn: Marianne Rønning Torkelsen

Masteroppgave i profesjonsetikk – DIAK4302

Veileder: Aud V. Tønnessen

Det teologiske fakultet, Universitet i Oslo

Forord

Det er mange som skal takkes for at jeg kom i havn med denne oppgaven:

Først og fremst vil jeg takke min veileder Aud V. Tønnessen. Takk for konstruktiv veiledning og for din fleksibilitet på tid. Ikke minst takk for din inspirasjon og oppmuntring gjennom skriveprosessen.

Takk til ansatte/tidligere ansatte i Kirkens Nødhjelp for samtaler om fasteaksjonen: Asle Kristiansen, Dag Arne Roum, Heidi Bye, Inger Torunn Skjøtre, Ole Bjørnar Lunde, Arne Falck, Svein Tornås og Anne Noum Førland. Og takk til ansatte ved Kirkens Nødhjelps arkiv: Inger Frydenborg og Solfrid Langseth for tilgang og bistand til å finne frem i arkivet.

Takk til min gode studievenn Tone for kollokvier, korrektur og støtte.

Takk til familie og venner for oppmuntring.

Til slutt: Takk til min kjæreste for gode samtaler og diskusjoner om feltet. Takk for du har hjulpet meg med å holde motet oppe fra begynnelsen og til siste slutt. Og all den praktiske hjelpen, særlig mot slutten av innleveringen.

Oslo, 09.05.07.

1.0. INNLEDNING	5
1.1. PRESENTASJON AV TEMA OG PROBLEMSTILLING.....	5
1.2. BEGREPSAVKLARING.....	7
1.3. INNHEITING AV INFORMASJON OM FASTEAKSJONEN.....	8
1.4. ET TEORETISK BAKTEPPE.....	9
1.4.1. DISKURSANALYSE	12
1.4.2. RAMMEN FOR NORSK BISTANDSDISKURS: DET NORSKE GODHETSREGIMET?	14
1.4.3. GAVENS MAKT: MAKTEFFEKTER I NORSK BISTANDSDISKURS.....	15
1.4.4. REPRESENTASJONER AV DE ANDRE – HOMOGENISERING ELLER MANGFOLD?	17
1.4.5. DET TREDJE ROM.....	18
1.5. DISPONERINGEN AV OPPGAVEN	20
2.0. 1967-1979: VELDEDIGHETSREPRESENTASJONEN	21
2.1. ET RISS AV UTVIKLINGSHISTORIEN	22
2.2. BIAFRA: KIRKENS NØDHJELP OG FASTEAKSJONEN VOKSER FREM.....	26
2.3. VELDEDIGHETSDISKURSEN: MELLOM NÆRHET OG DISTANSE.....	28
2.3.1. IDENTITET OG KRISTENPLIKT.....	28
2.3.2. PATERNALISERING AV DE ANDRE.....	31
2.3.3. TO ATSKILTE VERDENER: NØD VERSUS OVERFLOD	33
2.4. OPPSUMMERING.....	36
3.0. 1980-1994: FELLESSKAP OG MEDANSVAR.....	37
3.1. NOEN HOVEDTENDENSER I UTVIKLINGSHISTORIEN I 1980-1994	39
3.2. OPPGJØR MED ELENDEGHETSBIKLENE.....	42
3.2.1. INFORMASJONSARBEIDET BYGGES UT.....	44
3.2.2. GIVERNE SKULLE AKTIVISERES	45
3.2.3. BILLEDMATERIALE.....	47
3.3. MELLOM FELLESSKAP OG AVSTAND	49
3.3.1. GIVERIDENTITET.....	49
3.3.2. PATERNALISME.....	51
3.3.3. BEKREFTENDE FRAVÆR?.....	53
3.4. OPPSUMMERING	54
4.0. 1995-2007: RETTIGHETSREPRESENTASJONEN.....	55
4.1. VEIEN TIL EN RETTIGHETSTILNÆRMING.....	56
4.2. MELLOM RETTFERDIGHET OG RETTIGHET.....	59
4.3. RETTIGHETSDISKURSEN: FRA FELLESSKAP TIL POLITIKK.....	63
4.3.1 GIVERIDENTITET MED POLITISK KJENNETEGN.....	63
4.3.2 MENNESKERETTIGHETER SOM PATERNALISMENS NYE KLÆR?.....	66
4.3.3. STEDFORTREDERMAKTEN	68
4.4. OPPSUMMERING	71
5.0. AVSLUTNING.....	72

5.1. OPPSUMMERING	72
5.2.0. UTBLIKK.....	74
5.2.1. FREMSTILLINGENES AMBIVALENTE BETYDNING.....	74
5.2.2. BISTAND FOR DE UTVALGTE.....	76
6.0. LITTERATUR.....	77
A) ARKIVMATERIALE FRA KIRKENS NØDHJELPS ARKIV.....	77
B) BIBLIOGRAFI.....	77
MAL SYSTEMATISERING AV DATA.....	79

1.0. Innledning

Hvis det er noe vår globaliserte virkelighet har lært oss så er det at virkeligheten er kompleks og mangfoldig. Hvorfor kommer ikke det fram i allmennkringkastingen? Hvorfor skal norske korrespondenter levere svarene til enhver tid? Kan de ikke lure på ting, som alle oss andre? Kan de ikke rett og slett spørre folk som bor der ute i verden slik at vi får vite hvordan de selv analyserer sine egne liv og virkeligheter?¹

1.1. Presentasjon av tema og problemstilling

Kirkens Nødhjelp (KN) har i førti år hatt en årlig innsamlingsaksjon, den såkalte fasteaksjonen. Aksjonen knytter an til den kristne høytiden fasten, som er en forberedelse til påske. I følge kristen tradisjon skal troende avstå fra forskjellige goder for å rette fokus på Gud og medmennesket. KNs fasteaksjon har siden 1967 bidratt til å konkretisere livet for Gud og medmennesket gjennom pengeinnsamling til mennesker i nød i andre deler av verden. I den første fasteaksjonen gikk pengene til katastrofehjelp og hjelp til selvhjelp blant annet i Øst-Nigeria. Ved førtiårsjubileet i 2007 var det klimatrusselen og dens konsekvenser for fattige mennesker i sør som var tema. I førti år har KN invitert norske givere til å støtte organisasjonens arbeid i Sør. Jeg vil i denne oppgaven studere fasteaksjonsmaterialet og se hvordan organisasjonen har fremstilt mottakerne som ”*de Andre*”² giverne som ”de første”. Hvordan er relasjonen mellom dem beskrevet? På hvilke måter har fremstillingen av relasjonen mellom de forandret seg gjennom førti år?

De Andre befinner seg fysisk langt fra fasteaksjonens givere. Flertallet av fasteaksjonens givere får kun kjennskap til de Andre gjennom fasteaksjonsmaterialet. Hensikten med denne oppgaven er å se nærmere på fasteaksjonens spenninger mellom nærhet og distanse mellom giver og mottaker. Disse kan være fremstillingene av de Andre som passive ofre for fattigdommen som venter på *Vestens*³ hjelpende hånd, slik vi møter det i fasteaksjonens på 1960- og 1970-tallet. De kan være 2005-aksjonens presentasjon av menneskehandel som et sosialt problem ikke bare hos de Andre, men også situert her i Norge. Eller det kan være utfordringene i å motivere de norske leserne til å gi penger til fasteaksjonen, til å hjelpe, og samtidig informere om de Andre uten at de fremstilles som passive og hjelpeløse. Selv om fasteaksjonsmaterialet har endret seg gjennom årene fra 1967 til 2007, har aksjonen gjennom hele perioden vært en innsamlingsaksjon i spenningen mellom det å samle inn penger til de Andre, og det å gi de norske giverne et bilde av de Andre. Fasteaksjonen har hatt

¹ A. H. Simonsen (2006).

² Jeg vil redegjøre for dette begrepet i begrepsavklaringen.

³ Jeg vil redegjøre for dette begrepet i begrepsavklaringen.

definisjonsmakt til å skape norske givers bilde av de Andre. Oppgavens tema hører derfor hjemme i en diskusjon av forholdet mellom bistand og makt.

Norsk bistand ”har beskrevet seg selv som maktutøvelsens motstykke – Den gode handling på de fattiges vegne”.⁴ Men hvordan kan norsk bistand plassere seg i et makttomt rom? Denne oppgaven vil vise at det ikke finnes makttomme rom hvor handling skjer.⁵ Handling skjer alltid på bakgrunn av definisjoner av de handlingene rettes mot. Ikke bare har Norges andel av bistand til andre kontinenter vært betydelig, bistandsfeltets innflytelse på den norske opinionen har også vært stor. Bistanden har bidratt til å forme nordmenns verdensoppfatninger.⁶ Derfor mener jeg det er interessant å rette et maktkritisk blikk på en norsk bistandskontekst.

De fem største bistandsorganisasjonene, Kirkens Nødhjelp, Flyktninghjelpen, Røde Kors, Norsk Folkehjelp og Redd Barna, har i dag monopol på bistandsmarkedet⁷. Som en av disse fem store, mener jeg det er viktig å se nærmere på Kirkens Nødhjelps arbeid.

Kirkens Nødhjelp (KN) driver i dag nødhjelp og utviklingsarbeid i en rekke land i Afrika, Sør-Amerika, Midt-Østen, Asia og Latin-Amerika. Det spesielle med KN er at den har tilhørighet både i bistandspolitikken og i kirken. KN skiller seg fra de fire andre store bistandsorganisasjonene ved at den definerer seg som diakonal. Samtidig har organisasjonens humanitære bistandsarbeid etter hvert blitt omfattende.⁸

Det er spesielt interessant å se på KNs *fasteksjon* fordi den både forholder seg til den kirkelige diskursen, og samtidig oppsøker vanlige folk i sine hjem gjennom den årlige dør-til-dør aksjonen. Denne har pågått hvert år siden 1984. Det spesielle med fasteksjonen er at den utgjør den delen av KNs arbeid som jobber tettest opp mot norske menigheter.⁹ Fasteaksjonen står bak en stor del av informasjonen norske menigheter får om bistand, og er den delen av KNs arbeid som har tradisjon for å arbeide nærest opp til norske menigheter. Derfor ønsker

⁴ Tvedt (2003) s. 22.

⁵ Foucault (1999) s. 104.

⁶ Simonsen (2003) s. 13.

⁷ Tvedt (2003) s. 92.

⁸ Tønnessen, (2001) s. 530.

⁹ Det er her verdt å merke seg at kirken i denne sammenheng lenge var Den Norske Kirke, men at de norske frikirker har blitt inkludert de siste årene.

jeg å se på hvorvidt fasteaksjonen skiller seg fra de norske bistandstrendene. Dette vil jeg gjøre ved å analysere fasteaksjonen i lys av den norske bistandshistoriens ulike trender.

Noen av oppgavens drøftings spørsmål er allerede antydnet, men det er likevel nødvendig med en konkretisering av følgende hovedproblemstillinger :

Hvordan har de Andre blitt fremstilt som passive eller aktive mottakere i fasteaksjonens materiale? Hvordan har disse fremstillingene endret seg i takt med den utviklingen som har skjedd innen bistandstenkningen fra 1967 til 2007?

I fasteaksjonen utøver KN makt gjennom hvordan portrettereringen av de Andre og KN som organisasjon. Dette dreier seg om definering og kategorisering, altså makten til å definere og bestemme relasjoner. I denne oppgaven vil jeg se på hvordan KN forvalter denne makten gjennom fasteaksjonsmaterialet. Dette vil jeg gjøre ved å analysere bilder og tekst i fasteaksjonens materiale, og gi en fremstilling av hvordan KN gjennom dette definerer relasjonen mellom seg og de Andre.

Fremstillingene av de Andre har endret seg gjennom bistandens historie. Derfor ønsker jeg å se om jeg i fasteaksjonens materiale kan finne igjen enkelte, spesielle trekk fra ulike tidsperioder i bistanden. Jeg ønsker å drøfte hva disse fremstillingene kan si oss om relasjonene mellom de Andre og leserne. Her vil jeg også se om fasteaksjons fremstillinger av de Andre skiller seg fra dens bistandshistoriske kontekst. Det vil si i hvilke grad det religiøse aspektet skaper føringer for hvordan de Andre fremstilles. Et sentralt anliggende vil også være å se på i hvilken grad fremstillingene preges av at KN er en giverorganisasjon, og søker økonomisk støtte fra sine givere. Dette gjør jeg ved å se etter direkte eller indirekte oppfordringer til å støtte fasteaksjonen i materialet, samt ved å avdekke om slike tekster dominerer i materialet.

1.2. Begrepsavklaring

De Andre har i mange studier blitt et samlebegrep for de som er statsborgere utenfor Vesten og for undertrykte, marginaliserte grupper i vestlige land.¹⁰ Begrepet bør anvendes med

¹⁰ Når jeg i oppgaven benytter meg av begrep om Vesten og Østen er dette ikke uten videre uproblematisk. Begrepene er tvetydige og kompliserte. Stuart Hall skriver at begrepene bærer preg av myter og fantasi, og at de ikke først og fremst er knyttet til et geografisk sted. E. Eide og A. H. Simonsen, *Å se verden fra et annet sted* (2004) s. 309.

forsiktighet. Jeg bruker begrepet fordi jeg vil kartlegge hvordan fasteaksjonen forholder seg til forskjeller og likheter mellom leseren og de Andre, og om aksjonens fremstillinger bidrar til at det skapes en nærhet eller distanse mellom leserne og de Andre.

Man kan nærme seg den Andre på inkluderende eller ekskluderende måter. Man kan peke på ulikheter mellom de og oss, eller man kan peke på likheter.¹¹ De Andre kan fremstilles som mer troskyldige, lavere på rangstigen, mindreverdige og/eller mindre intelligente enn leserne. Denne måten å danne hierarkier på faller ofte, men ikke nødvendigvis, sammen med en form for partikularisme der de Andre først og fremst blir fremstilt som forskjellige fra leseren.

Slik kan universelle menneskelige likheter bli fraværende.¹² Man kan også unndra seg forskjellene, og fokusere på likhetene i relasjonen mellom leserne og de Andre, men da aksepterer man heller ikke at finnes forskjeller. I et slikt tilfelle ønsker man å bekrefte seg selv gjennom de Andre.¹³ Derfor vil jeg peke på både likheter og forskjeller mellom de Andre og leserne i fremstillingene som fremgår i materialet. Det er de etiske dilemmaene i relasjonene mellom de Andre og giverne utgjør grunnfargen i denne oppgaven.

Med begrepet *representasjoner* menes ting og fenomener slik de fremstår for oss.

*”Representasjoner er ting og fenomener i den tapning de fremstår for oss, altså ikke tingene selv, men tingene silt gjennom det som kommer mellom oss og verden; sproget, kategoriene osv.”*¹⁴ Representasjoner er reprodusert fakta. I materialet om fasteaksjonen er det ansatte i Kirkens Nødhjelp som har gitt representasjoner av de Andre.

1.3. Innhenting av informasjon om fasteaksjonen

Oppgavens materiale består av magasiner, foldere, avisnotiser, fastebøsser og plakater som har blitt trykket i forbindelse med aksjonen fra 1967 til 2007. Utvalget inkluderer alt det skrevne og tilgjengelige materialet om fasteaksjonen i KNs arkiv fram til 2007, med unntak av gudstjenestematerialet. Materialet utgjør aksjonens informasjon til leser og giver.

Gudstjenestematerialet skal også mobilisere givere, men på en indirekte måte ved at KNs appell formidles via en religiøs begivenhet. Denne sjanger er derfor utelatt. Det er imidlertid lite skriftlig materiell som er ekskludert som følge av dette. Jeg har fått tilgang til

¹¹ E. Eide og A. H. Simonsen (2004) ss. 10-11.

¹² Ibid (2004) s. 67.

¹³ H. Lausund (2005) s. 6.

¹⁴ I. B. Neumann (2001) s. 33.

fasteaksjonens materialet via de arkivansvarlige ved Kirkens Nødhjelp i Oslo. Alt materialet som er anvendt er tilgjengelig i KNs arkiv, og er derfor etterprøvbart.

Jeg har lest gjennom og systematisert materialet som finnes om fasteaksjonen fra 1967 – 2007 i Kirkens Nødhjelps arkiv. Systematiseringen av materialet har jeg gjort for å skape et overblikk, og illustrere noen trender og mønstre i tråd med oppgavens problemstilling. Jeg har registrert hva slags materiale som finnes, og lett etter tema. Denne systematiseringen danner grunnlaget for en næranalyse av utsnitt av fasteaksjonens materiale. Alt eksisterende materiale er registrert med bakgrunn i stikkord som sier noe om oppgavens hovedproblemstilling. På bakgrunn av denne registreringen, har jeg beskrevet noen hovedtendenser gjennom fasteaksjonens tiår. Deretter har jeg foretatt en utvelgelse av noe materiale som jeg vil analysere og drøfte grundigere. Analysen gjøres med et kritisk blikk på representasjoner av de Andre gjennom bistandshistorien.

For å systematisere fasteaksjonens materiale har jeg registrert hva slags stoff som finnes, og et utvalg av ord som markører for en ideologi¹⁵. Denne systematiseringen har jeg gjort for å skape et overblikk over aksjonens historie, og illustrere noen trender og mønstre i tråd med oppgavens problemstilling. I registreringen har jeg for det første sett etter hva slags informasjon leserne fikk. Dernest har jeg sett etter hva slags bilde som ble gitt av de Andre og for det tredje hvem som var fortellerstemmen i materialet. I tillegg til primærmaterialet fra fasteaksjonene bruker jeg KN-nytt, prinsipp- og strategidokumenter, samt andre tekster produsert av KN som gjør det mulig for meg å plassere fasteaksjonen i en bredere sammenheng i organisasjonens arbeid. Jeg har gjennomført intervjuer med flere ansatte og tidligere ansatte i KN, som har gitt meg et bredere innblikk i KN og fasteaksjonen gjennom tiårene.

1.4. Et teoretisk bakteppe

For å plassere fasteaksjonen inn i en bredere utviklingskontekst både internasjonalt og nasjonalt, har jeg anvendt serien *Norsk utviklingshjelpshistorie*¹⁶. I tillegg har Arturo Escobar med sin bok *Encountering Development*¹⁷, og Oddvar Smukkestad med *Den innviklete*

¹⁵ Se vedlegg for fullstendig oversikt.

¹⁶ J. Simensen (2003), F. Liland og K. A. Kjerland (2003) og A. E. Ruud og K. A. Kjerland (2003).

¹⁷ A. Escobar (2002).

*utviklingen*¹⁸ vært sentrale for den generelle utviklingshistorien. Når det gjelder litteratur om KNs historie har særlig Aud V. Tønnessens historiebok om KN¹⁹ og hennes artikler²⁰ vært aktuelle.

Makt og bistand har vært et sentralt tema i bistandsforskningen. Terje Tvedt har i boken ”Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt. Den norske modellen”²¹ blant annet drøftet hvordan norsk bistand ofte presenteres som makttomme godhetshandlinger. Han beskriver et *norsk godhetsregime*, der den norske staten og dens hjelpere blir å likne med den barmhjertige samaritan, en som handler uten egeninteresse. Dette kritiseres hos Tvedt gjennom hans påvisning av hva slags makt som gjøres gjeldende i denne sammenheng.²² Kirkens Nødhjelp utgjør som en frivillig bistandsorganisasjon en del av statens hjelpere i dette godhetsregimet. Fasteaksjonen er derfor et av de steder som kan sies å aktualisere den problematikk mellom godhet og makt som Tvedt beskriver.²³

Knut Nustads bok ”Gavens makt. Norsk utviklingshjelps som formynderskap”²⁴ problematiserer hvordan fattigdom reduseres til et problem internt i mottakerlandet, og mener at det ikke finnes noe slikt som en gave uten intensjoner. Ifølge Nustad er asymmetri og manglende samtidighet en sentral del av bistandens fremstilling av den Andre. De Andre befinner seg i en annen tid og på et annet nivå enn den som yter utviklingshjelp. Fordi det er giveren som definerer målet for utviklingen og hvordan dette skal nås, kan mottakerne aldri bli samtidige med giveren. Hans kritiske gjennomgåelse av gavens makt i form av bistand²⁵, legger mye av grunnlaget for min kritiske tilnærming til fasteaksjonsmaterialet.

Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsens` bok ”Å se verden fra et annet sted. Medier, norskhet og fremmedhet”²⁶ reiser sentrale spørsmål om *våre* forestillinger om det norske og det fremmede, og retter kritikk mot vestlig dominans. Gjennom en samling med essayer beskriver forfatterne hvordan de Andre har blitt fremstilt blant annet i historiske eksempler og dagsaktuelle debatter. Samlingen beskriver vanskeligheter knyttet til tradisjoner ved å skrive

¹⁸ Smukkestad (1998).

¹⁹ Tønnessen (2007).

²⁰ Ibid (2007).

²¹ Tvedt (2003).

²² Ibid (2003).

²³ Ibid (2003) s. 22.

²⁴ Nustad (2003).

²⁵ Ibid (2003).

²⁶ Eide og Simensen (2004).

om de Andre. Et eksempel på en slik vanskelighet er hvordan norske journalister ser land som India med *norske øyne*. Med sine norske øyne, kan journalistens bilde av inderne reduseres til bilder av nød og folkemasser. I stede for å tegne et bilde av Indias mangfold, blir ytterlighetene presentert.²⁷ Et annet eksempel fra boken omhandler problemer knyttet til journalistens makt i formidlerrollen. Elisabeth Eide mener journalister bidrar til å fremheve noen stemmer og svekke andre. Ved å trekke frem ulike eksempler fra fremstillinger av de Andre, skriver Eide om hvordan journalistikken om de Andre kan foregå. Hun skriver blant annet om fremstillingene av de Andre som tause, der journalisten beskriver de Andre utenfra. Hun skriver også om hvordan skribenter skriver *på vegne av* de Andre, og dermed mener å vite nok om dem til å skrive om de uten å intervju dem.²⁸ Deler av materialet fra "Å se verden fra et annet sted", har også vært analysert i Eides doktoravhandling "'Down there' and 'up here'"²⁹. Eide og Simonsen reiser spørsmål og kritikk på våre forestillinger om de Andre, som utgjør en sentral del min av analyse av *fasteaksjonens Andre*.

Hege Vilberg har skrevet hovedoppgaven "'Sammen for en rettferdig verden'"³⁰, om hvordan KN som en organisasjon for internasjonal diakoni, har forstått rettferdighetsbegrepet fram til 2003. Vilbergs oppgave utgjør et sentralt bakgrunnstykke for min analyse av KN i en veldedighetsrepresentasjon, som en del av en kristen barmhjertighetstradisjon.

Kari Ulveseth har i sin hovedoppgave studert hvordan *KN-Nytt* informerte giverne om KNs arbeid i Nigeria og Sudan fra 1960 til 2000, og hvordan magasinet fremstilte de Andre.³¹ Hun fant blant annet at svært mye av stoffet omhandlet temaet bistand, utviklingsarbeid eller Nødhjelp generelt, og KNs innsats i dette arbeidet spesielt. Mellom 85 og 95 prosent av materialet handlet om Kirkens nødhjelps rolle og innsats, mens nigerianere og sudanere var bortimot fraværende i reportasjene.³² Som Aud V. Tønnessen skrev i sin historiebok om Kirkens Nødhjelp, handlet reportasjenes budskap mer om organisasjonens troverdighet i sin innsats for å forbedre de Andres livsforhold, enn om de Andre. Slik ble giverne forsikret om at KNs medarbeidere gjorde det de kunne for at givernes penger ble anvendt på en god måte og at de derfor trygt kunne fortsette å støtte organisasjonen.³³

²⁷ Eide og Simonsen (2004) ss. 55-56.

²⁸ Ibid (2004).

²⁹ Eide (2002).

³⁰ Vilberg (2003).

³¹ Ulveseth (2004).

³² Ibid (2004) s. 65.

³³ Tønnessen (2007) s. 214.

1.4.1. Diskursanalyse

Denne oppgavens intensjon er å belyse representasjonene av de Andre i fasteaksjonsmaterialet gjennom en kritisk diskursanalyse. Å tenke seg utvikling innen diskursene muliggjør fokuset på dominerende og makt³⁴.

Diskursbegrepet er hentet fra Michael Foucault, og innebærer en forbindelse mellom kunnskap og makt. Foucault problematiserer hvordan situasjoner og diskurser tar makten fra subjekter³⁵. De med makt har kontroll over hva som regnes som anerkjent kunnskap, og de som har en slik kunnskap har makt over de som ikke har denne kunnskapen. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths og Helen Tiffin skriver i ”Post-Colonial Studies. The key concepts”, at en slik makt var svært viktig i relasjonen mellom koloniherrne og de koloniserte. Postkolonialisten Edvard Said, som er inspirert av Foucault, har vært en sentral kritiker mot en slik kunnskapsmakt³⁶. Dersom vi leser Foucaults forståelse av kunnskap og makt inn i bistanden, kan vi se noen av de samme tendensene i forholdet mellom giverne og mottakerne. Kunnskapen kan skape et maktforhold der giver utøver autoritet over den Andre, fordi giver besitter makt til å definere en kunnskap som den Andre ikke har tilgang til. Resultatet kan være at den Andre objektiveres. For som Espen Schaanning skriver i etterordet i et av Foucaults verker, kan ikke språk og samfunn, diskurs og praksis, løsrives fra hverandre³⁷. Av den grunn blir det viktig å se på språket for å kartlegge den sosiale praksisen.

Hensikten med kritisk diskursanalyse er ikke å stille seg politisk nøytral, men snarere å engasjere seg i sosial endring med et ønske om å stå på de undertrykte gruppers side. Med kritisk diskursanalyse er det ønskelig å avdekke de ulike maktforholdene i diskursen. Hensikten med å gjøre dette er å bidra til en sosial endring som etterstreber mer likeverdige forhold i kommunikasjonsprosessen og i samfunnet som helhet.³⁸ For å avdekke maktforholdene i fasteaksjonen er det fruktbart å se nærmere på den norske bistandsdiskursen som den er en del av. Innenfor hvilke rammer utspiller aksjonen seg? Og hvem er det som besitter kunnskapen i norsk bistandsdiskurs? Besitter den norske bistandspolitikken en kunnskap som gir autoritet over den Andre, slik at den Andre objektiveres?

Diskursanalytiker Norman Fairclough skriver at:

³⁴ Escobar (1995) s. 5.

³⁵ Foucault (1999).

³⁶ Ashcroft, Griffiths og Tiffin. (2004) s. 72.

³⁷ Foucault (1999) s. 61.

³⁸ Jørgensen og Phillips (2005) ss. 75-76.

Discourse as an ideological practice constitutes, naturalizes, sustains and changes significations of the world from diverse positions in power relations. As this wording implies, political and ideological practice are not independent of each other, for ideology is significations generated within power relations as a dimension of the exercise of power and struggle over power³⁹.

Norman Faircloughs forståelse av diskursiv praksis og maktrelasjoner baseres på en bestemt oppfattelse av ideologi og hegemoni.⁴⁰ Innenfor Faircloughs kritiske diskursanalyse forstås diskursene som uunngåelig ideologiske. Dette innebærer at de er med å skape og reproducere ulike maktforhold mellom sosiale grupper. Fairclough definerer ideologi som:

significations/constructions of reality (the physical world, social relations, social identities), which are built into various dimensions of the forms/meanings of discursive practice, and which contribute to the production, reproduction or transformations of relations of dominations⁴¹.

Diskursive praksiser virker ideologisk så lenge de inneholder konstruksjoner som bidrar til å opprettholde eller rekonstruere maktrelasjoner.⁴² Språkbruk er en form for sosial praksis, noe som har flere implikasjoner. For det første medfører dette at diskurs er en form for handling der mennesker handler i forhold til verden og hverandre, samtidig som diskurs innebærer representasjoner. For det andre innebærer dette at forholdet mellom diskurs og sosial struktur er dialektisk. Dette betyr at diskurs formes og styres av sosiale strukturer på ulike nivåer samtidig som diskurs konstituerer det sosiale.⁴³

Discourse is socially constitutive (...) Discourse is a practice not just of representing the world, but of signifying the world, constituting and constructing the world in meaning⁴⁴.

Formålet med Faircloughs kritiske diskursanalyse er nettopp at den skal være en metode for å undersøke sosiale endringer.⁴⁵ En tekst må alltid tolkes inn i en kontekst for at den skal gi mening til leseren. Det sentrale i Faircloughs kritiske diskursanalyse er at diskurs er en viktig form for sosial praksis, som både reproducerer og forandrer vitenskap, identiteter og sosiale relasjoner, herunder maktrelasjoner. Samtidig formes diskursen av andre sosiale praksiser og strukturer.⁴⁶

Hovedmålet med oppgavens analyse er å kartlegge forbindelsen mellom språkbruk og sosial praksis. Fokus rettes på de diskursive praksisers rolle i opprettholdelsen av den sosiale orden

³⁹ Fairclough (1992) s. 67.

⁴⁰ Jørgensen og Phillips (2005) s. 86.

⁴¹ Fairclough (1992) s. 87.

⁴² Ibid (1992) s. 91.

⁴³ Ibid (1992) s. 63.

⁴⁴ Ibid (1992) s. 64.

⁴⁵ Fairclough (1992) s. 8.

⁴⁶ Jørgensen og Phillips (2005) s. 77.

og i sosial endring. Dette undersøker jeg ved å analysere *den kommunikative begivenhet*, det vil si selve teksten, og *diskursordenen*, som er summen av de diskurstyper som anvendes. Den kommunikative begivenhet består av tre dimensjoner som skal være med i analysen, og har sitt utgangspunkt i *Faircloughs tre-dimensjonelle-modell* for kritisk diskursanalyse. Den første dimensjonen er *teksten*. Her vil jeg se på tekstens egenskaper. Deretter består den kommunikative begivenhet av *den diskursive praksis*. Her ser jeg nærmere på hvordan teksten skapes av diskursen og samtidig reproducerer eller utfordrer diskursordenen. Den tredje dimensjonen plasserer teksten i en bredere *sosial praksis*, og her vil maktperspektivet har en sentral rolle.⁴⁷

1.4.2. Rammen for norsk bistandsdiskurs: Det norske godhetsregimet?

Terje Tvedt er en av de som retter skarp kritikk mot maktforholdene i norsk bistandsdiskurs. Han kritiserer det norske bistandssystemet for å være et normlegitimerende og normproduserende *godhetsregime*, der forestillinger og retorikk om godhet regulerer systeminterne relasjoner og gir systemet dets grunnleggende eksterne legitimitet⁴⁸. Her mener jeg det er opplysende å se på Tvedts begrep *det sør-politiske system*. Dette begrepet brukes for å vise til hvordan bistandsfeltet og utenrikspolitikken ikke bør sees som to atskilte områder i norsk politikk. Han viser til at norsk utenrikspolitikk tydelig innebærer tradisjonelle verdikoder om hva som fremmer Norges politiske interesser. Utviklingsfeltet har derimot blitt fremstilt som et godhetsregime, der spørsmålet som blir stilt er hva skaper/skaper ikke utvikling? Mens man i det tradisjonelle politiske systemet treffer beslutninger ut i fra om man har makt eller ikke, er godhetsregimet et rom der man ønsker det gode eller det dårlige. Tvedts poeng er at godhetsregimet er et rom der det gode blant annet bestemmes av om det gis støtte til de aller fattigste, om det gis mer eller mindre bistand til *Sør*, om det kjempes for universelle rettigheter eller ikke.⁴⁹ Tvedts påstand blir viktig fordi vi på bakgrunn av dette bør stille spørsmålet: kan aktører ikle seg og bli ikledd godhetens kappe ved godhetsretorikkens grep, og derigjennom dømme det gode eller det onde⁵⁰? Slik kan bistandsdiskursen fremstå som et makttomt rom, der arbeidet består i å gjøre det gode. Tvedt går så langt at han mener at godhetsregimets ledere fremstiller stedfortredermakten som den eneste makten de har. Stedfortredermakt innebærer her at norske bistandsaktører taler på vegne av de Andre⁵¹. I det

⁴⁷ Fairclough (1992) ss. 72-96 og Jørgensen og Phillips (2005) ss. 79-83.

⁴⁸ Tvedt (2003) ss. 33-34.

⁴⁹ Ibid (2003) s. 34.

⁵⁰ Ibid (2003) s. 35.

⁵¹ Ibid (2003) s. 36.

norske godhetsregimet beskrives det krysskulturelle møtet som bistandsdiskursen står i, ofte kun som å *bistå* andre til å gjøre de rette tingene for de fattige. På bakgrunn av disse fremstillingene har det sørpolitiske godhetsregimet representert en form for moralsk autoritet, fordi de assosieres med et udiskutabelt godt prosjekt⁵².

Media har hatt og har en viktig oppgave med å opplyse nordmenn om norsk bistandsarbeid. Det er her påfallende at det sørpolitiske systemet helt siden bistandssystemet oppstod og særlig de siste tiårene, har finansiert uavhengige journalisters reiser til sør. Hensikten med disse reisene har vært å se hvordan norske bistandsprosjekter fungerer i praksis. Dette er påfallende, fordi det strider mot den allmenne journalistikkpraksisen at journalister skal være uavhengige. Mens reiser dekket av bedrifter ble ansett som skitne penger, ble det sett på som positivt å reise for å se bistandsarbeid i Sør, fordi det er viktig å dekke det norske bistandsarbeidet i norsk media⁵³. Det Sør som kommer til syne i media uttrykker ofte de interessene de norske aktørene har gjort seg til talsmenn for; at den Andre bekrefter *vårt* prosjekt⁵⁴. Sagt med Tvedts ord: ”*Det sørpolitiske system har ervervet seg en ganske ubestridt posisjon som Det godes vokter*”⁵⁵.

1.4.3. Gavens makt: Makteffekter i norsk bistandsdiskurs

Dersom de norske representasjonene av de Andre preges av en godhetsånd, hva er så vanskelig med det? En spesiell kombinasjon av gavemakt og begrepsmakt har vært og er innebygd i bistandshistorien og bistandens struktur.

En relasjon mellom parter hvor noen er definert og situert som givere og rettleidere og andre som mottakere, hvor noen er beskrevet som utviklede og historiske modeller og andre som ikke-utviklede eller historiske, samfunnsmessige anomalier, hvor noen har hatt rollen som forandrer og andre som de som skal forandres, og hvor noen har vist hva som er rett, og hvor andre må mobilisere til å realisere det som er rett, har gitt tydelige makt/avmaktstempler på det sørpolitiske systems praksisformer⁵⁶.

Bistandsdiskursens relasjoner består av givere og mottakere, KN og de Andre. Disse relasjonene preges av at givene besitter en begrepsmakt der KN fungerer som rettleidere, og hvor de Andre står i en fare for å bli passivisert. Dersom KN fremstilles som utviklende, kan dette føre til at de Andre oppfattes som det motsatte altså som ikke-utviklende. I disse relasjonene er det altså en fare for at de Andre blir satt i en avmaktsposisjon og at KN besitter en makt over de Andre gjennom sine representasjoner av de Andre. Dersom fasteaksjonens

⁵² Ibid (2003) s. 243.

⁵³ Ibid (2003) s. 230.

⁵⁴ Ibid (2003) s. 293.

⁵⁵ Ibid (2003) s. 315.

⁵⁶ Ibid (2003) s. 239.

formål ses på som en løsningsgave som gis den Andre, kan makten gjemmes i intensjonen om godhet.

Det er nærliggende å tenke seg en sammenheng mellom det Tvedt definerer som det sørpolitiske systems godhetsregime, og Knut Nustads bok *Gavens makt*. Nustad skriver om hvordan de ulike modellene for norsk bistand har fremstilt årsakene til fattigdom som interne i de fattige landene og som mulige å løse gjennom en målrettet inngripen utenfra. Dermed påpeker han at norsk bistand har produsert det han kaller for makteffekter gjennom å fortrenge forbindelser mellom global rikdom og fattigdom.

I følge Marcel Mauss finnes det ikke noe slikt som en gratis gave. En som mottar en gave står i en diffus gjeld til giveren. Jeg vil, slik Knut Nustad gjør i boken *Gavens makt*, poengtere at gaver i form av bistand har mange av de samme egenskapene som andre gaver. De er med på å opprettholde relasjoner mellom giver og mottaker. Samtidig skiller bistandsgavene seg fra andre gaver ved at de er ment til å løse et problem; nemlig en mangel på utvikling. I denne problemløsningen ligger det en gavens makt, altså at bistanden definerer en fremstilling som sann og fortrenger andre forestillinger⁵⁷.

Bistand er ikke bare et humanitært anliggende, den bidrar også til å reprodusere en *vestlig dominans* over den tredje verden gjennom de representasjonene som skapes av de Andre. Jeg vil videre forsøke å gi et innblikk i denne dominansen som kommer til uttrykk i det Nustad kaller for *makteffekter*⁵⁸. Selv om vi ikke lenger skal bringe de fattige opp på samme nivå som oss, blir deres fattigdom forklart med noe de mangler. Fortsatt er det noe internt i de fattige landene som ofte anses som årsak til fattigdommen, og fremdeles menes det ofte at landene kan hjelpes med vår ekspertise. Dermed fjerner man fortsatt kausalforbindelsen mellom fattigdom og rikdom⁵⁹. Altså forekommer en segregering; at de rike landenes rikdom ikke har noe med fattige land å gjøre⁶⁰. Bistandsdiskursen kan slik fremstå som apolitisk.⁶¹

⁵⁷ Nustad (2003) s. 21.

⁵⁸ Ibid (2003) s. 138. Hensikten med begrepet makteffekter, er å fokusere på å forklare hvordan noen er i stand til å skape makteffekter. Makt blir altså ikke bare redusert til en forklaring i seg selv. Ibid (2003) ss. 24-25.

⁵⁹ Nustad (2003) s. 29.

⁶⁰ Ibid (2003) s. 46.

⁶¹ Dette til tross for at utviklingshjelpen fødtes gjennom Marshallhjelpen under den kalde krigens kamp mot kommunismen, og dermed har hatt en politisk undertone hele veien. Ibid (2003) ss. 46-47

1.4.4. Representasjoner av de Andre – homogenisering eller mangfold?

I representasjonene av de Andre er det et potensial for at fasteaksjonen objektiverer de Andre, og fremstiller dem som passive mottakere.

(...) there exists a veritable underdeveloped subjectivity endowed with features such as powerlessness, passivity, poverty, and ignorance, usually dark and lacking in historical agency, as if waiting for the (white) Western hand to help subjects along and not infrequently hungry, illiterate, needy, and oppressed by its own stubbornness, lack of initiative, and traditions. This image also universalizes and homogenizes Third World cultures in an ahistorical fashion. Only from a certain Western perspective does this description make sense; that it exists at all is more a sign of power over the Third World than a truth about it. It is important to highlight for now that the deployment of this discourse in a world system in which the West has a certain dominance over the Third World has profound political, economic, and cultural effects that have to be explored ⁶².

Bistandsdiskursen kan altså skape et bilde av den fattige som en maktesløs og uvitende som venter på hjelp fra en hvit, vestlig hånd. Et slikt bilde universaliserer og homogeniserer Sør. Bildet er snarere et tegn på vestlig makt, enn et sannhetsbilde om Sør. Det er derfor nødvendig å utforske hvilke effekter denne vestlige dominansen over Sør har hatt, gjennom fasteaksjonens materiale.

Bistandsdiskursen er utstyrt med et apparat som produserer ”kunnskap” om Sør. Apparatet fødtes med moderniseringstrenden i bistandens barndom, men dens produksjon av kunnskap og makt, blant annet gjennom nye praksiser, teorier og strategier, har fornyet seg gjennom årene. Bistandsdiskursen har konstruert et rom for de Andre med en spesiell kontroll over dem.

Historisk har mange grupper blitt marginalisert som en følge av binære strukturer som jeg/du, vi/dem og god/ond, i samfunnsformer preget av patriarkat, kolonialisme, imperialisme og etnosentrisme. Koloniherrne og andre vestlige representanter har fått definere hvordan underslåttene er, hvordan de må styres og hvilke behov de har⁶³. Det har vært en historisk og kulturell tradisjon for å stille ut det som er forskjellig fra oss på måter som understreker avstand, ulikhet og hierarki⁶⁴. I representasjoner av de Andre kan det skapes en distanse både i

⁶² Escobar (1995) ss. 8-9 og oversatt til norsk i Nustad (2003) ss. 38-39.

⁶³ Eide og Simonsen (2004) s. 143.

⁶⁴ I Norge var det blant annet lenge vanlig å stille ut underlige mennesker og dyr på sirkus. Folk som så annerledes ut, ble vist frem til andres skrekk og gru. Så sent som i 1914 var en *kongolandsby* stasjonert ved Frogner stadion. Her kunne mennesker med norsk statsborgerskap se hvordan de svarte levde i Kongo. Representasjonene av de Andre la vekt på binære kontraster mellom *oss* og *dem*. Christensen og Eriksen (1992) ss. 32-35.

tid og rom, snarere enn at det pekes på likheter og forskjeller. Dermed kan de Andre fremstilles som en homogen gruppe. Man kan gi representasjoner av andre på uttalige måter. Journalisten bidrar med individuell kraft og stemme til å fremheve noen mennesker og utelukke andre. Han eller hun kan velge å fremheve den norske bistandsarbeideren eller en av de Andre i Sør. Synes journalisten det er viktig å høre hva den Andre sier⁶⁵? Journalisten kan gi ulike representasjoner av den Andre gjennom ulike tilnærminger. Det blir viktig å se etter hvem som fremheves i fasteaksjonens materiale, og hva slags bilde vi får av den Andre.

Det blir derfor viktig å se nærmere på hvordan journalisten kan presentere den Andre på forskjellig måter. Journalisten kan trekke fram sitater fra de Andre for å understreke skribentens poenger, og slik gi en presentasjon av de Andre sett utenfra. Ved å bruke begrepet *på deres vegne*, mener journalisten at han/hun vet nok selv til å kunne bedømme situasjonen uten å spørre den Andre selv⁶⁶. De Andre kan bli representert gjennom stedsfortredere, og slik gis tid og rom til å presentere sin egen fortelling. Dermed blir de i større grad subjekter i egen historie⁶⁷. Den Andre kan også snakke om annet enn seg selv, men forteller sjelden sin egen historie som samfunnsmessig kompetente personer. Igjen finnes et spor etter vestlig dominans. For hvis de Andre ble sett som konsekvens eksperter, hvem skulle da bruke de ”egentlige” ekspertene, som ofte forstås som de vestlige?⁶⁸.

1.4.5. Det tredje rom

For professor og postkolonialist Homi Bhabha finnes det ingen rene eller ublandete kulturer, alle er i kontinuerlig endring. Dermed tar han også avstand fra et homogent kulturbegrep, og understreker betydningen av å studere forskjeller innen grupper, samt likheter mellom grupper. Bhabha mener det finnes et *tredje rom*, som er et rom der historien blir løsrevet fra sitt egentlige utspring, og dukker opp i nye politiske initiativer⁶⁹. Hvis fasteaksjonen holder fast ved en *toromsmodell* som består av *vi* her og *de* der, risikerer mange stemmer fra det tredje rommet å forbli tause, mens dominante personer i de to strengt atskilte rommene blir de naturlige representantene i tråd med verdens orden⁷⁰. Det tredje rom er ideelt sett et sted der folk fra majoritetskulturer også utsetter seg for påvirkning, og risikerer å bli forandret⁷¹. En

⁶⁵ Eide og Simonsen (2004) ss. 93-94.

⁶⁶ Ibid (2004) s. 95.

⁶⁷ Ibid (2004) s. 101.

⁶⁸ Ibid (2004) s. 104.

⁶⁹ Ibid (2004) s. 17 og Eriksson, Baaz og Thörn (1999) s. 43.

⁷⁰ Eide og Simonsen (2004) s. 17.

⁷¹ Ibid (2004) s. 24.

lang tradisjon med å fremstille de Andre som annerledes og lavere på rangstigen enn de vestlige, kan gjøre det vanskelig for den norske skribenten å møte og reflektere over den Andres blikk.

Representasjoner av de Andre fordrer at vi lytter til deres stemme, men hvordan er dette mulig? Å skape rom for identifikasjon på tvers av grenser og språk kan synes som *det umuliges etikk*. Postkolonialisten Gayatri Spivak stiller selv spørsmålet om *den underordnede (the subaltern)* får snakke. Kan den marginaliserte Andre utenfor Vesten bli hørt der hvor avgjørelsene for deres skjebner tas⁷²? Spivaks poeng er at den underordnede ikke kan snakke. Dette betyr ikke at den underordnede ikke kan uttrykke motstand mot undertrykkelse. Spivaks mål er imidlertid at ingen sterk uenighet og motstand på vegne av et underordnet subjekt, kan separeres fra den dominerende diskursen som skaper språket og de begrepsmessige genrene subjektet snakker innenfor⁷³.

Our privileges, whatever they may be in terms of race, class, nationality, gender, and the like, may have prevented us from gaining a certain kind of Other knowledge: not simply information that we have not yet received, but the knowledge that we are not equipped to understand by reason of our social positions⁷⁴.

Hvem får snakke på vegne av hvem? Er norske KN-ansatte i stand til å gi representasjoner av den Andre? Dersom mennesker som ikke er blant dem med minst makt i et samfunn skal tale på vegne av de marginaliserte Andre, står de ikke da i stor fare for å bruke makt mot de Andre?

Michael Foucault mener makten er overalt. Han ser på det diskursive nivå, på hvordan kunnskap og makt flettes sammen i språkhandlinger. Foucault mener at man først og fremst må forstå makten som mangfoldet av de styrkeforholdene iboende i feltet der den utøves, og som er konstitutive for dens organisering⁷⁵. Kanskje må vi forstå at mennesker med makt ikke kan tale de svakes sak eller hevde å være talsmenn for marginaliserte? Men hvem skal da tale deres sak? Spivak mener at det er umulig å tale deres sak, men at vi likevel er forpliktet til å gjøre det. Slik virkeliggjøres det umuliges etikk.

⁷² Ibid (2004) s. 109.

⁷³ Ashcroft, Griffiths og Triffin (2004) s. 219.

⁷⁴ Landry and Maclean (1996) s. 4.

⁷⁵ Foucault (1999).

Det finnes kanskje noen kriterier for hvordan fortelle om andre. Fasteaksjonens utfordring er å fortelle om de Andre på en god måte, samtidig som denne representasjonen skal kunne bidra til å samle inn penger. Tvedt antyder at innsamlingsaksjoner ikke har som mål å gi kunnskap eller klokskap over verdenssituasjonen, men å med meningsmettende og følelsesladde bilder arbeide for å samle inn penger⁷⁶. Dette er et gjennomgående dilemma i fasteaksjonen, men det er ikke gitt hva som er det rette svaret. På den ene siden er det slik at det finnes bedre og dårligere måter å fremme de Andres historier på, samtidig som innsamlede penger kan føre til handlinger som kan endre de Andres situasjon til det bedre.

1.5. Disponeringen av oppgaven

For å stå bedre rustet i analysen av fasteaksjonens fremstillinger av de Andre, har jeg i dette kapitlet gitt en kort presentasjon av oppgavens teoretiske ståsted. Denne teorien vil være et viktig redskap i oppgavens analyse av de Andre. I de etterfølgende tre kapitlene vil jeg gi en presentasjon av generelle tendenser i utviklingshistorien, gi en presentasjon av materiale og drøfte dette materialet med utgangspunkt i oppgavens problemstillinger. Her deler jeg materialet tematisk i tre deler:

- 1) 1967-1979: Veldigighetsrepresentasjonen
- 2) 1980-1994: Fellesskap og medansvar
- 3) 1995-2007: Rettighetsrepresentasjonen.

Helt avslutningsvis vil jeg komme med noen oppsummerende tanker rundt oppgavens analyse av fasteaksjonens Andre.

⁷⁶ Tvedt (2003) s. 230.

2.0. 1967-1979: Velledighetsrepresentasjonen

Barmhjertighetens Væsen er ej Tvang,
Den drypper som den milde Regn fra Himlen
Paa Jorden ned; tofold er den velsignet;
Velsigner den som faar og den som giver.⁷⁷

Kirkens Nødhjelp støttet seg på to ben i perioden 1967 – 1979: Diakoniens tro på barmhjertighet og utviklingshjelpens tro på modernisering. Diakoniens hengivenhet til barmhjertighet hang sammen med en mistro til offentlig hjelp. Den kristelige og kirkelige diakonien etablerte seg ideologisk gjennom en kritikk av den offentlige fattighjelpen på 1800-tallet. Den offentlige fattighjelpen ble kritisert for å øke de sosiale forskjellene, skape uro og splittelse og for å fremme kommunisme og sosialisme i arbeiderklassen. Denne kritikken var begrunnet i at de naturlige båndene mellom rike og fattige ble brutt. Den kristelige barmhjertighetsgjerning derimot siktet mot å knytte personlige bånd mellom giver og mottaker.⁷⁸ I det jeg velger å kalle velledighetstradisjonen, hersker en tro på at barmhjertighet

⁷⁷ Shakespeare i Krogh-Tønning (1879) s. 9.

⁷⁸ Tønnessen (2000) s. 43.

alltid bærer med seg gode frukter. Da den er basert på frivillighet fra både giver og mottaker, anses faren for at en part tvinges ikke å være tilstede. Samtidig tenker en seg at begge parter tjener på veldedighetshandlingen. I noen tilfeller, som i sitatet fra Shakespeare ovenfor og i Kirkens Nødhjelp, er den religiøst begrunnet.⁷⁹

Også i den tidlige vestlige utviklingshjelpen rådde etter andre verdenskrig en frykt for kommunismen på grunn av den kalde krigen. Perioden 1967-1979 var en ekspansiv fase i norsk utviklingshjelp generelt og Kirkens Nødhjelp spesielt. De dominerende tankene var preget av en optimistisk holdning til modernisering av de fattige landene. Det rådet en tro på at dersom teknologien og kunnskapen var god nok, ville mennesker føres ut av fattigdommen. Fordi utviklingshjelpen var preget av moderniseringens tankegods, stilte den i liten grad spørsmål ved hvordan hjelpen ble drevet. Resultatet ble en utbredt tro på at om det ble samlet inn nok penger, ville man kunne løse fattigdommens problemer. Dermed hersket troen på veldedighet og nødhjelp, og ut i fra denne vokser Kirkens Nødhjelps fasteaksjon frem. Preget av sin tid, skapes fasteaksjonens Andre ut av veldedighets- og nødhjelpstradisjonen.

I dette kapittelet vil jeg gi et innblikk i den generelle utviklingshistorien internasjonalt og nasjonalt i perioden 1967 til 1979. Deretter vil jeg plassere Kirkens Nødhjelp og fasteaksjonen inn i denne generelle utviklingshistorien, før jeg gir en dybdeanalyse av utdrag av fasteaksjonens materiale. Her vil jeg vise hvordan de Andre ble representert i materialet, for så å drøfte bildene av de Andre og giverne i lys av et utvalg av oppgavens teori og den historiske rammen fasteaksjonen er en del av.

2.1. Et riss av utviklingshistorien

Bildet av de Andre i utviklingshjelpen i tidsrommet mellom 1967 og 1979 bar preg av positive holdninger til utvikling og modernisering. Dette bildet har i stor grad formet fasteaksjonens første år. Den sterke etnosentrisiteten i betydningen av at de vestlige samfunn er overlegne alle andre, er et forhold som preger modernitetsdiskursen. Derfor tar man for gitt at alle andre vil etterligne den utviklingen som Vesten har hatt.⁸⁰ I dag anses denne moderniseringen som en forlengelse av den tidligere misjonsvirksomheten og imperialismen. ”Den hvite manns byrde”, som besto i å bringe sivilisasjonen til de primitive folk hadde

⁷⁹ Shakespeare i Krogh-Tønning (1879) s. 9.

⁸⁰ Riktignok var noen sosialantropologer bekymret for den omfattende vestliggjøringen som fant sted i bistandsarbeidet på 1950- og 1960-tallet, men stort sett ble det ansett som ønskelig.

endret innhold, men ikke karakter”.⁸¹ I fasteaksjonens materiale kommer dette til uttrykk gjennom fokus på utdanning og brønnboring.⁸² Det skapes et bilde av at de Andre skal ”vestliggjøres” og moderniseres gjennom siviliseringstrekks som utdanning og brønnboring.

Moderniseringstradisjonen går tilbake til det første internasjonale utviklingshjelpprogrammet, FN. FN etableres i 1945 som en videreføring av det allierte samarbeidet under 2. verdenskrig. Krigens erfaringer førte til at man ønsket å skape fredlige og vennskaplige relasjoner. Dette skulle FN gjøre ved å bidra til å fremme høyere levestandard, full sysselsetting og sosial fremgang og utvikling⁸³. Utvikling ble sett på som en endring etter vestlig modell. Modernisering skulle ”føre bort fra det tradisjonelle, før-industrielle jordbrukssamfunnet og fram mot det moderne, industrielle masseforbrukssamfunnet”⁸⁴. De før-industrielle samfunnene ble ansett som uutviklet, og måtte moderniseres. Moderniseringen innebar en ensidig fokusering på økonomisk vekst, og var typisk for denne tiden.⁸⁵ Bistandstrenden var preget av ideen om at de fattige levde i en annen tidsepoke enn de industrialiserte landene, det vil si at utviklingslandene ikke hadde kommet like langt i utviklingen som de industrialiserte landene. Bistanden besto derfor i å overføre teknologi og kunnskap til de fattige for at de skulle kunne komme på samme utviklingsnivå som den industrialiserte delen av verden. Ved å overføre sentrale elementer i vestlige, kapitalistiske demokratistater som utdanning, urbanisering, industri, demokrati og vitenskap, ønsket man å starte en prosess som ville føre til økonomisk utvikling og velstand.⁸⁶ Teknologi ble sett på som et nøytralt og uunngåelig gode, ikke som et instrument for å skape kulturell og sosial orden. Man trodde rike land hadde finansiell og teknologisk kapasitet til å sikre progresjon over hele verden.⁸⁷

Utviklingshjelpen var likevel ikke helt nøytral. Da Marshallhjelpen ble etablert i 1947, hadde den kalde krigen begynt. Marshallhjelpen skulle bidra til å gjenreise Europa etter andre verdenskrig, samtidig som den skulle bremse spredningen av kommunismen til de europeiske landene.⁸⁸ Samme ble også KN opprettet som en aksjon for nødlidene i Mellom-Europa. Aksjonen hadde som mål å hjelpe ofrene fra den andre verdenskrig, og det var særlig tyskerne

⁸¹ Smukkestad (1998) s. 51.

⁸² *Brød for verden. Gi fasten et innhold* (1967) upaginert.

⁸³ Simensen (2003) ss. 34-35.

⁸⁴ Smukkestad (1998) s. 22.

⁸⁵ Smukkestad (1998) ss. 24-27.

⁸⁶ Nustad (2003) ss. 27-28.

⁸⁷ Escobar (1995) ss. 36-39.

⁸⁸ Simensen (2003) s. 35.

aksjonen ønsket å hjelpe. Hjelpen skulle lindre nød og skape forsoning med tidligere fiender.⁸⁹ To år senere ble utviklingshjelpen løftet til et nytt nivå da den amerikanske presidenten Truman lanserte sitt eget hjelpeprogram i 1949, senere kalt Punkt 4-programmet. Med dette skulle hjelpen også gå til de underutviklede landene.⁹⁰

Avkolonialiseringen og den kalde krigen skapte fra slutten av 1940-årene et nytt politisk klima. Dette var preget av krav fra u-landene om bistand og de vestlige landenes nye motiv om å bekjempe kommunismen i den tredje verden.⁹¹ Under den kalde krigen var både de kapitalistiske landene i vest og den kommunistiske blokken i øst ivrige etter å vinne sympatisører og allierte i de nye nasjonene i Asia, Latin-Amerika og Afrika. Et viktig forhold i den forbindelse var USAs ”containment” politikk som gikk ut på å hindre Sovjet i å utvide sitt innflytelsesområde i den tredje verden og andre steder. Det eksisterte også en enorm utviklingspositivisme på 50-tallet både i sør og i nord. I sør hadde nye nasjoner fått frihet etter lang tids kolonistyre. I nord hadde man nylig erfart at Marshall-hjelpen gav de forventede resultatene i gjenreisningen av Europa. Gjennom kapitaltilførsel hadde Europa bygd seg opp igjen, og det virket logisk at dette også skulle virke i den tredje verden.⁹²

Da statlig utviklingshjelp i Norge ble etablert gjennom Indiahjelpen og fiskerihjelpen til Kerala i 1952⁹³, var det med ønske om at hjelpen skulle føre til økonomisk utvikling og velstand i Sør. Denne intensjonen var tidstypisk for 50- og 60-tallets tro på en ”trickle down” effekt både i internasjonal og norsk bistand. Denne ideen bestod i en tro på at alle land uansett utviklingsnivå ville utvikle seg best mulig gjennom generell økonomisk vekst. Den økonomiske veksten ville også dryppe ned på de fattige.⁹⁴ Fattigdom ble forklart med noe de manglet, og økonomisk vekst og Vestens ekspertise ble presentert som løsningen på de fattiges mangler. Dermed fremstod hjelpen som apolitisert i den forstand at det ikke ble pekt på noen sammenheng mellom de vestlige landenes rikdom og fattigdommen i utviklingslandene.⁹⁵ Utviklingshjelpen ble sett på som verdinøytral og vitenskapelig.

⁸⁹ Tønnessen (2007) s. 13.

⁹⁰ Simensen (2003) s. 21.

⁹¹ Simensen (2003) s. 14.

⁹² Smukkestad (1998) ss. 21-22.

⁹³ Simensen (2003) ss. 28-29.

⁹⁴ Liland og Kjerland (2003) s. 197.

⁹⁵ Nustad (2003).

I 1960 ble aksjonen for nødlidende i Mellom-Europa utvidet til en selvstendig organisasjon, Kirkens Nødhjelp⁹⁶. I 1960-61 tok KN skrittet fra å være en nødhjelpsorganisasjon til å bli en bistandsorganisasjon. Organisasjonen gikk fra et arbeid som hovedsakelig var Europa orientert, til å bli en aktør på den internasjonale arenaen⁹⁷.

I 1962 ble Norsk Utviklingshjelp opprettet som en frittstående statlig institusjon med eget styre, men administrativt underlagt den utenriksdepartementet. Institusjonens formål var å administrere den norske bistandsvirksomheten. I forbindelse med denne opprettelsen trakk de politiske myndighetene opp det overordnede målet for utviklingshjelpen: Den skulle fremme den økonomiske, sosiale og kulturelle vekst i mottakerlandene.⁹⁸

I denne tiden hersker en stor tro på at de fattige landene i Sør kan bygges opp slik Europa ble gjenreist etter den andre verdenskrigen gjennom Marshallhjelpen. En tro på at om man overfører nok penger og teknologi, så vil man kunne bekjempe fattigdom dominerer i denne tiden. Dermed er pengeinnsamlingen særdeles viktig. Pengene skal brukes til å bygge opp de fattige landene, og man problematiserer ikke den sosialpolitiske situasjonen som de fattige er i. Det er katastrofer og nød som utgjør kjernen av KNs arbeid, derfor har disse temaene en sentral plass i materialet. Ideen om at moderniseringen av den tredje verden er løsningen på nøden, leder til en overbevisning om at målet må være å samle inn mest mulig penger til utviklingshjelp. For å få folk til å gi penger presenteres bilder av katastrofer og nød. Informasjon om utviklingslandene utover dette synes irrelevant i et slikt veldedighetsperspektiv.

Preget av datidens overbevisninger og tillit til at pengegavene ville hjelpe, var KN først og fremst en veldedighetsorganisasjon som rettet fokus på nødhjelp og katastrofearbeid. KNs hjelpearbeid ”handlet om å gjøre hjertene bløte slik at pengegavene kunne strømme inn”⁹⁹. Den britiske teologen og samfunnsforskeren Hugo Slim peker på ulike forklaringer på hvorfor veldedighetstanken slo rot i utviklingshjelpen. En av disse er pengespørsmålet.

⁹⁶ Tønnessen (2001b) s. 529.

⁹⁷ Tønnessen (2001a) s.127.

⁹⁸ Drag (1995) s. 67.

⁹⁹ V. Tønnessen (2007) s. 212

An apolitical depiction of people as needy victims requiring generosity was more likely to generate the giving reflex than an image of people as oppressed rights-bearers demanding a duty from states and peoples across the world.¹⁰⁰

Bilder av apolitiske, nødstilte ofre skapte trolig en bedre giverglede enn et bilde av fattige som krever rettigheter fra stater og folk rundt om i verden. Det sentrale for KN i dette tidsrommet var nettopp å rette fokus på den Andre som nødlidende og hjelpesløs, mens giveren ble fremstilt som den som kunne endre den hjelpeløses liv.¹⁰¹ Ideen om at pengegaver kan redde de Andre, gjenspeiler hovedtendensene fra denne tidsperioden.

2.2. Biafra: Kirkens Nødhjelp og fasteaksjonen vokser frem

I 1968 var det hungersnød i Biafra, Nigeria. KN hadde begynt sitt arbeid i Nigeria, og dette var en viktig grunn til at organisasjonen ble engasjert med hjelp til Biafra. Biafra var viktig for KNs vekst som organisasjon og for etableringen av fasteaksjonen. Samtidig med at Biafra var sentral i media, begynte fasteaksjonen å presentere bilder av de fattige Andre til sine givere. Og blant aksjonens Andre er barn fra Biafra.

Biafra var viktig for det humanitære hjelpearbeidet på flere måter. Hungersnøden fremstod som en grunnleggende erfaring i det samtidige humanitære hjelpearbeidet. Fasteaksjonen ble startet av en generasjon hjelpearbeidere som ble formet av Biafra. Mange organisasjoner ble opprettet eller tok en ny retning etter Biafra, KN og fasteaksjonen var blant dem.

Gjennom Biafra dominerte frivillige hjelpeorganisasjoner for første gang i humanitært arbeid. Det var også første gang medier viste bilder av sultne barn siden Belsene-fangene.¹⁰² Alex De Waal som har skrevet boken *Famine Crimes*, siterer journalisten Frederick Forsyth som jobbet under Biafra. Forsyth beskriver mediebildet fra denne tiden: *”People who couldn’t fathom the political complexities of the war could easily grasp the wrong in a picture of a starving child dying of starvation”*¹⁰³. Aldri før hadde bilder rørt så ved europeiske lesere/givere. Paddy Davies fra Biafran Propaganda Secretariat forteller:

[the Biafran propaganda] had tried the political emancipation of oppressed people, it had tried the religious angle, it had tried pogrom and genocide – these had limited successes –but the pictures of starving children and women, dying children children with stomachs touched everybody, it cut across the range of people’s beliefs¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Slim (2002) s. 9.

¹⁰¹ Tønnessen (2007) s. 212.

¹⁰² de Waal (1997) ss. 72-73.

¹⁰³ Ibid (1997) s. 74.

¹⁰⁴ Ibid (1997) s. 74.

Brutale bilder av barn med store mager ble altså fremtredende i internasjonale og nasjonale medier. I forbindelse med hungerskatastrofen som rammet Biafra i 1968 til 70, kom et hav av aksjoner som skulle samle inn penger for å hjelpe de sultrammede. Dette var den første humanitære krisen som ble brakt inn i Norges stuer,¹⁰⁵ og Biafra ble et begrep og et symbol på nød og intens hjelpetrang.¹⁰⁶

Gjennom Biafraaksjonen fremsto KN med en tydeligere profil. KN var nå plassert mellom misjonsorganisasjonene og en tett kontakt med norske myndigheter.¹⁰⁷ Organisasjonens katastrofeinnsats og utviklingshjelp vokste i kroner og til nye områder. Det er i denne perioden at KN tar skrittet fra å være en beskjeden kirkelig hjelpeorganisasjon til å få en folkelig forankring og bli en av Norges største frivillige hjelpeorganisasjon i internasjonalt arbeid. Oppslutningen om KNs innsamlingsaksjoner økte radikalt i disse årene. Fra 1966 til 1969 steg gaveinntektene fra 2,9 til 17,9 millioner.¹⁰⁸ Med innsamlingen til Biafra fikk KN sitt gjennombrudd i norsk opinion.

Som en nødhjelpsorganisasjon med kirkelig forankring, ønsket KN å gi den kristne fastehøytiden et nytt innhold. Det var dette som dannet grunnlaget for etableringen av fasteaksjonen i 1967. Ideen kom fra Tyskland der aksjonen *Brot für die Welt* hadde pågått med stor suksess siden 1959. I Sverige hadde Lutherhjälpen fra og med 1965 holdt landsomfattende fasteaksjoner med stor oppslutning, og KN fulgte nå etter.

Aksjonen skulle gi den kristne fastehøytiden et nytt innhold. Fasteaksjonen skulle synliggjøre den kristne fastehøytiden og KN fikk derfor laget lilla fastebøsser til kjøkkenbordet. På bøssene var det i denne perioden avbildet et barn på forsiden sammen med teksten ”Brød for verden”. Budskapet var tydelig, pengene som ble samlet inn gjennom bøssene skulle gi mat til sultende medmennesker. Dermed var det også nærliggende å kalle fasteaksjonen for *Brød for verden*. Det ble en iverksettelse av den kristne bønningen *Fadervår* : *Gi oss i dag vårt daglige brød*. Fastebøssen var både et symbol for *de Andre*, og et konkret middel til å handle. Man kunne putte penger på den og sende den inn til KN, som omsatte pengene i mat til de sultende.¹⁰⁹ Bøssene ble spredt rundt i hjemmene med et budskap og med oppfordring om å

¹⁰⁵ Simensen (2003) s. 235.

¹⁰⁶ Ibid (2003) s. 273.

¹⁰⁷ Tønnessen (2001b) ss. 538-539.

¹⁰⁸ Tønnessen (2007) s. 89.

¹⁰⁹ *Kirkens Nødhjelp Nytt 1-1968* (1968) s. 5.

levere den tilbake i gudstjenesten på palmesøndagen. Med dette ble fastebøssene et varemerke for aksjonen, og et uttrykk for den kirkelige giverinnsatsen¹¹⁰. I forbindelse med KNs andre fasteaksjon, i 1968 skrev biskop Per Juvkam i KNs informasjonshefte *Kirkens Nødhjelp Nytt*:

[fastebøssa] minte om dei millionar medmenneske som saknar dagleg brød. Når huslyden ved måltidet la si gåve på bøssa for å dele sitt brød med dei som svelt, vart det for mange –serleg unge- eit minne dei aldri gløymer. Fasten har fått innhald¹¹¹.

KN hadde bygd opp strukturer som muliggjorde en effektiv pengeinnsamling, med grunnlag primært i de kirkelige strukturene som menighet og bispedømme. Fasteaksjonen ble en stødig bjelke i KNs innsamlingsarbeid¹¹².

2.3. Veldedighetsdiskursen: Mellom nærhet og distanse

Det finnes flere forhold i fasteaksjonens materiale som skaper en distanse mellom KNs givere og de Andre. Denne avstanden baserer seg i stor grad på en fremstilling av de Andre som passive mottakere og giverne som aktive hjelpere. Disse fremstillingene gjenspeiler noe av datidens veldedighetsånd.

2.3.1. Identitet og kristenplikt

Identitet og erfaringer formes innefor en diskurs. Samtidig ekskluderer og reduserer diskursen andre mulige meninger.¹¹³ Det er en sammenheng mellom hvordan KN og giverne bygger opp sin egen identitet og de Andres identitet. Disse identitetene betinger hverandre: det de Andre er ikke giverne, og motsatt. ”Vi”-stemmen i fasteaksjonen skapes i det materialet kommuniserer. I materialet ligger det en kollektiv kristenmoral.

Terje Tvedt mener det ligger en ”normalitetsmakt” i det sørpolitiske system.

Normalitetsbegrepet forstås her som en norm for samfunnsutvikling som oppfattes som så naturlig, og normal at den ikke oppfattes som valgt eller begrunnet.¹¹⁴ I det sørpolitiske systemet blir de normene systemet forfekter presentert som universelle. I perioden fra 1967 til 1979 forfektes troen på moderniseringen som veien ut av fattigdommen i utviklingslandene. Modernisering fremstilles som fattigdommens redning. Vestens normer presenteres her som

¹¹⁰ Tønnessen (2007) s. 217.

¹¹¹ Juvkam, Kirkens Nødhjelp Nytt 1-1968 s. 4.

¹¹² Tønnessen (2007) s. 217.

¹¹³ Baaz (2005) ss. 10-11.

¹¹⁴ Tvedt (1999) s. 121.

universelle, det vil si normene er like for alle. Normene blir selvfølgelige.¹¹⁵ I KN skaper organisasjonen riktignok identitet på en annen måte fordi organisasjonen bygger en felles identitet i en kristen tro. Men siden KN følger veldedighetsrepresentasjonen i sin tid, kan man allikevel argumentere for at det ikke er noen stor forskjell mellom KNs normer knyttet til veldedighetsarbeid opp i mot de universelle normene som skapes i det sørpolitiske systemet i perioden 1967-1979. Forskjellen mellom det sekulære sørpolitiske system og KN er altså at KN anvender begreper som kristne givere kjenner seg igjen i. Veldedighetsarbeidet er ikke nødvendigvis annerledes fra sekulært veldedighetsarbeid, men fasteaksjonen plasserer veldedighetsarbeidet inn i en kristen kontekst.

Kari Ulveseth viser i sin hovedoppgave om Kirkens Nødhjelp, at organisasjonen på 60 tallet hadde som mål å bygge opp en felles identitet med sine lesere og givere i organisasjonens informasjonsblad til lesere og givere, Kirkens Nødhjelp Nytt.¹¹⁶ KN skapte en felles identitet i en kristen tro. Ulveseth skriver at

[v]ed å vektlegge verdier som leserne har, blant annet ved å bygge på misjonskallet, vil folk kunne identifisere seg med organisasjonen og dermed utøve sin (kristen) plikt ved å gi penger til KNs prosjekter.¹¹⁷

Dette er også tilfellet i fasteaksjons materialet fra den samme tiden. Vi finner en rekke eksempler på at fasteaksjonsfolderne viser til leserens *kristenplikt* til å hjelpe den Andre. Denne plikten begrunnes ut i fra at leserne lever i overflod og derfor plikter å hjelpe sin neste. Misjonen hadde en lang tradisjon i Norge og mange hadde en stor tiltro til misjonsarbeidet. Terje Tvedt påpeker at den utviklingshjelpen som arbeidet i tidligere misjonsområder fikk større troverdig blant de norske givene. Slik kunne troen fungere som en ”garantist” for KNs arbeid.¹¹⁸

Den kristne garantien for arbeidet ble knyttet til en personlig kontakt mellom hjelper og mottaker, som sprang ut i fra en barmhjertighetstradisjon. Kirkens Nødhjelp ble etablert i en slik tradisjon med røtter i tysk diakoni. Den moderne tyske diakonien oppstod på midten av 1800-tallet, og hadde bakgrunn i kirkens forsøk på å imøtekomme den sterke sosiale nøden som en motsats til de revolusjonære tendenser. Det diakonale engasjementet i Norge bar preg av en tilsvarende tenkning. Målet med arbeidet var å hjelpe den enkelte gjennom en personlig

¹¹⁵ Ibid (1999) ss. 116-132,

¹¹⁶ Ulveseth (2003) s. 72.

¹¹⁷ Ulveseth (2003) s. 72.

¹¹⁸ Tvedt (2003).

og direkte kontakt. Slik skapte også Kirkens Nødhjelp fra begynnelsen av en nærhet til *de Andre*. Hege Vilberg skriver i sin hovedoppgave om KN følgende

De personlige båndene mellom giver og mottaker skulle virke oppdragende. Å gi av barmhjertighet og motta i takknemlighet virket fellesskapsstyrkende. Det var ingen målsettinger om at hjelpen skulle bidra til en løsning av de sosiale problemene på et strukturelt plan. Tvert imot, den diakonale og barmhjertige innsatsen kan tolkes som et samfunnsbevarende prosjekt. En av målsettingene, ved siden av å lindre nød, kan forstås som et forsøk på å holde arbeiderne borte fra kommunismen.¹¹⁹

Vilbergs analyse viser at Kirkens Nødhjelps statutter fra 1955, revidert i 1961, førte barmhjertighetstankene videre. Diakoni ble forstått som kristne barmhjertighetshandlinger overfor enkeltmennesker i nød.¹²⁰ KN var ikke opptatt av å endre sosiale problemer på et politisk plan i denne perioden, i stede var organisasjonen opptatt av å rette fokus på nøden og at man i fellesskap skulle hjelpe *nødstilte* medmennesker.

I fasteaksjonens materiale fra 1967-1979 skrives det mye om givernes *kristenplikt* til å hjelpe *de Andre*; ”Når vi setter oss til vårt veldekkede spisebord, skal bøssen minne oss om de nødlidende millioner utenfor vårt velferdssamfunns dør. Det er vår kristenplikt å dele vårt brød med dem”¹²¹. Dette er godt eksempel på hvordan givernes motiveres til å gi sin støtte til fasteaksjonen. Eksempelet sier oss også noe om at givergruppen har forbindelse til en kristen tro, som gjør det naturlig å gi av en kristen plikt..

Den kristne troen skaper i tillegg til plikten i denne samme tiden en nærhet til *de Andre*. Ordet *dele* impliserer at det er et fellesskap mellom leseren/giveren og *de Andre*. Slik kan vi også lese at det skapes en nærhet mellom leserne og *de Andre*; givernes/”vi” kan minske avstanden ved å gi. Det er altså opp til oss, og ikke *de Andre*. Flere steder i materialet fra denne tiden kan vi også finne beskrivelser av *de Andre* som ofte blir anvendt i en kirkelig kontekst for å skildre et fellesskap mellom kristne. Et eksempel på dette som går igjen i store deler av materialet fra denne tiden er begrepet ”*vår neste*”¹²². ”*Faste for vår neste*” er et motto for fasteaksjonene i 1968, 1969 og 1970. Når fasteaksjonen utvider med materiale til gudstjenester i 1975, blir fellesskapsprofilen enda tydeligere tilstede. I fasteaksjonsheftet fra dette året kan vi blant annet lese; ”*Som mennesker har vi ansvar for hverandre, Som kristne mennesker har vi det enda mer (...). Nestekjærligheten er oppfinnsom, og finner stadig nye veier å gi vår neste hva han trenger mest*”¹²³. I dette tilfellet kommer fellesskapet til uttrykk

¹¹⁹ Vilberg (2003) s. 51.

¹²⁰ Vilberg (2003) s. 52.

¹²¹ *Brød for verden* (1968) upaginert.

¹²² *Brød for verden* (1968) upaginert, *Brød for verden* (1970) upaginert og *Brød for verden* (1975) upaginert.

¹²³ *Brød for verden* (1975) s. 3.

gjennom ordene ”*nestekjærlighet*” ”*ansvar for hverandre*”. Det er samhörigheten mellom mennesker og et felles ansvar som er noe av fasteaksjonens budskap til leserne dette året.

2.3.2. Paternalisering av de Andre

Fasteaksjonens fokus på en personlig kontakt mellom giver og mottaker sammenfaller med giverens oppdragerrolle. Den kollektive ”giveridentiteten” som presenteres som en hjelperrolle kan knyttes til en paternalisme eller oppdragerrolle. Oppdragerrollen er en naturlig del av veldedighetsarbeid. Formynderskap og paternalisme er gode oversettelser for det samme. Det handler om en relasjon der en av partene ses på som myndig, og den andre som umyndig. De er altså ikke likestilte. Jeg velger her å se på veldedighet som det å handle med en overbevisning om at man vet hva som er best for den man hjelper. De første årene av fasteaksjonen bærer tydelige preg av at den etableres i en moderniseringstid der økonomisk vekst presenteres som løsningen på de Andres nød og fattigdom. Moderniseringstidens tro på at rikdommen kan dryppe ned på de fattige og at Vestens ekspertise kan overføres som en løsning på *deres* mangler, er til sterkt til stede i fasteaksjonens oppdragelse av de Andre. Fasteaksjonen og dens givere ”vet” den Andres ”beste”.

Denne oppdragerrollen kommer også til uttrykk gjennom at de Andre blir fremstilt som barn med behov for veiledning fra en voksen. Infantilisering var en del av utviklingsdiskursen på 1960- og 1970-tallet. Arturo Escobar skriver:

The representation of the third world as a child in need of an adult guidance was not an uncommon metaphor and lent itself perfectly to the development discourse. The infantilization of the Third World was integral to development as a “secular theory of salvation”¹²⁴.

Infantiliseringen synliggjorde behovet for frelsere/redningsmenn. Tanken var at utviklingshjelpen i realiteten reddet de Andre fra fattigdommen.

Om de Andre som barn gjengir Elisabeth Eide og Anne Hege Simonsen sosialpsykologen og modernitetskritikeren Ashis Nandy. Nandy viser til hvordan koloniherrer bar med seg vestlige ideer om vekst og utvikling hos barn, og laget en parallell mellom barndom og primitivisme.¹²⁵ Olav Christensen og Anne Eriksen skriver i boken *Hvite løgner* om hvordan de svarte fremstilles som barn også i barneboklitteraturen. I den vestlige kulturen oppfattes barn som ”ville”, som mer ”primitive” enn de voksne. Barn skal oppdras til å bli voksne. De

¹²⁴ Escobar (1995) s. 30.

¹²⁵ Eide og Simonsen (2004) s. 61.

voksne svarte fremstilles imidlertid som barnlige og enkle. Det påståtte barnlige ved de svarte uttrykkes ofte ved etteraping og latterliggjøring av språket deres.¹²⁶ Nandy skiller mellom barnlig og barnslig. Med barnlig menes uskyldig, uvitende, men lærevillig, maskulin og lojal. Den barnlige er dermed formelig, og kan reformeres gjennom vestliggjøring, modernisering og misjon. Den barnslige er derimot blant annet uvillig til å lære, utakknemlig og syndefull, og må derfor kontrolleres.¹²⁷ Dersom vi leser fasteaksjonsmaterialet i lys av Nandys poeng, kan vi lese barna som uskyldige og umodne, som om de må formes av en vestlig modernisering. Denne moderniseringen skaper KN i 1967 blant annet gjennom *"brønnboring, overrislingsanlegg og jordbruksprodukter"*.¹²⁸ De ønsker å gi de Andre *"hjem, utdanning og arbeid"*¹²⁹ slik at de kan klare seg selv.

Denne infantiliserende siden av utviklingshjelpens mottakere gjenspeiles i KNs fasteaksjonsmateriale. Det er bare barn som fremstilles som de Andre i fasteaksjonsmaterialet i årene 1967 til 1976. Voksne er altså ikke representert i aksjonsmaterialet i denne perioden. I 1969 er det for eksempel bilder av barn med magre ansikter, og et barn i midten som spiser av en tom skål.¹³⁰ Også i 1972 er det bilder av barn med tomme skåler, barn som spiser, barn som venter, barn som mates av et eldre barn og tomme hender rakt ut som en skål.¹³¹ Barna er ikke navngitt, med unntak av en ung gutt, Shamo som angis med fornavn i 1967.¹³² Det at barna ikke er navngitt, kan gi et inntrykk av at det ikke er så viktig for oss som lesere å vite hvem den Andre er. Den Andre er et barn, et sultende barn, og det er det vi får presentert som viktig å vite om vedkommende.

De Andre som navnløse barn er et eksempel på en hierarkisk annengjøring¹³³ av den Andre. KN inntar en formynderrolle, og stiller seg overfor den Andre. Den Andre blir vurdert som et barn som trenger ledelse fra Vesten gjennom KN. Slik blir infantilisering et eksempel på et hierarki der de Andre er barn som skal lære å bli som den voksne, den moderniserte, vestlige giveren. Altså er mottakerne, de Andre, uskyldige barn som kan formes av KNs løsninger på de Andres problemer.

¹²⁶ Christensen og Eriksen (1992) ss. 56-59.

¹²⁷ Eide og Simonsen (2004) s. 61.

¹²⁸ *Brød for verden* (1967) upaginert.

¹²⁹ *Ibid* (1967) upaginert.

¹³⁰ *Brød for verden* (1969) upaginert.

¹³¹ *Brød for verden* (1972) upaginert.

¹³² *Brød for verden*. (1967) upaginert.

¹³³ Eide og Simonsen (2004) ss. 57-58 og 79-80.

I Knut Nustads bok *Gavens makt*, skildres norsk utviklingshjelp som formynderskap, og formynderskap beskrives i forordet som at

forholdet mellom Vesten og resten tidligere først og fremst var en relasjon mellom koloniherrer og koloni, og at det nå har forandret seg til først og fremst å være en relasjon mellom utvikler og utviklet, og at Norge nå høster gevinster ved i begge tilfeller å ha befunnet seg på den dominerende siden av denne relasjonen¹³⁴.

Som Ulvseth påpeker, faller Nustads tese sammen med Tvedts synspunkt om at det mest fruktbare perspektivet på bistanden er å se den som et ”svært komplisert eksperiment i spredning og universalisering av vestlige verdier”¹³⁵. Såkalte universelle verdier fører med seg en idé om at alle skal bli like. Fordi fasteaksjonens Andre skal bli som giverne gjennom en modernisering som vil føre dem ut av fattigdommen, kan KN plasseres i en ideologi der verden blir homogen. Det vil si at de Andre skal formes til å bli lik leserne/giverne.

Homogenisering er et uttrykk for å beskrive det faktum at verden blir mer og mer ensartet som følge av moderniseringen av flere og flere land.¹³⁶ Fordi de ”fattige Andre” ikke er som ”vestens Andre”, med dets markeder, demokrati, likestilling og gode styresett, så må de formes. ”Det politiske problemet som fattigdommen er et uttrykk for, blir patologisert”¹³⁷. Løsningen på de Andres fattigdom forklares med vestens ekspertise, og forbindelsene mellom vestens rikdom og de Andres fattigdom fjernes.¹³⁸ Dette får åpenbart en betydning for hvordan de Andre fremstilles. De Andre blir presentert som noe ”vi”/giverne ikke er, fattige og formerlige, mens giverne fremstilles som hjelpere som lever i overflod.

2.3.3. To atskilte verdener: Nød versus overflod

Kontraster er et nøkkelbegrep for perioden. Eksempler på kontraster i materialet er: *de nødstilte - vårt velstandssamfunn*, og *når vi setter oss til vårt veldekket bord - et sultende medmenneskes tomme matfat*¹³⁹. Kontrasten de Andres nød - vår overflod er et tema som kjennetegner mange av aksjonene i tidsrommet 1967-1979.

Ved å begrense bildet av de Andres kontekst til nød og plassere giverne i et overflodssamfunn, males et bilde av at de to lever i to atskilte verdener. Slik skapes det en distanse mellom

¹³⁴ Nustad (2003) s. 8.

¹³⁵ Tvedt (1993) s. 26.

¹³⁶ Smukkestad (1998) s. 51.

¹³⁷ Nustad (2003) s. 29.

¹³⁸ Ibid (2003) s. 29

¹³⁹ *Brød for verden* (1968) upaginert

giverne og de Andre. Følgelig presenterer materialet et bilde av at *de Andre* venter på givernes hjelp, og at pengegaven er overflødig for giverne. Et eksempel på dette kommer tydelig frem når KN skriver at ”*Kirkens Nødhjelp tar sin del av ansvaret for nødlidende, flyktningers fremtid. Uten vår hjelp vil noen av dem gå til grunne.*”¹⁴⁰ Ved å presentere de Andre på en slik måte, gir KN et inntrykk av at organisasjonen og leserne/giverne tar sin del av ansvaret, men at noen av de Andre/mottakerne ikke tar ansvar. Det tegnes et bilde av KN og deres giverne som livreddere, mens mottakerne fremstilles som passive: *uten vår*, altså KNs givere, *vil noen av dem gå til grunne*.

Det er bare hjelpestemmen som kommer frem, derfor befestes avstanden til de passive Andre, de gis ikke anledning til å komme med et aktivt motsvar som kan rokke ved de befestede rollene mellom den aktive giveren/hjelperen og den passive mottakeren. Fordi de Andres stemme utelates, presenterer KN et bilde av at problemet ligger i Sør, at giverne i Norge sitter på løsningen og at de Andre venter på givernes hjelp. Fattigdommen settes ikke inn i en global kontekst der katastrofer har historiske, politiske og økonomiske årsaker. Det vi får vite gjennom bilder og tekst, er at de er *barn, nødlidende, tynne, sultende, flyktninger, og lever under katastrofer*. Fokus rettes i dette tidsrommet mot katastrofer, og nødhjelp, jordbruk og teknisk arbeid utgjør KNs arbeidsmetoder. Politisk arbeid, rettighetsarbeid, handel og empowerment er derimot ikke nevnt i materialet fra denne perioden.

Et eksempel på hjelperollen er hentet fra den første fasteaksjonen i 1967. I folderen kan vi lese: ”*En fylt fastebøsse gjør intet merkbart innhugg i vår levestandard, men det kan bety liv for en indisk familie og en bedre fremtid for en ulykkelig flyktning*”¹⁴¹. Teksten skaper et bilde av *de Andre* som noen hvis liv betinges av giver/ne. Dermed fremstår de Andre som passive, mens giverne som livreddere..

Videre skapes det en distanse mellom de Andre og giverne gjennom fortellerstemmen i materialet. Med unntak av at den KN-ansatte Olav Hodne som jobber som misjonær og forteller fra Sør i et brev i fasteaksjonsfolderen fra 1968, er det et samlet KN som forteller om de Andre og deres virkelighet. Det er altså ingen representant fra Sør som selv forteller i det tilgjengelige materialet fra de første ti årene av fasteaksjonen. Dermed gir materialet leseren

¹⁴⁰ Ibid (1968) upaginert.

¹⁴¹ *Brød for verden*. (1967) upaginert.

et inntrykk av at den Andres ”stemme” ikke er viktig. KN snakker på vegne av den Andre, og den Andre umyndiggjøres.

Den materielle avstanden er tydelig til stede i aksjonsmaterialet i 1968. I folderen fra dette året kan vi lese at: ”Når vi legger vår skjerv på fastebøssen, legger vi et måltid i et sultende medmenneskes tomme matfat”.¹⁴² Tekstutdraget gir et bilde av at leseren har ressurser, og sitter ved et veldekket bord. De Andre er derimot nødlidende. Vi gir mat til de fattige. Her fremstiles de Andre som passive mottakere, som om de venter på vår hjelp. Det fremstilles som om de ikke gjør noe selv for ikke å sulte. Vi blir kjent med de Andre som dem som lever i sult, med underernæring og under uverdige forhold, mens giverne kjemper mot dette.

Videre kan vi lese: ”I år gir nøden oss en ny utfordring om kamp mot sult, underernæring og uverdige forhold. Fylte fastebøsser kan gi våpen i kampen!”.¹⁴³ Igjen gis et bilde av giverne som livreddere, mens de Andre fremstilles som passive mottakere som venter på livredning fra Nord. Hjelpen fremstår som u-formidlet, uten ledd mellom giver og mottaker og livreddingen fremstilles slik uproblematisert. Parallelt med dette er det slik at de Andre fremstilles som nødstilte mens leserne fremstilles som de ressurssterke giverne som lever i overflod. Materielt sett skapes det slik en avstand mellom leserne og mottakerne. Fordi det etableres et bilde av to verdener, begrenses presentasjonen av de Andre i fasteaksjonens materiale

Når man snakker på vegne av andre, tilskrives de egenskaper. Når disse egenskapene fremstilles som evigvarende, dannes essensialistiske oppfattelser. Essensialisme er en oppfattelse om at grupper, kategorier eller klasser har ett eller flere definerte trekk som er eksklusive og evigvarende for denne gruppen. ”Essensialisme skaper absolutte forestillinger om iboende egenskaper og forskjeller og underminerer ideene om det som forener mennesker, på tvers av skillelinjer”¹⁴⁴. Essensialisering er å tilskrive egenskaper til en bestemt natur og gjøre de uforanderlige. For eksempel kan det være å tillegge en afrikaner egenskapen å være fattig fordi han er afrikaner.

¹⁴² *Brød for verden.* (1968) upaginert.

¹⁴³ *Brød for verden.* (1968) upaginert.

¹⁴⁴ Simonsen og. Eide (2004) s. 159.

Michael Pickering skiller i sin bok mellom kategorier og stereotyper. Kategorier er en måte å organisere verden på som man ikke kommer utenom. Stereotyper forsøker derimot å benekte en fleksibel tanke rundt kategorier.¹⁴⁵

The evaluative ordering which stereotyping produces always occurs at a cost to those who are stereotyped, for they are then fixed into a marginal position or subordinate status and judged accordingly, regardless of the inaccuracies that are involved in the stereotypical description given of them¹⁴⁶.

Stereotyper kan altså sies å bygge opp under essensialisme. De som plasseres i slik bås er ofte en marginal gruppe og har dermed ikke den samme makten som de som plasserer dem i denne båsen, slik kan stereotyper kan brukes for å kontrollere andre.

[The] stereotyped of the Other is used to control the ambivalent and to create boundaries. Stereotypes are a way of dealing with the instabilities arising from the division between self and non-self by preserving an illusion of control and order¹⁴⁷.

Fasteaksjonens Andre kontrolleres altså gang på gang ved at de plasseres i en bås som de fattige og nødstilte, som giverne/leserne kan hjelpe. Altså knyttes stereotypisering sammen med kontroll, som kan lede til paternalisme eller en form for oppdragelse av den Andre, der denne skal bli lik hjelper/giver.

2.4. Oppsummering

I dette kapitlet har jeg plassert fasteaksjonen inn i den generelle utviklingshistorien internasjonalt og nasjonalt, og vist til hvordan aksjonen gjenspeiler denne historien. Kapitlet har vist hvordan fasteaksjonen vokste ut av en veldedighetstradisjon i forbindelse med hungersnøden i Biafra i 1968. Deretter har vi sett eksempler på at KN i tråd med den generelle utviklingshistorien trodde at penger og kunnskap skulle løse fattigdommen hos de Andre. Dette gav utslag i at giverne ble presentert som livreddere som delte av sin overflod, mens de Andre ble fremstilt som passive barn som ventet på en hjelpende hånd. Vi har sett at det var en distanse mellom giverne og de Andre gjennom binære relasjoner som nød og overflod. Samtidig har vi sett at fasteaksjonen har presentert noe annerledes. Gjennom fasteaksjonens innsamlingsaksjonene kunne kirken konkretisere livet for Gud og medmenneske. Gjennom Brød for verden-aksjonen fikk bønnen Fadervår et nytt innhold. Således plasserte fasteaksjonen seg både i den generelle utviklingsdiskursen og den kirkelige misjonsdiskursen. Materialets presentasjoner av de Andre som barn viste at de andre ble umyndiggjort. Disse

¹⁴⁵ Pickering (2001) ss. 3-4.

¹⁴⁶ Pickering (2001) s. 5.

¹⁴⁷ Bronfen (1992) sitert i Pickering (2001) s. 47.

barnepresentasjonene kan leses som uttrykk for at giverne mente å vite de Andre beste, at de Andre skulle bli som giverne. Det ble skapt en distanse mellom giverne og de Andre i denne perioden, da det ble gitt et bilde av at de levde i to forskjellige verdener. Men, hvordan var det på 1980- og 1990-tallet? Fortsatte fasteaksjonen å gi de samme representasjonen av de Andre? Skapte aksjonen en større eller mindre nærhet mellom de Andre og giverne? I det følgende kapittelet vil jeg se på hvilken bilder som ble gitt av de Andre og giverne i perioden 1980 til 1995.

3.0. 1980-1994: Fellesskap og medansvar

Vi ønsker at fasteaksjonen skal dreie seg om mer enn å samle inn penger til fattige mennesker. Den skal også bety noe for alle dem som deltar, både ved at en slik aksjon kan sveise sammen folk og påvirke våre holdninger til resten av verden.¹⁴⁸

I dette kapittelet vil jeg se på hvilke fremstillinger som ble gitt av de Andre og giverne i perioden 1980 til 1994. I denne perioden skjedde det en dreining i hvordan aksjonen tenkte om de Andre og giverne. Fasteaksjonen skulle i denne perioden handle om mer enn å samle inn penger til de Andre. Fasteaksjonen skulle også ha en betydning for giverne, de som deltok i fasteaksjonen. Holdninger ble et nytt og aktuelt tema for aksjonen. Aksjonen skulle skape et meningsfullt fellesskap for giverne.¹⁴⁹

Endringene i fasteaksjonen hang sammen med et generelt skifte i utviklingsarbeidet i Norge. I 1980-årene var det en veldig økning i de humanitære, politiske, solidariske, misjonsrettede og interessebaserte frivillige organisasjonene i utviklingshjelpen. Mens de frivillige organisasjonene utgjorde litt over 5 prosent av norsk bistand i 1981, hadde de ti år senere økt til over 17 prosent. Årsaken til denne veksten var først og fremst en generell misnøye med utviklingshjelp fra stat til stat, og en større oppmerksomhet knyttet til sivilsamfunnet.¹⁵⁰ Hovedoppgavene til de frivillige organisasjonene var å styrke det sivile samfunnet, hjelpe spesifikke underprivilegerte grupper i utviklingsland og å kanalisere nødhjelp. Kirkens

¹⁴⁸ *Brød for verden* (1991) s. 3.

¹⁴⁹ *Ibid* (1991) s. 3.

¹⁵⁰ Liland og Kjerland (2003) s. 237.

Nødhjelp fulgte med i denne utviklingen, og ble til en av de store norske frivillige hjelpeorganisasjonene på begynnelsen av 1980-tallet.¹⁵¹

Profesjonalisering av organisasjonen og et tett samarbeid med Norad førte til at KN ble advart internt om at organisasjonen var i ferd med å miste sin kirkelige forankring. I 1984 befant KN seg i en tilnærmet identitetskrise. Blant organisasjonens medarbeidere, snakket de om KN som et ”mini-Norad”. I dette begrepet lå det at man vurderte Kirkens Nødhjelp som så lik Norad, at man lurte på hvordan organisasjonen skilte seg fra Norad. Kirkens Nødhjelp gikk av den grunn gjennom en identitetskrise. Som et svar på denne krisen, utarbeidet organisasjonen dokumentet *Kirkens Nødhjelps virksomhet. Grunnlag, verdier, samarbeidsformer*. Med dette dokumentet begrunnet KN sitt arbeid teologisk. Her ble arbeidet forankret i en trinitetsteologi, bekjennelsen til den treenige Gud. KN bekjente Gud som verdens skaper, Kristus som frelser og Den Hellige Ånd som fornyer. Dette verdidokumentet ble et overgangsdokument. Nye arbeidsformer i organisasjonen, holdningsskapende arbeid for rettferdighet og solidaritet, trengte en teologi som hadde et språk og en teologisk refleksjon som la til rette for politisk handling. Denne tenkningen ble et svar på impulser fra latinamerikansk og sørafrikansk frigjoringsteologi.¹⁵²

I fasteaksjonen kom den teologiske forankringen i KNs arbeid særlig til uttrykk gjennom to begreper i denne perioden; fellesskap og medansvar. Disse to begrepene utgjør to av tre sentrale kjennetegn på hva kirken er: *koinonia*, *diakonia* og *martyria*, som er de greske ordene for henholdsvis fellesskap, tjeneste (eller medansvar) og vitnesbyrd.¹⁵³

Dette kapittelet vil vise eksempler på at både fellesskapsbegrepet og tjenestebegrepet var sentrale kjennetegn i fasteaksjonens materiale fra perioden 1980 til 1994. Videre vil jeg vise til hvordan de Andre ble presentert i fasteaksjonsmaterialet i denne perioden. Jeg vil analysere om bildet av de Andre gjenspeilte noen av trendene i den utviklingshistorien aksjon var en del av, og om fasteaksjonen eventuelt representerte noe annet.

¹⁵¹ Tønnessen (2007) ss. 239-241.

¹⁵² Tønnessen (2007) ss. 239-241.

¹⁵³ Harbsmeier og Iversen (1995) ss. 120-228.

3.1. Noen hovedtendenser i utviklingshistorien i 1980-1994

I 1960-årene og ved inngangen til 1970-årene hadde det sett lyst ut for utviklingshjelpen. I utviklingslandene hadde forventet levealder steget, barnedødeligheten hadde sunket betydelig og antall barn som gikk på grunnskolen ble nesten fordoblet.¹⁵⁴ Fordi man så flere positive effekter av utviklingshjelpen, hersket det en stor tro på utviklingshjelpen hjemme i Norge.

Utviklingshjelpen som ble gitt på 1960- og 1970-tallet skapte imidlertid ikke de endringene i Sør som man hadde ventet seg i Norge. Til tross for overføringer av penger og kunnskap gjennom utviklingshjelpen fra Nord til Sør på 1960- og 1970-tallet, var det fremdeles stor fattigdom i utviklingslandene. 1980-tallet ble et tiår preget av stagnasjon og tilbakegang i mange utviklingsland. Budsjettnedskjæringer og synkende inntekter førte til at mange utdanningsinstitusjoner ble rasert, barnedødeligheten økte og forventet levealder stagnerte eller ble redusert mange steder. Antall fattige utviklingsland økte med en femtedel, og tallet på afrikanere som levde i absolutt fattigdom økte med nesten to tredjedeler, til over halvparten av befolkningen i første halvdel av 1980-tallet. 1980-tallet var tiåret som av mange ble kalt *det tapte tiåret*.¹⁵⁵ Dette tapet i bistanden skapte givertretthet blant nordmenn, noe som bidro til mindre overføringer fra industriland til utviklingsland i 1990-årene.¹⁵⁶ Det spredde seg en bistandsskepsis seg i Norge.

I slutten av 1980-årene stilte mange giverland spørsmål ved hvorfor en økonomisk utvikling ikke fant sted i mange utviklingsland. Giverlandene og flere regioner i Sør hadde en solid vekst, og i egne øyne mente man at Nord hadde bidratt med store bistandsoverføringer til Sør i mange tiår. Svaret på dette ble stadig oftere at det først og fremst var forhold innad i utviklingslandene det var noe galt med. Stadig færre holdt fast på at forklaringen på manglende utvikling var dårlige internasjonale rammebetingelser, noe som var hovedforklaringen på 1970-tallet. Ronald Reagan og Margaret Thatcher fikk sammen med Verdensbanken og Det internasjonale pengefond (IMF) med seg de fleste giverlandene på et krav om at utviklingslandene måtte legge forutsetningene bedre til rette for utvikling.¹⁵⁷ Norge ble i likhet med mange andre giverland overbevist om at utviklingslandene måtte foreta strukturelle endringer i sin økonomi. Norsk bistand skulle stille strengere krav til den

¹⁵⁴ Liland og Kjerland (2003) s. 11.

¹⁵⁵ Liland og Kjerland (2003) s. 11.

¹⁵⁶ Ibid (2003) s. 22.

¹⁵⁷ Ibid (2003) s. 77.

politikken utviklingslandene drev, og denne politikken måtte basere seg på markedsløsninger. Verdensbanken gav lån til utviklingslandene mot at mottakerlandene ble enige med Verdensbanken og Pengefondet om reformer om utviklingslandenes økonomiske politikk.¹⁵⁸ Imidlertid nølte norske myndigheter og bistandsmiljøet med å kritisere utviklingslandenes politikk, iallfall offentlig. Det var flere grunner til denne nølingen. Blant annet eksisterte det en frykt for FrPs kritikk mot bistanden¹⁵⁹. Mange nordmenn som arbeidet med bistand turte ikke å trekke frem kritiske standpunkter i offentlige debatter i frykt for at de skulle bli tatt til inntekt for bistandsmotstandere. Det var først mot slutten av 1980-årene at man i Norge åpent uttalte at utviklingslandenes egen politikk måtte betraktes som en viktig årsak til mangelfull økonomisk utvikling.¹⁶⁰

I stede for å samle inn penger for å overføre moderne teknologi og kunnskap slik norsk utviklingshjelp hadde gjort tidligere, hersket troen på markedsliberalisme og å bedre utvikling av intern politikk i utviklingslandene på 1980- og 1990-tallet. På 1980-tallet bar mange utviklingsland preg av gjeldskrise, krav om økonomiske reformer, forhandlinger med långivere og økonomisk nedgang.¹⁶¹ Det internasjonale politiske klimaet var preget av liberalisering, og denne politiske trenden nådde sitt høydepunkt i Norge med Willoch-regjeringen i 1981.¹⁶² En dreining mot markedsløsninger kom trolig klarest til uttrykk i Norge gjennom et kraftig oppgjør med NØV-tenkningen.

Fra midten av 1970-årene mente norske myndigheter, flere industriland og de fleste utviklingsland, at mangel på utvikling først og fremst var et resultat av skjeve internasjonale strukturelle forhold. Endringer i de internasjonale rammebetingelsene ble derfor vurdert som viktige.¹⁶³ Ny økonomisk verdensorden (NØV) fra 1974, var det fremste uttrykket for denne tankegangen. NØV kom med et krav som gikk ut på at utviklingslandene skulle ha mer utbytte av og bedre innpass på vestlige handelsmarkeder enn av overføringer fra Vesten. Kravet fra NØV baserte seg på ideen om at utviklingslandene ble utbyttet i den internasjonale handelen. Slogordet til NØV var *Trade, not aid*¹⁶⁴. NØV-kravet fikk stor oppslutning, men nådde allikevel i liten grad frem. Den politiske viljen i Vesten til å gjennomføre kravet viste

¹⁵⁸ Ibid (2003) s. 31

¹⁵⁹ Ibid (2003) s. 78.

¹⁶⁰ Ruud og Kjerland (2003) s. 70.

¹⁶¹ Ibid (2003) s. 157.

¹⁶² Ulveseth (2004) s. 43.

¹⁶³ Liland og Kjerland (2003) s. 12.

¹⁶⁴ Simensen (2003).

seg å være liten.¹⁶⁵ Gjennom regjeringens nord-sør-melding fra 1992 gjorde regjeringen oppgjør med NØV. I meldingen ble det slått fast at tankene om NØV hadde vært for ambisiøse og ikke tatt hensyn til rådende maktstrukturers eller markedsprinsippers gode sider. NØV ble erklært død.¹⁶⁶

Den nye trenden på 1980- og 1990-tallet var at u-landene måtte innordne seg de internasjonale økonomiske systemene. Dette innebar at u-land som mottok bistand gjennom blant andre Verdensbanken og IMF måtte gjennomgå omfattende strukturtilpasningsprogrammer som vilkår for å motta bistand. Disse programmene gikk ut på å liberalisere u-landenes politikk for å gi økonomisk vekst. Dette førte med seg kutt i de offentlige budsjettene og fokus på økt eksport. Noe arbeid ble videreført for å bedre de økonomiske rammebetingelsene for u-landene, blant annet gjennom initiativer til bedre handelsbetingelser og gjeldsslette. Bistanden gikk ellers i retning av å sette mottakerlandene i stand til å bedre sin interne politiske utvikling.¹⁶⁷

Mot slutten av tiåret kom begreper som sosial kapital og pekte på 1990-tallets satsing på kapasitetbygging og partnerskap.¹⁶⁸ I perioden 1975 til 1990 ble mange nordmenn sendt ut for å jobbe med bistand. Personellbistand, eller faglig bistand som det formelt het, var særlig omfattende i Afrika fordi afrikanske land manglet kvalifisert personell. De norske bistandsarbeiderne skulle fylle opp jobber og lære opp folk som kunne overta (*counterparts*). Etter hvert kom det også inn andre motiver. Siden bistandsbudsjettene økte og utviklingsprosjektene ble mer sammensatte, ble det et behov for flere typer fagfolk, blant annet noen som kunne kontrollere pengestrømmen.¹⁶⁹

På 1980-tallet utviklet det seg stadig flere motforestillinger mot personellbistanden. Mange afrikanere hadde fått fagutdanning, og ønsket større ansvar. Det utenlandske personellet var dessuten kostbart.¹⁷⁰ I løpet av få år ble den tradisjonelle ekspertbistanden nærmest kuttet helt ut.¹⁷¹ Den endrende holdningen til bistand førte til endringer i hjelpearbeidet. Fra et personorientert utviklingsarbeid med ekspertbistand, gikk man over til å arbeide mer på

¹⁶⁵ Vilberg (2003) s. 44.

¹⁶⁶ Liland og Kjerland (2003) s. 23.

¹⁶⁷ Vilberg (2003) s. 44.

¹⁶⁸ Ruud og Kjerland (2003) s. 177.

¹⁶⁹ Ibid (2003) s. 95.

¹⁷⁰ Ibid (2003) s. 95.

¹⁷¹ Ibid (2003) s. 108.

strukturnivå. Fra slutten av 1980-tallet skulle lokale partnere og ikke Kirkens Nødhjelp drive utviklingsprosjektene.¹⁷² I 1989 vedtok KNs styre en partnerskapsstrategi. I stedet for å drive hjelpearbeidet selv, skulle lokale organisasjoner i sør drive prosjektene. KN skulle bistå med økonomi og kompetanse. Dette var et verdivalg i organisasjonen. Det var et forsøk på å skape en mer likeverdig relasjon mellom giver og mottaker, men dette skulle vise seg å være vanskelig.¹⁷³ Fokuset på partnerskap og det sivile samfunnet var også et oppgjør med paternalistiske holdninger og veldedige tradisjoner i den moderne bistanden. Mens det tidligere var et bånd av takknemlighet som skulle knytte giverne og de Andre sammen, var det nå et fellesskap tuftet på relasjonell gjensidighet som skulle knytte dem sammen.¹⁷⁴

Et svar på den økende bistandskritikken var også prinsippet om mottakeransvar, som ble utarbeidet av Norad i 1989 til 1991. Dette prinsippet innebar at mottakerne selv skulle ta ansvaret for planlegging og gjennomføring av bistandstiltakene. Dersom mottakerne av bistanden i utviklingslandene ikke var rustet til å planlegge og gjennomføre bistandstiltakene, skulle Norad bistå dem gjennom å bygge opp institusjoner og øke deres kapasitet.¹⁷⁵ Norad mente at de frivillige organisasjonene kunne innta en viktig rolle i dette nye arbeidet om mottakeransvar, og holdningsarbeid ble en viktig del av mottakeransvaret hos de Andre samt informasjonsarbeidet om Sør til norske givere. Tankemønsteret om holdningsskapende arbeid var en del av den øvrige bistandstrenden i Norge på denne tiden, og Norad kom etter hvert til å finansiere store deler av informasjonen om verden utenfor Vesten til det norske folk. Informasjonen gikk gjennom egen virksomhet, pressestøtte, avtaler med de frivillige organisasjonene og forskning på utvikling.¹⁷⁶ På ti år økte Norads informasjonskontor kraftig i omfang. I 1972 hadde de 8 ansatte og et budsjett på 2,5 millioner, og i 1982 hadde de 13 ansatte og et budsjett på 15 millioner.¹⁷⁷

3.2. Oppgjør med elendighetsbildene

Det forrige kapittelet argumenterte for at fasteaksjonens bilder av de Andre på 1960- og 1970-tallet stod i en veldedighetsrepresentasjon der fokus var rettet mot de Andres hjelpeløse nød og givernes vilje til å hjelpe de Andre økonomisk slik at de Andre kunne komme seg ut av fattigdommen. På 1980-tallet finner vi endringer i fasteaksjonsmaterialet. Der fasteaksjonen

¹⁷² Tønnessen (2007) s. 124.

¹⁷³ Ibid (2007) ss. 141-143.

¹⁷⁴ V. Tønnessen (2007) s. 143.

¹⁷⁵ Ibid (2003) s. 131.

¹⁷⁶ Tvedt (2003) ss. 208-209.

¹⁷⁷ Ruud og Kjerland (2003) ss. 59 –61.

tidligere hadde vektlagt pengegaven, var det holdningsskapende arbeid som stod i fokus i Kirkens Nødhjelp¹⁷⁸ og fasteaksjonen på 1980-tallet.

De første motforestillingene mot den fremstillingen av de Andre som hadde pågått fra opprettelsen av Kirkens Nødhjelp og frem til 1970-tallet, kom i organisasjonen mot slutten av 1970-årene. Det var et internt oppgjør med ”elendighetsformidlingen” eller det som ble omtalt som ”Biafra-barna”.¹⁷⁹ Dette oppgjøret var riktignok ikke først og fremst etisk motivert. ”Det bundet ikke i et spørsmål om det kunne gå galt eller var uheldig å eksponere barn eller andre på disse måter. Det var økonomisk motivert”¹⁸⁰.

KN hadde sviktende inntekter, og det viste seg at holdningsskapende arbeid ga gode inntekter. Pengespørsmålet ble derfor en medvirkende faktor til satsning på å arbeide med holdninger og politiske beslutninger.¹⁸¹ I 1979 hadde fasteaksjonen samlet inn kroner 5.958.608. Seks år senere samlet aksjonen inn kroner 10.500.000¹⁸². I følge styreformann Per Voksø ville KN fra 1984 ”være med i arbeidet for å øke forståelsen for de problemene utviklingslandene hadde å stri med, også de som har sin årsak i vår del av verden, i våre holdninger og politiske beslutninger”¹⁸³. Men hvordan skulle dette gjøres?

I stedet for å fremstille de Andre som offer for elendighet skulle man nå vektlegge det positive hos de Andre. KN kunne for eksempel vise frem glade mennesker som hadde fått et bedre liv takket være organisasjonens bistand.¹⁸⁴ For å øke organisasjonens inntekter satset KN på oppgaver som appellerte til giverne om å gi både penger og bidra til holdningsskapende arbeid. Denne forandringen i informasjonsstrategien kan også sees som en respons på en voksende kritikk fra kirker i Sør mot deres søsterkirker i Nord. Kritikken bestod i en anklage til kirkene i nord om å ha sviktet kirkens fellesoppgave om å utjevne de sosiale forskjellene i verden.¹⁸⁵

¹⁷⁸ Tønnessen (2007) s. 2.

¹⁷⁹ Tønnessen (2007) s. 212.

¹⁸⁰ Ibid (2007) s. 213

¹⁸¹ Tønnessen (2007) s. 214

¹⁸² Fasteaksjonen gjennom 20 år (1986)

¹⁸³ Sitat fra KN-Nytt 4/1984 s. 23 i Tønnessen (2007) s. 214.

¹⁸⁴ Tønnessen (2007) s. 213

¹⁸⁵ Ibid (2007) ss.214 -215

3.2.1. Informasjonsarbeidet bygges ut

Som følge av opprøret mot elendighetsformidlingen i organisasjonen bygde KN ut informasjonsarbeidet sitt på 1980-tallet. Der organisasjonen tidligere hadde informert om inntektene, skulle giverne nå også få kunnskap om utviklingslandene. Det skulle informeres om Sør og urettferdige strukturer. Årsaken til denne endringen var knyttet til en ny forståelse i KN om hvordan utviklingshjelp skulle drives. Organisasjonen hadde ikke lenger bare til hensikt å øke inntektene, nå la de vekt på å belyse hjelpearbeidet ut fra internasjonal politikk og økonomiske strukturer. Frigjøringsteologien mente at en analyse av rådende maktforhold var nødvendig for å formulere sann teologi og at forvandling av samfunnsstrukturer var tegn på Guds rikes frelse. Dette påvirket KN.¹⁸⁶

Som et resultat av at internasjonal politikk og økonomiske strukturer skulle belyses i KN, fikk fasteaksjonen et nytt mål for sitt arbeid. Målet for aksjonen var ikke lenger bare å samle inn penger til de Andre, slik tendensen hadde vært på 1960- og 1970-tallet. Fasteaksjonen skulle på 1980- og 1990-tallet informere giverne om politikk og økonomiske strukturer. Det nye arbeidsmålet førte med seg nye arbeidsmetoder i aksjonen. Aksjonen endret seg i form og innhold. Fasteaksjonens materiale utvidet seg og fikk en kampanjeform. Det var aksjonsarbeidet som kom i fokus i fasteaksjonen. Innholdet i det nye fasteaksjonsmaterialet bar preg av tre forhold; giverne, mottakerne og politikk. Giverne fikk stor plass i fasteaksjonsmaterialet i perioden 1980 til 1994. Giverne skulle mobiliseres til handling, og materialet bestod av mye informasjon om hvordan giverne kunne drive aksjonsarbeid i forbindelse med fasteaksjonen. De Andre skulle ikke lenger presenteres kun som offer for nøden, slik som i veldedighetsrepresentasjonen i den forrige perioden. De Andre var dermed ikke lenger kun barn, men nå også voksne. Det politiske aspektet begynte også å vise seg i form av informasjon om strukturelle og politiske forhold i utviklingslandene. Et eksempel på dette var aksjonen fra 1993. Dette året skrev fasteaksjonen om mennesker i land i Mellom-Amerika som kjempet mot urettferdighet og undertrykkelse. Dette var nytt for perioden. Samtidig informerte KN om at de Andre arbeidet på sukkerplantasjer der de arbeidet hardt uten rettigheter.¹⁸⁷ Det er riktignok viktig å presisere at informasjonen om strukturelle og politiske forhold i fasteaksjonsmaterialet var begrenset i denne perioden, men at det var noen tendenser til at dette begynte å komme i fokus i aksjonsarbeidet.

¹⁸⁶ Ibid (2007) s. 211.

¹⁸⁷ *Brød for verden* (1993) s. 6.

I årene 1977 til 1979 hadde KN satset på en opprustning av fasteaksjonen. Organisasjonen ville utvikle bedre informasjons- og aksjonsmateriale, øke kontaktflaten med kontaktpersoner og inspirasjonssamlinger, samt bedre oppfølgingen av aktivitet og gaver fra menighetene gjennom blant annet spørreskjemaer.¹⁸⁸ Informasjonssatsingen ga blant utslag i at fasteaksjonens materiale i 1977 ble utvidet fra en liten folder, til et større informasjonshefte. I heftet informerte KN blant annet om kontakt med pressen, plakater, mobilisering av folk som kan samle inn penger, loppemarked og ”kirkens bokbord”, det vil si at aktuelt lesestoff om Sør ble lagt frem i kirken.¹⁸⁹ KNs satsing på informasjonsarbeid kom til uttrykk på flere måter. I tillegg til at det ble satset mer på informasjon til giverne i fasteaksjonens materiale, etablerte Kirkens Nødhjelp såkalte KN-kontakter som skulle effektivisere aksjonens informasjonsarbeide. KN-kontaktene ble etablert etter inspirasjon fra Sveriges broderorganisasjon Lutherhjälpen som hadde et nettverk av prostikontakter i halv stilling, og Kirkens U-landsinformasjon (KUI). Det var diakonikonsulenter rundt i bispedømmene som ble KN-kontakter.¹⁹⁰

Gudstjenestematerialet utgjorde en stor del av fasteaksjonsmaterialet fra perioden 1980 til 1995. Dette hang sammen med at fasteaksjonen fikk en tydeligere kirkelig forankring i denne perioden. I denne perioden utviklet KN mye materiale som de bruker i gudstjenester, blant annet aktiviteter for menighetene, som fastemarsjer, basarer og matlagingskvelder. I tillegg fikk liturgien, sanger, bønner, bibeltekster og tolkninger av Bibeltekster mye oppmerksomhet i materialet. Igjen ser vi det kirkelige særtrekket ved aksjonen.

3.2.2. Giverne skulle aktiviseres

I forbindelse med elendighetsoppjøret i KN fikk giverne en ny plass i fasteaksjonen. Mens giverne i den forrige perioden skulle gi av sin overflod, skulle giverne på 1980- og 1990-tallet også aktiviseres i menighetene. Denne periodens fokus på handlinger kom tydelig frem i materialet. Det ble skrevet mye om aktiviteter menighetene kunne gjennomføre og det ble samtidig rettet lys på aktivitetene som hadde blitt praktisert i ulike menigheter med stor suksess. I materialet ble det gitt mye informasjon om hva menighetene kunne gjøre i forbindelse med fasteaksjonen. Planlegging fikk en sentral plass i materialet. Informasjonsmateriale, fastekalendere for barn, innsamling med bosser og dør-til-dør-

¹⁸⁸ Orientering om fasteaksjonen. ”Brød for verden” 1979, fra styremøtet 6/9-79 sak 99.

¹⁸⁹ *Brød for verden*. (1977) ss. 6-7.

¹⁹⁰ Samtale med Dag Arne Roum 08.06.07.

aksjonen, var uttrykk for dette. Begrepene om fellesskap og medansvar kom i denne perioden særlig til uttrykk gjennom KNs oppfordringer til aktiv handling:

Omsorg for andre mennesker er en av de utfordringene fastetiden gir oss. Kirkens Nødhjelp ønsker å formidle noe av Guds omsorg til mennesker i fattigdom og nød i den tredje verden, og gjennom fasteaksjonen "Brød for verden" inviterer vi mennesker i Norge til å ta del i dette arbeidet¹⁹¹.

Det ble fokusert på forberedelsestiden til den kristne påsken, dernest på Guds omsorg. Handlingen ble altså betonet med kristne forestillinger. Dermed ble mennesker invitert til å gå inn i et fellesskap av mennesker som hadde omsorg for mennesker i fattigdom og nød.

Den kristne omsorgen skulle ikke lenger kun uttrykkes gjennom å gi penger til de Andre, givene skulle aktiviseres. I tråd med dette startet KN i 1984 med dør-til-dør-aksjonen i forbindelse med fasteaksjonen som den gang ble kalt Brød for verden. Fasteaksjonen nådde et høydepunkt i 1984 da organisasjonen begynte med dør-til-dør-aksjonen. Dør-til-dør-aksjonen gikk ut på at medlemmer av Den norske kirke gikk med innsamlingsbøsser til husstander i lokalmiljøet og samlet inn penger til fasteaksjonen. Det var menigheter fra Den norske kirke som arrangerte dør-til-dør-aksjonene, men KN forsøkte å legge forholdene til rette slik at det skulle være enklest mulig for menighetene å gjennomføre jobben. Blant annet utformet organisasjonen en kalender der de informerte menighetene om hva som burde gjøres når, og de skrev forslag til pressemeldinger som de anbefalte menigheten å bruke i lokalavisene for å mobilisere lokalmiljøet til å være med på støtte dør-til-dør-aksjonen.¹⁹² Med dør-til-dør-aksjonen fikk økonomien et løft. Dette løftet kom blant annet til uttrykk i fasteaksjonsmaterialet fra 1991. I materialet fra 1991 skrev KN at mange menigheter som gjennomførte dør-til-dør-aksjonen for første gang fikk firedoblet innsamlingsresultatet.¹⁹³

I tillegg til en satsning på dør-til-dør-aksjonen, begynte KN å jobbe for at fasteaksjonen skulle omtales i nasjonale nyheter. I denne forbindelse inviterte organisasjonen journalister med på turer til Sør. Disse turene ble betalt av KN mot at journalistene skrev reportasjer om organisasjonens arbeid tilknyttet fasteaksjonen.¹⁹⁴ Ideen var at journalistene skulle se og profilere KNs arbeid ute i felten i norsk media.¹⁹⁵

¹⁹¹ *Brød for verden* (1980) s. 3.

¹⁹² Samtale med Dag Arne Roum 08.06.07.

¹⁹³ *Brød for verden* (1991) upaginert.

¹⁹⁴ Samtale med Dag Arne Roum 08.06.07.

¹⁹⁵ Var det uproblematisk at KN betalte reisene til journalister som reiste til KNs prosjekter ute for å sette fasteaksjonens arbeid på dagsordenen i media? På den ene siden viste dette til mangel på maktkritiske blikk i bistandsdiskursen og i fasteaksjonen. Dette tilfellet forteller oss noe om bistandsdiskursens spilleregler, som skiller seg fra andre arenaer. I andre journalistiske saker vil dette antakelig bli sett på som korrump, da journalistikk skal være uavhengig. I så måte kan dette eksempelet nettopp være et eksempel på at KN handlet i

3.2.3. Billedmateriale

Billedmaterialet i fasteaksjonen i denne perioden skilte seg tydelig fra den forrige perioden på to måter. De to hovedendringene i fasteaksjonens materiale var at bildene av de Andre og giverne var endret i denne perioden. Mens det tidligere var ensidig avbildning av de Andre som barn, var de Andre sjelden avbildet i perioden 1980 til 1995. I den grad mottakerne, de Andre ble avbildet i materialet, var de nå både barn og voksne. I materialet i perioden 1980 til 1994 var de Andre både barn og voksne. Giverne skilte seg fra den forrige perioden, ved at de i denne perioden ble satt i sentrum for fasteaksjonens materialet. Mens giverne i den forrige perioden skulle gi av sin overflod, var det arbeidet med nordmenns holdninger og handlingsarbeid som var det essensielle for fasteaksjonen i denne perioden. Giveridentiteten var altså annerledes, og de Andre var nærmest fraværende i materialet i motsetning til den forrige perioden da de nødlidende barna hadde dekket store deler av materialet.

I kapittel to så vi at givernes identitet var betinget av det de Andre ikke var, og motsatt. De Andres identitet var knyttet opp mot at de var offer for fattigdommen, mens givernes identitet var forbundet med deres kristenplikt til å dele av sin overflod. I perioden 1980 til 1994 var dette annerledes. I denne perioden fikk giverne fokus i materialet, og i den grad de var tilstede var de ikke lenger bare barn. Giveridentiteten var sentral i materialet, mens leserne fikk lite informasjon om hvem de Andre var, deres identitet. I stede ble det lagt vekt på fellesskap og medansvar som kirkelige begreper som ble knyttet til giveridentiteten.

Det andre typiske trekket ved billedmaterialet i perioden 1980 til 1994 var at det hovedsakelig var avbildning eller tegninger av nordmenn i aksjon for de Andre i materialet. Typisk for denne perioden var fasteaksjonsmaterialet fra 1980. I informasjonsheftet fra 1980 var det bilder av ungdom /voksne som gikk i fastemarsj, og voksne nordmenn som telte innsamlede penger.¹⁹⁶ Det at det var nordmenns som var sentrale i fasteaksjonen hang sammen med KN sitt ønske om å arbeide med nordmenns holdninger til de Andre, samt at organisasjonen ville arbeide med strukturelle forhold. Gjennom å sette fokus på giverne og informere de om

den godes tjeneste, og at deres handlinger forble uproblematisert. På den andre siden kan dette forstås som en understreking av at fasteaksjonen ønsket å informere norske givere mer om de Andre. På denne tiden var kunnskapen om utviklingslandene i Norge liten, og det ble fokusert på å spre kunnskap om utviklingslandene og de Andre. Mitt henseende med denne oppgaven er ikke å gå inn i en normativ debatt der jeg drøfter hva som er rett og galt innen bistand, men jeg mener likevel det er viktig å se hvem som representerer de Andre, og hvordan bistandsdiskursen forholder seg noe annerledes enn i andre deler av journalistikken.

¹⁹⁶ Ibid (1980) s. 6.

hvordan de kunne hjelpe de Andre, ville KN endre nordmenns holdninger. Organisasjonen ville skape et giverfelleskap der de viste at det var mange som engasjerte seg for de Andre. Kollektivfølelsen og dugnadstenkningen ble sentral i aksjonen.

Da fasteaksjonen vektla at givene skulle være i aksjon, ble informasjon et sentralt begrep for denne perioden. KN tipset blant annet givene om diskusjonskvelder, og KN informerte at de kunne bistå med artikler, filmer eller foredragsholdere.¹⁹⁷

Fokuset på givene ble også uttrykt ved at KN ga diplomer for god innsats i forbindelse med aksjonen.¹⁹⁸ Det at KN delte ut diplomer til norske givere var nytt for denne perioden i fasteaksjonen. Diplomene var et uttrykk for at givernes innsats var verdifull for KN. Dette bekrefter bildet av givene som viktige aktører i fasteaksjonen i denne perioden. Dette eksemplifiserer giveridentiteten i organisasjonen. Diplomene kan også leses som uttrykk for fellesskap mellom givene og organisasjonen, som en personlig hilsen fra KN til givene.

Det at givene var sentral for aksjonen kom også til uttrykk gjennom *Bøssebærer`n*¹⁹⁹, som var et informasjonshefte for bøssebærere. Bøssebæreren var ny for denne perioden. Den inneholdt blant annet tips til svar på spørsmål bøssebæreren kunne få fra givere ved husstanden. Bøssebærerne fikk også informasjon om KNs generelle arbeid. I forbindelse med oppstarten av dør-til-dør-aksjonen i 1984, var det særlig konfirmantene som ble engasjert i aksjonen. På folderen *Bøssebærer`n* var det bilde av to tenåringer på forsiden. I *Bøssebærer`n* ble det også gitt informasjon om hvordan bøssebærerne burde kle seg. I tillegg produserte KN informasjon om aksjonen som kunne legges igjen hos de som ikke var hjemme da bøssebærerne gikk rundt på dørene hos folk for å samle inn penger.

Teksten har vist at de Andre nærmest var fraværende i fasteaksjonsmaterialet fra perioden 1980 til 1994. Dette kan leses som en forlengelse av Kirkens Nødhjelp sitt oppgjør med elendighetsbildene fra veldedighetsrepresentasjonen. I stede for å fokusere på å avbilde de Andre, ble givene satt i sentrum for fasteaksjonens materiale og giveridentiteten deres ble vektlagt.

¹⁹⁷ Ibid (1980) s. 6.

¹⁹⁸ *Fasteaksjonen* (1991) s. 6.

¹⁹⁹ *Bøssebærer`n* i Kirkens Nødhjelp arkiv

3.3. Mellom fellesskap og avstand

I det forrige kapittelet viste jeg til flere forhold som kan ses som et uttrykk for at fasteaksjonen skapte en distanse mellom KNs givere og de Andre i veldedighetsrepresentasjonen. Hvordan var dette i representasjonen om fellesskap og medansvar? Bidro fokuseringen på fellesskap og medansvar til at distansen mellom de Andre og giverne ble redusert?

3.3.1. Giveridentitet

På den ene siden kan fokuset på den aktive giver leses som et forsøk på å skape fellesskap mellom giverne og de Andre, ved at giverne gjør noe aktivt for de Andre i solidaritet med dem. Men på den andre siden ble dikotomien mellom giverne og de Andre bekreftet ved at givernes rolle som aktive ble forsterket. I denne perioden ble giverne i enda større grad enn tidligere aktive blant annet ved at de bakte brød, gikk fastemarsj. Dermed ble givernes selvbilde som aktive og handlekraftige livreddere befestet gjennom et utvidet register av sosiale praksiser som fasteaksjonen la opp til. Avstanden mellom ”de” (passive) og ”oss” (aktive) ble i denne forstand ikke mindre. Paradoksalt nok kan vi observere at under KNs uttalte fellesskapsbygning utvides en mindre uttalt diskursiv avstand mellom giver og mottaker.

”Felles ansvar – felles mål” lyder en overskrift i fasteaksjonsmaterialet fra 1991. Og teksten er tydelig på ansvarets teologiske begrunnelse:

Bibelens utfordring til oss alle er å gi den sultne mat, den tørste drikke, vise den fremmede gjestmildhet, gi den nakne klær og vise den syke og den forlatte omsorg – som om det var Jesus Kristus vi selv står ansikt til ansikt med.²⁰⁰

Det vises til et ansvar som er felles, felles for dem som lar seg utfordre av Bibelens ord; de kristne. Den kirkelige tilhørigheten er det sentrale, også for fellesskapet. Her ser vi altså en tydelig kirkelig forankring av giveridentiteten. Giverne er i stand til å ta ansvar, men hva med mottakerne?

Gjentatte ganger taler KN på vegne av de Andre i fasteaksjonsmaterialet. KNs stemme i materialet indikerer at de Andre har myndighet til å snakke på sine egne vegne. KNs lar med

²⁰⁰ *Brød for verden* (1991) upaginert.

sin definisjonsmakt ikke de Andre komme til orde for uttrykke sitt ansvar for sin egen livssituasjon. Det finnes imidlertid ett viktig unntak fra denne perioden. I fasteaksjonsmaterialet fra 1991 fortalte 14-åringen Lucio Lòpez Garcia fra Guatemala om sin og sin venninne Marias livssituasjon. Garcia ble sitert på spansk, med norsk oversettelse:

Jeg begynte på skolen da jeg var seks år og ble veldig glad i skolen. Jeg var veldig aktiv og ble best i klassen min. Da jeg var 11 avsluttet jeg grunnskolen og som tolvåring begynte jeg å studere i en ungdomsgruppe – nå holder jeg på med det siste året. Neste år skal jeg begy7nne å lese til artium (...) Jeg takker folk i Kirkens Nødhjelp fordi de tenker på oss og våre vanskeligheter, og støtter oss slik at vi sammen kan nå målene våre og kjempe mot fattigdom.²⁰¹

Sitatet overfor viser på den ene siden at de Andre får en stemme. De Andre får fortelle fra sin egen livssituasjon. Slik er sitatet et uttrykk for de Andres medansvar. De Andre gjøres til herre over sin egen livssituasjon. Sitatet er også uttrykk for en tendens fra denne tidsperioden, det at de positive historiene skulle vektlegges i formidlingen av norsk bistand til giverne. Dette henger sammen med den økende mistroen til bistanden på denne tiden. Således kan vi se at også i denne fortellingen er det en tvetydighet hva gjelder medansvar og giveridentitet. De Andre får en stemme, men stemmen gis fortsatt av giverorganisasjonen som sitter med definisjonsmakten av de Andres virkelighet overfor norske givere. Det er en formidlet stemme, ikke en ren kanal til Spivaks *subaltern*. Et direkte sitat på denne måten kan gi inntrykk av det motsatte, fordi den lett gir en aura av autentisitet eller en direkte tilgang til de Andre for giverne. På denne måten kan det faktum at det fremdeles er giverorganisasjonen som sitter med definisjonsmakten fortrennes.

Likevel har stemmen kraft til å utfordre bildet av giveren som den eneste aktive og handlekraftige i relasjonen mellom giver og mottaker. For en sjelden gangs skyld i dette materialet gir teksten de Andre en stemme i første person, ikke i tredje. Og denne jeg-personen sier at han har vært ”*veldig aktiv*”²⁰². Med en slik utfordring av den befestede dikotomien giver-mottaker kan vi si at det her ble skapt et ”tredje rom”, slik Homi Bhaba kalte det. Det har blitt konstruert et rom hvor giveren risikerer å få et endret selvbilde av å møte en aktiv mottaker gjennom fasteaksjonsteksten.

Det er påfallende at når de Andre får en stemme uttaler den seg ikke ut over sin egen personlige situasjon. De Andre viser ingen innsikt i samfunnsmessige og politiske forhold.

²⁰¹ *Brød for verden* (1991) upaginert.

²⁰² *Ibid.*

Bildet av giveren som utviklingseksperten og mottakeren som den underutviklede fra moderniseringsepoken innen bistanden rokkes på denne måten ikke ved.

3.3.2. Paternalisme

Det er også påfallende at det er et barn som får en stemme, når det først kommer et sitat i jeg-form. Det er ingen lignende sitater i perioden som tillegges voksne. Tidligere har jeg pekt på fenomenet infantilisering i bistandsdiskursen så vel som i KNs fasteaksjon i årene 1967 til 1979. Det at det er et barn som gis denne privilegerte stemmen, kan sies å underbygge denne tendensen. Men som jeg tidligere har pekt på, finner vi en interessant endring i billedmaterialet fra perioden 1980 til 1994. Mens de voksne Andre tidligere var fraværende i materialet, var både barn og voksne tilstede i fasteaksjonsmaterialet i disse årene. Infantiliseringstendensen finner også en mottendens i denne fremstillingen av de Andre som voksne.

I det foregående kapitlet beskrev jeg paternalisme som et fenomen som oppstår når en part inntar en oppdragerrolle overfor en annen, hvor den andre oppfattes som umyndig. I den forrige epoken koblet jeg dette fenomenet til moderniseringstroen innen bistanden. Her var løsningene på de andres problemer nærmest selvskrevne ut fra vestens moderne utviklingsvei. Gjennom sitt nye informasjonsarbeid ville KN skape holdningsendringer hos giverne. Ga KN sin presentasjon av løsningene på fattigdomsproblemet et mer nyansert bilde av de Andre i denne perioden?

I materialet fra 1980-aksjonen var giverne sentrale. Det ble gitt noe informasjon om de Andre, men denne informasjonen ble knyttet opp mot hva giverne aktivt kunne gjøre for de Andre. KN trakk bevisst frem to prosjekter, *"rent vann til alle mennesker"* og *"kampen mot opium"* som de trodde vil engasjere mennesker i menighetene.²⁰³ Under temaet *"rent vann til alle mennesker"* pekte KN på hvordan 70% av verdens befolkning ikke hadde tilstrekkelig adgang til rent vann, og at dette først og fremst rammet u-landene. KN fortalte at skittent vann truet helsen til millioner av mennesker, og at det dårlige vannet begrenset matproduksjonen, og kunne slå katastrofalt ut i tørketider.²⁰⁴ De presenterte en løsning på dette problemet, og fortalte leserne hva det ville koste å bore brønner i Bangladesh, India og Sør-Sudan. De skrev:

²⁰³ "Det er likevel to prosjekter vi gjerne trekker fram, både fordi de engasjerer oss mye i vårt arbeid, men også fordi vi tror de vil engasjere mennesker i menighetene til aktiv innsats." *Fasteaksjonen Brød for verden*, 1980 s. 14.

²⁰⁴ *Fasteaksjonen Brød for verden*, 1980 s. 14.

*”Det blir gjennomsnittlig en investering på 30 kr pr. person og er i realiteten en svært billig investering av forebyggende helsearbeid”.*²⁰⁵ Teksten kan forstås som at KN forsøkte å informere giveren om den Andres samfunnssituasjon. Men fremstillingen kan også leses som en måte å presentere løsninger på den Andres problem – løsninger som plasseres i den Andres land, uavhengig av oss.

På den andre siden kan dette leses som en forlengelse av den paternalistiske holdningen fra veldedighetsrepresentasjonen, der giverne vet de Andres beste. Var det slik at giverne førte denne paternalistiske holdningen fra veldedighetstradisjonen videre, iført en ny forklledning? Eller representerte innholdet i fasteaksjonsmaterialet noe annerledes?

Giverne skulle ikke bare gi penger for å hjelpe den Andre, slik som i veldedighetsrepresentasjonen fra 1967 til 1979. Giveren i aksjonen skulle også gjøre en aktiv handling for den Andre. Men hva slags aktiv handling var dette? Dersom vi ser det med andre øyne; hva slags bilde fikk giverne av de Andre gjennom å bake brød eller gå i fastemarsj?

Disse aktivitetene kan neppe sies å være like entydige løsninger på de Andres problemer som veldighetstradisjonens pengeinnsamling. Giverens rolle presenteres dermed som mindre entydig, ved å spille på flere aktiviteter som kan utføres innenfor kirken. Men løsningene på mottakernes fattigdom lå fortsatt i fasteaksjonen, bare med en utvidet begrunnelse. Det som tidligere ble kalt ”kristenplikt” ble i denne perioden erstattet med ordene ”solidaritet”, ”fellesskap” og ”medansvar”.

På fasteaksjonens giro fra 1993 var det et bilde av et barn fra et afrikansk land, det fremgikk ikke i materialet fra hvilke land. Disse barna satt på striesekker. Ved bildet var teksten: *” Her er neste års såkorn. La oss håpe de slipper å spise det”*²⁰⁶. I forbindelse med dette skrev KN om at land med sult satt på store lagre med korn, og at de som trengte kornet mest ikke hadde råd til å kjøpe det. Sitatet fra giroen ble fulgt opp i en folder fra samme år: *” For en afrikaner som vil klare seg selv, er såkornet viktigere enn noe annet”*²⁰⁷. Var det slik at afrikanere vanligvis ikke klarte seg selv? Eller var det tvert i mot normalt at afrikanere ville stå på egne ben? Bildet av afrikanerne er tvetydige. På den ene siden gir sitatet et paternalistisk bilde av de Andre. Tekstutdraget kan leses som en indikasjon på at afrikanere vanligvis ikke klarte seg

²⁰⁵ *Fasteaksjonen Brød for verden*, 1980 s. 15.

²⁰⁶ *Brød for verden* (1993) giro.

²⁰⁷ *Ibid* (1993) giro.

selv, altså at de var avhengig av hjelp fra andre. På den andre siden gir tekstutdraget et bilde av at også afrikanerne, de Andre, ville klare seg selv. Vi ser i alle fall tendenser til et bilde av en mindre umyndiggjort Andre enn tidligere. Dette kan utfordre oppdragerrollen til giverne.

Av fasteaksjonsmaterialet fra 1993 fremgikk det at: *”Kirkens Nødhjelp vil arbeide for en forsvarlig forvaltning av skaperverket, både lokalt og globalt. Det må også bety at vi retter pekefingeren mot den vestlige verdens overforbruk og utnyttning av mennesker i det vi kaller den tredje verden.”*²⁰⁸ KN var opptatt av at deres sosiale og politiske situasjon skulle bli bedre, og pekte på en sammenheng mellom Vestens rikdom og de Andres fattigdom. Denne tankegangen i fasteaksjonen var ny for denne perioden. Ordet ”utnyttning” impliserer at et menneske som har vært aktivt og i stand til å ivareta eget liv, blir undertrykt eller fratatt denne muligheten. Her ble ikke de Andre bare presentert som hjelpeløse ofre slik som i veldedighetsrepresentasjonen, men de ble presentert som mennesker som hadde forsøkt å stå på egne ben, men urettmessig forhindret fra å være selvstendige. Altså ble ikke de Andre presentert som helt passive og hjelpeløse.

I det samme avsnittet skrev KN *”i det vi kaller den tredje verden”*. Denne måten på å omtale sin egen kategorisering er også helt nytt i fasteaksjonsmaterialet. KN gjorde med dette leseren oppmerksom på at ”den tredje verden” er en konstruert kategori, fordi det er et ”vi” som kaller det slik. At kategorien er konstruert understreker dens midlertidige karakter. ”Den tredje verden” presenteres ikke som en evigvarende essens, noe som ville bygd opp under det jeg tidligere har betegnet som essensialisering. En slik innebygd distanse til sin egen kategorisering er et unntak i materialet, men kan likevel være med på å forebygge stereotypifisering av de Andre.

3.3.3. Bekreftende fravær?

Jeg har vist at de Andre nærmest var fraværende i fasteaksjonsmaterialet fra perioden 1980 til 1994, mens giverne fikk større plass. Hva skjedde med bildet av de Andre, når de fikk så liten plass?

Da de Andre var fraværende i materialet ga KN få motforestillinger til de etablerte bildene av de Andre som navnløse, hjelpetrengende barn fra veldedighetsrepresentasjonen. Dersom

²⁰⁸ *Brød for verden* (1993) s. 7

fraværet av de Andre bekreftet bildet av dem som passive ofre, kan dette leses som at det fremdeles lå et paternalisert bilde av de Andre til grunn for fremstillingene av giverne. De Andre hadde blitt fremstilt som givernes motstykke, nemlig som passive ofre. Uten andre fremstillinger av de Andre i perioden 1980-1994 kan en essensialisierende tendens sies å ligge i materialet. Få bilder motsa inntrykket av de Andre som evigvarende passive ofre, all den tid det knapt fantes bilder. Det at de Andre ikke ble synliggjort i materialet bidro dermed til å forsterke det gamle bildet. Da de Andre verken kom til syne eller fikk snakke, ble de bekreftet som passive.

Jeg har vært inne på den fysiske avstanden som faktisk finnes mellom giverne og mottakerne innen bistanden. Da KN ga få fremstillinger av de Andre, var dette kanskje den sanneste fremstillingen de kunne gi? Giverne kjente ikke de Andre, og fikk heller ikke et inntrykk av å kjenne ham/henne gjennom materialet ettersom de Andre var fraværende.

3.4. Oppsummering

KN ble i perioden 1980 til 1994 en stor frivillig organisasjon og fikk et tett samarbeid med Norad. Dette nære samarbeidet med Norad førte til at KN gikk inn i intern identitetskrise der organisasjonen var redd for å miste sin kirkelige forankring i sitt arbeid. Konsekvensen var at KNs kirkelige profil ble tydeligere, og dette satte spor i fasteaksjonen. Resultatene av denne kirkelige forankringen i aksjonen var en satsing på aktiviteter i menighetene i forbindelse med aksjonen og Gudstjenestematerialet ble en del av fasteaksjonsmaterialet.

I Norge var det generelt en bistandstretthet. Dette ledet til at KN og fasteaksjonen rettet søkelyset på informasjonsarbeid og giveraktivitet. De skulle vise at bistand nyttet. Giverne fikk derfor en sentral plass i materialet, mens de Andre ikke var like sentrale i materialet som tidligere. Nytt for perioden var også mer informasjon om mottakerlandene og strukturelle forhold enn hva som hadde blitt gitt tidligere. Holdninger, solidaritet, medansvar, deltakelse og fellesskap var nøkkelbegrep i denne perioden.

Jeg har også vist tendenser til et mer nyansert bilde av de Andre i materialets fremstillinger. De Andre var imidlertid lite tilstede i materialet, og dette kan ha befestet bildet av dem som passive ofre fra perioden 1967 til 1979.

Representasjonen om fellesskap og medansvar pekte mot nye tendenser på slutten av 1990-tallet og 2000-tallet. Informasjonsarbeid, politiske forhold og mottakeransvar var begreper som skulle komme til å ha betydning også i den påfølgende perioden.

4.0. 1995-2007: Rettighetsrepresentasjonen

What perhaps distinguishes the philosophy of human rights from other religions or secular expressions of the equality and sanctity of human life is their implications of specific political contract with government and other organizations of power. This political and legal character puts human rights on a direct continuum with political responsibility and justice. An ideology of charity and philanthropy alone could simply demand pity, compassion and care. But the moment one uses right-talk, one becomes explicit in a demand for responsible politics, law and justice.²⁰⁹

I perioden 1995 til 2007 plasserer Kirkens Nødhjelp og fasteaksjonen rettigheter i sentrum for sitt utviklingsarbeid. Dette kommer tydelig frem i fasteaksjonsmaterialet ved at rettighetsbegrepet er til stede i alle aksjonene gjennom denne perioden. Der veldedighetsrepresentasjonen skapte et bilde av fasteaksjonens Andre som et offer som giveren skulle synes synd på, knytter rettighetsrepresentasjonen fattigdommen hos de Andre til et politisk ansvar og rettferdighet. Rettighetsrepresentasjonen tar ett tydelig oppgjør med veldedighetsrepresentasjonen og stiller i stedet et krav til ansvarlig politikk, lov og rettferdighet.

Med denne endringen fra en veldedighetsrepresentasjon til en rettighetsrepresentasjon, ble bildet av de Andre endret fra å være passive til aktive mottakere. Der veldedighetsarbeideren tidligere handlet i godhet og delte sine ressurser med de Andre, har de Andre rettigheter i en rettighetsrepresentasjon. Den fattige er således ikke lenger et offer, men en forkjemper for egne rettigheter. Maktbalansen blir slik utfordret. Der veldedighet var a-politisk, er de Andres krav om rettigheter politisk. Rettighetstilnærmingen utfordrer slik det grunnleggende i paternalistisk veldedighetsarbeid.²¹⁰

²⁰⁹ Slim (2002) s. 7.

²¹⁰ Harris-Curtis (2003) ss. 9-10.

Fasteaksjonen bygger i perioden 1995 til 2007 videre på hovedtendensene om medansvar og fellesskap fra 1980 til 1994. Samtidig skiller fasteaksjonen seg fra den forrige perioden blant annet ved at de Andre får mer plass i materialet. Dette kapittelet vil peke på noen likheter til tidligere tendenser i fremstillinger av de Andre i fasteaksjonen, samt vise til noen nye fremstillinger av de Andre i rettighetsrepresentasjonen. Jeg vil gi en presentasjon av noen av de bildene som gis av de Andre i fasteaksjonsmaterialet i lys av oppgavens teori og den historien materialet er en del av. Deretter vil jeg drøfte hvordan de Andre har blitt fremstilt som passive eller aktive mottakere i materialet i perioden 1995 til 2007.

4.1. Veien til en rettighetstilnærming

Selv om et internasjonalt normsystem for menneskerettigheter ble brakt på banen raskt etter den andre verdenskrig, var det først fra siste halvdel av 1980-årene at mangelen på demokrati og respekt for menneskerettigheter ble sett på som et hinder for utvikling. En økonomisk krise i Afrika på denne tiden kan sees som en forklaring på innrømmelsen av at altfor mye av norsk og internasjonal bistand ukritisk hadde gått til diktatoriske regimer preget av korrupsjon og undertrykkelse. Det ble nå vanskelig å overse betydningen av politisk styring for økonomisk utvikling.²¹¹

Samtidig ble statssuverenitetsprinsippet svekket i løpet av 1980-årene. USA, Russland og andre stormakter begynte å samarbeide om å gripe inn i land der statsmakter begikk overgrep mot egen befolkning. Individuelle rettigheter ble vektlagt mer enn staters ukrenkelighet, og det ble legitimt å snakke mer åpent om interne forhold som korrupsjon og vanstyre i utviklingslandene. Disse nye tilnærmingene til utviklingsarbeid og utenrikspolitikk nasjonalt og internasjonalt, førte til at forbedring av de indre rammevilkår i utviklingslandene ble slått fast som norsk utviklingsarbeid sin hovedoppgave. Fred, demokrati og menneskerettigheter ble særlig sentralt i dette arbeidet²¹², og ble ansett som hovedanliggende for det internasjonale samfunnet i 1990-årene.²¹³

²¹¹ Ibid (2003) s. 111.

²¹² Liland og Kjerland (2003) ss. 79 - 81.

²¹³ Ibid (2003) s. 17.

Norske myndigheter var opptatt av at respekt for menneskerettighetene var ”vesentlige forutsetninger for å skape utvikling”²¹⁴. Demokrati og respekt for menneskerettigheter var en del av et *godt styresett*, et begrep som var helt sentralt i den internasjonale og nasjonale utviklingsretorikken. Bestemte krav til politiske forhold i utviklingslandene ble kalt *politisk kondisjonalitet*, og ble avgjørende i internasjonal bistand. Regjeringen forsikret om at målet ikke nødvendigvis var å innføre et vestlig demokrati, men en oppfatning om at bistandsgiverne ønsket større innflytelse på hvordan bistandspengene ble brukt lå allikevel i begrepet.²¹⁵ Samtidig la Norad vekt på mottakeransvar, oppbygging av institusjoner og gode administrative rammevilkår i utviklingslandene.²¹⁶

Fra 1990-årene skulle Norge være en forkjemper for menneskerettigheter og demokrati. Norske myndigheter begrunnet dette med at demokrati og respekt for menneskerettigheter var viktige verdier i seg selv, og at dette ble ansett som betydningsfulle forutsetninger for å skape utvikling.²¹⁷ I september 1990 vedtok de nordiske bistandsministrene den såkalte Molde-erklæringen, som slo fast at demokrati, menneskerettigheter og folkelig deltakelse var viktige i utviklingsprosessen. Følgelig ble det i økende grad stilt krav til demokrati og respekt for menneskerettighetene i norsk utviklingspolitikk.²¹⁸

I KNs fasteaksjon ble ikke rettighetstilnærmingen sentral før på midten av 1990-tallet. Da hadde KN beveget seg gradvis fra et veldedighetsparadigme som gjaldt gjennom 1970-tallet, til et rettferdighetsparadigme på 1980-tallet. Selv om rettferdighetstenkningen hadde slått inn i norsk kirkeliv på 1970-tallet gjennom en økt sosialetisk bevisstgjøring, var denne forholdsvis fremmed i KN. Hege Vilbergs gjennomgang av *KN-nytt* fra 1970-tallet viste at rettferdighetstenkningen var nærmest fraværende i KN på denne tiden. Vilberg opplyste at KN i *KN-nytt* tok opp saker som kan refereres til rettferdighetsdiskursen tre ganger gjennom 1970-tallet.²¹⁹ Dette viser en type langsomhet i organisasjonen og bistandsdiskursen.

Den britiske bistandsforskeren, Hugo Slim, presenterer ulike forklaringer på at rettighetsperspektivet ikke slo rot tidligere i den generelle bistandsdebatten. Hans teori kan

²¹⁴ Ibid (2003) s. 18.

²¹⁵ Ibid (2003) ss. 18-19.

²¹⁶ Ibid (2003) s. 81.

²¹⁷ Liland og Kjerland (2003) s. 111.

²¹⁸ Ibid (2003) s. 113.

²¹⁹ Vilberg (2003) s. 53.

også var en hjelp til å forstå hvorfor rettighetsperspektivet ikke fikk dominere i fasteaksjonen før på slutten av 1990-tallet.

Den første, og kanskje mest nærliggende forklaringen er spørsmålet om penger. Slim mener en apolitisk beskrivelse av et nødlidende offer som trenger hjelp, mobiliserer lettere givene til å hjelpe, enn bildet av undertrykte mennesker som krever sine rettigheter.²²⁰

Videre forklarer Slim veldedighetstradisjonen med en humanitær uvitenhet om rettigheter. Kanskje er en ideologisk mangel på kunnskap om rettigheter blant utviklingspersonalet en av forklaringene på at veldedighetstradisjonen var så sterk, så lenge i norsk utviklingshjelp. Ved at menneskerettighetsorganisasjoner som *Amnesty International* tegnet menneskerettigheter som begrenset moral og politisk agenda rundt tortur og ytringsfrihet, kan de ha bidratt til at andre hjelpeorganisasjoner ikke så at de selv hadde noe med rettigheter å gjøre. Trolig så de fleste humanitære arbeidere rettigheter som noe positivt, men få stoppet opp for å tenke på hva menneskerettigheter hadde å gjøre med arbeid i krig for å bekjempe sykdom.²²¹

En annen forklaring som Slim peker på er situasjonen på slutten av 1940-tallet. Da ble det avtalt å holde utviklingen av menneskerettighetsloven separert fra videre utvikling av lov knyttet til krig. Mangel på tilgang til de filosofiske, politiske og lovlige prinsippene som argumenterte for folks beskyttelse i krig, resulterte i at frivillige organisasjoner og FNs humanitære filosofi falt tilbake på en paternalistisk ideologi med ideer om nød, medfølelse og hjelp snarere enn å bli mer politisk sofistikert.²²²

Slims siste poeng er at etikk går fremfor rettigheter. Slim mener det er en sannhet i den humanitære etikken som transcenderer den rettighetsbaserte formuleringen av beskyttelse i krig. I humanitært hjelpearbeid ønsker man en moralsk begrunnelse for fattigdomsbekjempelse som ikke kompliseres med rettigheter, men simpelthen begrunner handlingen med at den er god.²²³ Vi gjenkjenner her trekk av Terje Tvedts kritikk av den norske bistanden som et ubestridt moralsk felt hvor aktørene opptrer som ”*Det godes vokter*”²²⁴.

²²⁰ Slim (2002) s. 9.

²²¹ Slim (2002) s. 10.

²²² Ibid (2002) ss. 11-12.

²²³ Ibid (2002) ss. 12-13.

²²⁴ Tvedt (2003) s. 315.

4.2. Mellom rettferdighet og rettighet

Grounding humanitarian action in rights, duties and laws makes the values of humanitarian work explicit to all and it links humanitarian values directly to justice. This means that humanitarianism is not left free-floating as some generic act of kindness but is rooted in explicit values, precise political contracts, exact military duties, particular types of assistance (...) Such political and legal connectness makes humanitarian action less vulnerable to being shrouded in moral generalisation and driven by mixed motives²²⁵.

Utviklingsarbeid som grunner i en rettighetstilnærming med krav og lover hindrer i følge Hugo Slim utviklingsarbeidet i å definere seg ut fra godhet.²²⁶ Dette er fordi rettigheter bærer med seg uttalte krav og ansvar. Fasteaksjonen speiler fremveksten av en generell rettighetstilnærming i norsk utviklingsarbeid.

Emma Harris-Curtis peker på en fundamental forskjell mellom en eksplisitt rettighetstilnærming der rettigheter er selve verdisystemet, og en tilnærming som er basert på kristne verdier, der rettigheter blir sett på som en del av verdisystemet snarere enn selve systemet.²²⁷ De norske myndighetene definerte menneskerettigheter og demokrati som viktige verdier i seg selv, og plasserte seg slik i den generelle rettighetstilnærmingen. KN og fasteaksjonen baserte på sin side sine rettigheter på kristne verdier. I KN ble rettighetsbegrepet et uttrykk for et arbeid for en mer rettferdig verden. Videre grunnet organisasjonens arbeid for en mer rettferdig verden i KNs forståelse om at Guds skaperverk skulle ivaretas. Som for flere andre kristne humanitære organisasjoner, ble rettighetsarbeidet i KN ansett som en del av ideen om kristen rettferdighet. KNs fokus på rettferdighet er således et uttrykk for organisasjonens rettighetsarbeid.

KN hadde inkludert rettferdighetsperspektivet i bistandsarbeidet også på 1980-tallet, men uten at dette arbeidet hadde overskredet veldedighetsrepresentasjonen. I organisasjonens strategidokument fra 1984, ble det lagt noen føringer som ble overført til senere dokumenter. I strategidokumentet ble nødvendigheten til å bidra til en rettferdig samfunnsutvikling for å forebygge nødsituasjoner, tatt med. I strategidokumentet stod det blant annet skrevet at organisasjonen skulle *”bidra til en rettferdig samfunnsutvikling som forebygger nødsituasjoner, bedrer levevilkår og gir grunnlag for et liv i frihet og fred”*²²⁸. KN skulle bidra til en rettferdig samfunnsutvikling, og grunnlaget for dette arbeidet var at de handlet på

²²⁵ Slim (2002) s. 15.

²²⁶ Ibid (2002) s. 15.

²²⁷ Harris-Curtis (2003) s. 19.

²²⁸ Kirkens Nødhjelp (1984) s. 4.

vegne av kirken.²²⁹ Videre presenterte organisasjonen to begreper som ble sentrale for det videre rettighetsarbeidet; *rettferdighet* og *deltakelse*. Rettferdighetsbegrepet ble her forstått som en rettferdig fordeling av ”ressurser, goder og tjenester som er nødvendige for å leve et fullverdig liv”²³⁰. Begrepet deltakelse ble oppfattet som retten til å delta i utformingen i sosiale, politiske og økonomiske forhold.²³¹

I fasteaksjonsmaterialet kan rettighetstilnærmingens inntog på 1990-tallet sees som en forlengelse av representasjonen om fellesskap og medansvar. Som det forrige kapittelet viste, var kjennetegnene ved perioden 1980 til 1994 fellesskap og medansvar. I representasjonen om fellesskap og medansvar var de Andre ikke bare barn, slik som i perioden 1967 til 1979. De Andre var også voksne i perioden 1980 til 1994. Begrepet medansvar kan leses som et uttrykk for at de Andre selv kunne gjøre noe med sitt eget problem og at giverne hadde et ansvar sammen med de Andre. Ordet medansvar indikerer at ansvaret er delt mellom to eller flere parter. Således kan representasjonen om fellesskap og medansvar fra 1980 til 1994 sees som en begynnelse til det som i perioden 1995 til 2007 ble kalt rettighetsrepresentasjonen. Man kan lese det slik at fasteaksjonen i representasjonen om fellesskap og medansvar startet å gjengi de Andre som autonome individer som kunne gjøre noe med sin egen situasjon. I rettighetsrepresentasjonen ble denne tenkningen fulgt opp ved at de Andre selv hadde rettigheter og var rettighetsbærere. De Andre kunne altså gjøre noe for å endre sin egen situasjon. Rettighetsbegrepet var et redskap for at både giverne og de Andre kunne forstås som et uttrykk for at de Andre har rettigheter som fører med seg plikter, altså et medansvar. Slik kan vi se at rettighetsrepresentasjonen følger opp representasjonen om fellesskap og medansvar.

Når dette er sagt er det nødvendig å presisere distinksjonen mellom rettferdighet og rettigheter. Filosofen Jacques Derrida definerer rett som et element av beregning, og mener at det er rettferdig at det finnes rett. Rettferdighet er imidlertid til forskjell fra rett, uberegnelig.²³² En rettighet er altså en konkret og avgrenset størrelse, som for eksempel retten til mat. Rettferdighet er på sin side en visjon det er vanskelig å sette grenser for nettopp fordi den er grenseløs. Mens retten kan være erfaringen av noe som er oppnådd og faktisk mulig, så mener Derrida at rettferdighet forutsetter det han kaller erfaringen av det umulige. En etikk

²²⁹ Ibid (1984) s. 4.

²³⁰ Ibid (1984) s. 5.

²³¹ Ibid (1984) s. 6.

²³² Derrida (2002) s.40.

for rettferdighet blir dermed det som Spivak som nevnt har kalt *det umuliges etikk*.²³³ Å skape rom for identifikasjon på tvers av grenser og språk kan synes som *det umuliges etikk*.

I KNs strategidokument fra 1991 beskrev organisasjonen sin visjon:

Kirkens Nødhjelp skal være en pådriver i norsk kirkeliv i det norske samfunn for solidaritet og samarbeid med medmennesker i den fattige delen av verden (...) Det forplikter oss til å støtte mennesker i deres kamp for frigjøring fra undertrykkelse og nød²³⁴.

Mye av KNs bistandsarbeid grunnet i samfunnsmessige forhold, og organisasjonen vurderte det derfor som nødvendig å påvirke politiske og økonomiske aktører. Dette arbeidet ville de gjøre gjennom å arbeide på forskjellige nivåer; grasrotnivå, organisasjons og institusjonsnivå samt politisk og økonomisk nivå. For første gang uttrykte KN at de ville arbeide på et politisk nivå. Dette gjennom å: "*påvirke nasjonale beslutningsdeltakere, internasjonale organer, norske myndigheter og norsk opinion til å fremme en politikk som kan virkeliggjøre de verdier vi tidligere har omtalt*"²³⁵. Således beveget KN seg mot en rettighetstilnærming der organisasjonen forsøkte å ivareta de Andres rettigheter, også til økonomisk og politisk påvirkning. Hva gjelder fasteaksjonen skulle den i følge prinsippdokumentet bli en "*bred kampanje som legger vekt på både holdnings-skapning, informasjon og inntektsbringende tiltak*"²³⁶. Fellesskapstanken fra 1980- og 1990-tallet; at KN ønsket å gå vekk i fra å skille mellom giver og mottaker/de Andre, åpnet opp for at rettferdighet ble et sentralt begrep i organisasjonen i 1994. Dette ble blant annet synliggjort gjennom uttrykket *Sammen for en rettferdig verden*, som ble en del av KNs logo i 1994. Gjennom KNs nye logo formidlet organisasjonen et inntrykk av å arbeide for rettferdighet og de Andres rettigheter. KN ville forlate skillet mellom *de og oss*. I stedet ønsket de å basere utviklingsarbeidet i fasteaksjonen på *samarbeid*. Slik beveget fasteaksjonen seg fra å stå i en veldedighetsrepresentasjon til å plassere seg innenfor en rettighetsrepresentasjon. Videre skulle det arbeides systematisk med å bygge opp fasteaksjonen, slik at den ble en mer omfattende aksjon som engasjerte brede lag av befolkningen innen den enkelte menighet²³⁷. Det var utilstrekkelig med innsamlingspenger. Man ønsket nå å mobilisere bredere politikk for å sikre fattiges rettigheter.

²³³ Hos Spivak er påvirkningen fra Derrida uttalt og tydelig. Derfor henger Spivaks tale om det umuliges etikk sammen med denne distinksjonen hos Derrida. Se f. eks. Landry og Maclean (1996) s 102.

²³⁴ *Kirkens Nødhjelp* (1991) upaginert.

²³⁵ *Ibid* (1991) upaginert.

²³⁶ *Ibid* (1991) upaginert.

²³⁷ *Ibid* (1991) upaginert.

Med organisasjonens prinsippdokument fra 1999 ble rettighetstilnærmingen tydelig til stede i KN. Organisasjonens visjon var *Sammen for en rettferdig verden* og deres oppdrag ble blant annet beskrevet som å ”*fremme grunnleggende rettigheter for nødlidende, fattige og undertrykte*”²³⁸. Videre formulerte KN en rettferdig verden ut i fra fem verdier. Disse var; *barmhjertighet, rettferdighet, deltakelse, forsvarlig forvaltning av skaperverket og fred*²³⁹. Disse verdiene hadde sitt teologiske grunnlag i tanken om at alle mennesker er skapt i Guds bilde med lik verdi og med de samme grunnleggende rettigheter og plikter. I fasteaksjonen ble rettighetstilnærmingens tilknytning til den kristne troen særlig synliggjort gjennom et Bibelters fra den kristne fastehøytiden; ”*slik er fasten som jeg vil ha: at du løslater dem som med urett er lenket, sprenger båndene i åket og sitter de undertrykte fri*”²⁴⁰. De Andre sin rett til å bli satt fri fra undertrykkelse, ble slik forankret i Bibelen.

Som et resultat av at fasteaksjonen sto i en rettighetsrepresentasjon, endret innholdet og arbeidsmetodene seg i fasteaksjonens materiale. Fasteaksjonen var tydelig på at den ønsket å samle inn penger til de Andre. Samtidig ville de arbeide med beslutningspåvirkning i Norge og arbeide for å påvirke politikken nasjonalt og internasjonalt slik at politikken falt i tråd med KNs uttalte verdier *barmhjertighet, rettferdighet, deltakelse, forsvarlig forvaltning av skaperverket og fred*²⁴¹. Fasteaksjonen ville som i forrige periode, informere giverne om politikk og økonomiske strukturer.

I løpet av 1990-årene endret KN sin forståelse av informasjonsarbeidet. Der KN tidligere hadde arbeidet med holdningsskapende arbeid og ressursmobilisering, skulle de nå drive holdningsskapende arbeid *for å mobilisere ressurser*. Det nye for denne perioden er derfor at innsamlingsarbeid blir forstått som en integrert del av det holdningsskapende arbeidet. Innsamling ble ikke lenger en uttrykk for ”lettvin” veldedighet. Innsamlingen skulle nå være forpliktende, giverne skulle ha en ansvarlig holdning. Sammen med sine partnere ønsket KN ”å påvirke enkeltmennesker, menigheter, lokalsamfunn, menigheter og næringsliv slik at de oppfyller sin forpliktelse til å handle for menneskeverd og menneskerettigheter”²⁴². I tråd med dette utvidet fasteaksjonsmaterialet seg, og aksjonen fikk en tydeligere kampanjeform. Fasteaksjonen hadde fremdeles gudstjenestematerialet, informasjon til bøssebæreren, diplom

²³⁸ *Kirkens Nødhjelp* (1999) s. 3.

²³⁹ *Ibid* (1999) s. 6.

²⁴⁰ Jesaja 58:6 i Bibelen.

²⁴¹ *Kirkens Nødhjelp* (1999) s. 6.

²⁴² *Kommunikasjonsstrategi* (2006) s. 3.

og informasjonshefte. Det nye for perioden var at fasteaksjonens materiale gav giverne/leserne mer informasjon om de Andre, deres sosiale situasjon og om mottakerlandene enn de forhenværende periodene. Fasteaksjonens materiale hadde i denne perioden fokus på et spesielt land, område eller tema. Materialet informerte blant annet om landene politiske historie og om temaer. Samtidig beholdt fasteaksjonen den forrige periodens fokus på gudstjenestematerialet, slik at det kristne fellesskapet fremdeles var tydelig til stede i materialet. Fasteaksjonen beholdt slik den tydelige kirkelige forankringen. Samtidig ble det som sagt nå gitt mer informasjon om de Andre og deres sosiale og politiske situasjon. Det strukturelle og politiske arbeidet var følgelig tydeligere til stede i materialet.

4.3. Rettighetsdiskursen: Fra fellesskap til politikk

Jeg har analysert hvordan fasteaksjonens fremstillinger bærer i seg forskjellige ideologiske trekk, for eksempel paternalistiske verdier og normer om de Andre. Med Terje Tvedt kan vi se hvordan fasteaksjonen er normproduserende med sine fremstillinger av de Andre og normlegitimerende med de verdiene fra veldedighetsdiskursen som vi har sett går igjen i representasjonen om fellesskap og medansvar. Fasteaksjonens fremstillinger er særlig normdannende for et spesifikt sosialt fellesskap, nemlig de mange menighetene i Den norske kirke som deltar. Dette fellesskapets identitet vedlikeholdes og fornyes gjennom fasteaksjonen, og den sterkeste fornyelsen i rettighetsrepresentasjonen var den bredere deltakelsen i politiske spørsmål som Kirkens Nødhjelp la opp til.

4.3.1 Giveridentitet med politisk kjennetegn

Et nytt kjennetegn for fasteaksjonens materiale i perioden 1995 til 2007, var som jeg har sagt, at alle aksjonene hadde et bestemt tema. I 2002 var fasteaksjonens tema *Tilgangen på vann*, med Etiopia, Eritrea og Rwanda som spesifikke land. I forbindelse med 2002-aksjonen kom fellesskapstanken tydelig frem i materialet. Generalsekretær Atle Sommerfeldt skrev følgende i inspirasjonsheftet: ”(d)ugnaden vi inviterer til i årets ”Brød for verden”-aksjon, handler om dette ene: Å gjøre dødens vann om til livets vann”²⁴³. Ordet ”dugnad” spilte på fellesskapet som perioden 1980 til 1994 bygde opp gjennom et utvidet register av solidaritetsaktiviteter, og dugnaden ga assosiasjoner til kristen metaforikk. Død skulle gjøres til liv ved hjelp av Kirkens Nødhjelps arbeid for rent vann til de Andre.

²⁴³ *Brød for verden* (2002). Inspirasjonsheftet, upaginert.

Dette fellesskapet syntes utvidet fra forrige periode. I materialet ble kvinnen Asmeret Gidey, som arbeider for Kirkens Nødhjelp i Rama, Etiopia, avbildet og intervjuet. Kvinnen ble avbildet drikkende av en fasteaksjonsbøsse med norsk tekst. Igjen var den Andre fremstilt visuelt som en passiv mottaker, som nøt godt av organisasjonens velgjørenhet. Men det fremgikk tydelig av teksten at kvinnen arbeidet for organisasjonen: ”*Både Asmaret og ektemannen jobber for Kirkens Nødhjelp i Rama. Hun vasker, mannen er sjåfør.*”²⁴⁴ Asmaret arbeidet for KN. Hun sto dermed sammen med moderorganisasjonen i Norge, og var en aktiv deltaker i arbeidet. Slik var hun en del av et fellesskap som deltok aktivt i fasteaksjonen, selv om hun var mottaker.

Et annet typisk eksempel fra rettighetsrepresentasjonen, var fasteaksjonen fra 2000 med *Hjelp Sør-Afrika å leve med minnene* som tema. Dette året kom rettighetstilnærmingen særlig godt frem gjennom en oppfordring om deltakelse til politisk kamp mot fattigdom:

Fortidens urettferdighet må transformeres til en framtid med rettferdighet for fattige. Kampen mot fattigdom er derfor en helt nødvendig del av framtidens forsoning. For å makte dette må grunnleggende menneskerettigheter til helse, utdanning, bolig, mat og arbeid oppfylles for Sør-Afrikas fattige. Alminnelige folk må mobiliseres til ansvar for eget liv og deltakelse i politiske prosesser. I denne kampen skal vi stå sammen med dem²⁴⁵.

Igjen inviteres giveren i fasteaksjonen inn til et fellesskap som strekker seg ut over giverfellesskapet. ”*Vi*” givere skal stå sammen, og ”*vi*” skal stå sammen med ”*dem*”, altså ofrene for apartheidregimet som var denne aksjonens mottakere. Tekstutdraget overfor var et godt eksempel på KN og fasteaksjonens ønske om å mobilisere leserne til deltakelse for en mer rettferdig verden. Urettferdigheten i Sør-Afrika skulle bekjempes ikke bare i Sør-Afrika, men også i Norge. Dette gjenspeilte også et engasjement for Sør-Afrika og arbeidet med å avskaffe apartheid som var viktig for Kirkens Nødhjelp i denne perioden. Som kjent, var apartheid et politisk styresett. Dermed ble giveren bedt om å gå inn i en politisk deltakelse, noe som var både nytt og karakteristisk i denne perioden. Og det politiske ble gitt en kristen betydning:

For oss europeere som avslutter dette århundre med etnisk rensing, er det nødvendig å vende oss til Afrika for å lære andre måter å leve på. La oss håpet at Sør-Afrikas forbilde kan oss impulser til Europas omvendelse²⁴⁶.

Forsoningsprosessen i Sør-Afrika viste givene ”nye måter å leve på” som ble satt i sammenheng med ”Europas omvendelse”. Omvendelse er et kristent uttrykk som indikerer at et menneske skal endre seg i tråd med sin tro. Den europeiske giveren skulle endre sin atferd

²⁴⁴ Ibid (2002) upaginert.

²⁴⁵ Brød for verden. Inspirasjonshefte (1996), upaginert.

²⁴⁶ Brød for verden. Inspirasjonshefte (1996), upaginert.

og mentalitet ut fra sin kristne tro, ut fra Sør-Afrika. Det hang sammen med levemåter fra Afrika, som det var "nødvendig" for giveren å lære av. Giverens identitet ble dermed utfordret av ukjente levemåter fra de Andres kontinent, Afrika. Materialet gir derfor et nytt bilde av giveren, som impliserer et mer mangfoldig bilde av mottakeren. Mottakeren har noe fundamentalt viktig å lære bort til den troende europeer og giver.

Jeg har nevnt at frigjøringsteologien, med sine impulser mellom kristen tro og politisk endring, hadde gitt til KN i perioden 1980 til 1994. Men en sørafrikansk forsoningsprosess med politiske ringvirkninger ble i dette fasteaksjonsåret koblet til noe av det mest grunnleggende i kristen tro, omvendelsen fra synd til troen på Jesus Kristus. Aldri før hadde det politiske blitt gitt en så sterk kristen dimensjon. Giveridentiteten forutsetter slik en politisk deltakelse som ikke ble fremstilt som påkrevende i fasteaksjonens tidlige år.

Denne nye giveridentiteten ble ytterligere politisert gjennom etableringen av Changemaker som Kirkens Nødhjelps ungdomsbevegelse i 1992.²⁴⁷ I løpet av 1990-årene satset KN på profilering av fasteaksjonen, og som et resultat av dette ble stadig flere involvert i arbeidet med organisasjonen. Fastaksjonen fikk sju regionskonsulenter, distriktskontakter og ikke minst ettåringer fra Kirkens Nødhjelps utvekslingsprogram med tilknytning til Changemaker. Ettåringene hadde tidvis også med seg besøkende fra Kirkens Nødhjelps partnerorganisasjoner. I tillegg engasjerte ungdommer fra Changemaker seg i mobiliseringen til fasteaksjonen.²⁴⁸

Changemaker ble viktige for fasteaksjonen. Gjennom sine kampanjer bidro det til at fasteaksjonen fikk større oppmerksomhet,²⁴⁹ samt til at det politiske arbeidet ble en sentral del av aksjonene. Særlig i forhold til konfirmanter og andre ungdommer ble Changemaker viktige kommunikatorer. Typisk for denne politiseringen er klimakampanjen fra 2002:

For å skape oppmerksomhet rundt klimasaken kan du dessuten fortelle om innsatsen deres i et leserbrev. Du kan gjøre det så enkelt at du bruker teksten i brevet og sender det som et "åpent brev" til lokalavisa. (...) Kjære miljøvernminister. Norge bidrar sterkt til klimaendringene. (...) Myndighetene må gjennomføre en klimavennlig politikk.²⁵⁰

²⁴⁷ Tønnessen (2007) s. 233.

²⁴⁸ Kirkens Nødhjelps nettside, 24.03.07.

²⁴⁹ Samtale med Anne Noum Førland 06.06.06.

²⁵⁰ *Vann i Øst-Afrika. Et opplegg for konfirmanter/ungdom* (2002) upaginert.

Fem år senere er det ungdommenes moderorganisasjon som fronter klimakampanjen *Kyoto. Forglemmegei*, og denne gang med enda mer konkrete og målrettede krav overfor politiske beslutningstakere:

Krev at myndighetene tar sitt ansvar: 1 Norge må redusere utslipp av klimagasser nå! Minst halvparten av Norges Kyoto-forpliktelser må tas nasjonalt. 2. Norsk bistandspolitikk må prioritere virkninger av klimaendringer i fattige land. 3. Norge må arbeide aktivt for en koalisjon av ansvarlige land som sammen forplikter seg til utslippskutt.²⁵¹

Giverens ansvar var blitt utvidet til ansvar for det politiske rom og konkretisert gjennom en rekke politiske krav som skulle rettes mot norske myndigheter. Rettighetstilnærmingen gjorde at KN utviklet seg fra å være politisk nøytral til å opptre som en politisk aktivist i offentligheten.²⁵² Dette utvidede ansvaret som ble gitt giveren gjenspeiles i Kirkens Nødhjelps globale strategi plan for 2005-2009, hvor vi finner begrepene *rettighetsholdere* og *ansvarsbærere*. Dette er begreper som ikke finnes i de tidligere periodene jeg har undersøkt. Rettighetsholdere er de Andre som kan påberope seg rettighetene, og ansvarsbærere utgjør de som er forpliktet på et gitt ansvar overfor rettighetsholderne, det vil si fasteaksjonens givere og lesere. KN ville fra nå av ”*arbeide mer systematisk med å myndiggjøre de fattige og ansvarliggjøre de rike*”²⁵³. Som rettighetsholdere er det særlig fire grupper KN sikter på; kvinner, ungdom, urfolk og minoritetsgrupper samt flyktninger og fordrevne²⁵⁴.

4.3.2 Menneskerettigheter som paternalismens nye klær?

Utsagnet ”*myndiggjøre de fattige*” bærer i seg en ambivalens. Ettersom KN ønsker å myndiggjøre de fattige kan det spille på den gamle stereotypien om de hjelpeløse og passive Andre. Samtidig kan det bære i seg et bilde av de Andre som potensielt sett myndige og autonome. De fattige skal bevegges til myndighet, samtidig som de rike skal gjøres ansvarlige. Her er ikke dikotomien mellom aktiv og passiv like tilstedeværende, for både fattige og rike skal gjøres i stand til å innta en posisjon og rolle de tidligere ikke hadde. Både giverne som rike og mottakerne som fattige skal gis utfordringer.

Å karakterisere de Andre som rettighetsholdere ble knyttet til arbeidet for å forsvare menneskerettighetene. Menneskerettighetene ble ikke begrunnet i fasteaksjonsmaterialet. Det ble snarere sidestilt med KNs teologiske grunntanke om mennesket som Guds skapning:

²⁵¹ Ibid (2002) upaginert.

²⁵² Tønnessen (2007) s. 2.

²⁵³ Kirkens Nødhjelp. Sammen for en rettferdig verden. (1999) s. 9.

²⁵⁴ Ibid (1999) s. 9.

Kirkens Nødhjelps verdisynt: Vi tror alle mennesker er skapt i Guds bilde, med lik verdi og med de samme grunnleggende rettigheter og plikter.²⁵⁵

Vi kan derfor i likhet med Knut Nustad stadfeste at det ble tatt for gitt at det var et forhold mellom menneskerettigheter og bistand. Dette forholdet ble naturliggjort. Nustad mener det er slående at det er så stor grad av enighet rundt denne nyorienteringen. Enigheten om hva som utgjorde den rette vei å gå for u-landene står i sterk kontrast til uenigheten om innenrikspolitiske valg.²⁵⁶ Menneskerettighetene holdes frem som et ubetinget gode for de Andre, ut fra teksten jeg siterte ovenfor:

Kampen mot fattigdom er derfor en helt nødvendig del av framtidens forsoning. For å make dette må grunnleggende menneskerettigheter til helse, utdanning, bolig, mat og arbeid oppfylles for Sør-Afrikas fattige.²⁵⁷

Vi finner ingen innvendinger eller problemer i fasteaksjonsmaterialet knyttet til rettighetsbegrepet. Menneskerettigheter sees på som selvfølgelig riktig og en normal målestokk på ønsket utvikling for de Andre. De Andres rettigheter er manglende eller krenkes, og givernes innsats skal settes inn for å få rettighetene på plass. Rettigheter presenteres som en løsning uansett region eller land i fasteaksjonen. Slik universaliseres menneskerettighetene som en utviklingsvei for de Andre. Man ser dermed bort i fra at menneskerettighetene også er en vestlig og kulturelt betinget konstruksjon.²⁵⁸

Kanskje kan vi trekke paralleller til moderniseringen som en normal og naturlig løsning for de Andre fra veldedighetsrepresentasjonen i fasteaksjonen? Der KN i 1967 anførte moderniseringens redskaper gjennom ”brønnboring, overrislingsanlegg og jordbruksprodukter”,²⁵⁹ ble nå menneskerettighetenes universalitet løftet opp i store deler av fasteaksjonsmaterialet. Der mangel på modernisering tidligere var de Andres udiskutable problem, spilte mangel på menneskerettigheter i perioden fra 1995 til 2007 samme rolle i KNs fremstillinger. Og KN serverte løsningen for de Andre:

I årene som kommer vil Kirkens Nødhjelp engasjere seg mer i de kompliserte spørsmålene knyttet til vannrettigheter. Vi vil dyktiggjøre organisasjonene vi samarbeider med slik at de løfter rettighetsspørsmål opp i den offentlige samtalen, og sikre at kvinnene og de fattiges interesser blir presentert og hørt.²⁶⁰

²⁵⁵ *Brød for verden. Inspirasjonshfte* (2000) upaginert.

²⁵⁶ Nustad (2003) s. 13.

²⁵⁷ *Ibid* (2000) upaginert.

²⁵⁸ Nustad (2003) ss. 112-117. Tvedt (2003) s. 40.

²⁵⁹ *Brød for verden. Gi fasten et innhold* 1967 upaginert.

²⁶⁰ *Vann i Øst-Afrika. Et opplegg for konfirmanter/ungdom* (2002) upaginert.

Med dette siste utsagnet uttrykker KN at de vil sørge for at partnerorganisasjonen gjør jobben sin og fokuserer på rettigheter. Løsningen går fra KN til partnerorganisasjonen og siden til de fattige Andre. Slik den økonomiske veksten skulle dryppe ovenfra i moderniseringsepoken ser nå menneskerettighetene ut til å dryppe fra giverorganisasjonen og ned på mottakerne. I denne teksten er det ingen tegn til at løsninger skulle komme motsatt vei, fra de Andre og til giverne. Inntrykket av at de Andre mangler noe som giverorganisasjonen kan gi, forsterkes. Vi kan dermed spore trekk fra veldedighetsrepresentasjonen i rettighetsrepresentasjonen. Det gir grobunn for å forholde seg skeptisk til utviklingspolitikkenes nye påstander;

”Utviklingspolitikk er ikke veldedighet. Det dreier seg om å bidra til at menneskerettighetene kan innfris for alle”²⁶¹. Jeg har forsøkt å vise at det motsatte kan være tilfelle.

Menneskerettighetstilnærmingen kan dekke over gamle trekk fra veldedighetsrepresentasjonen.

KN har som sagt gått over fra personellbistand med norske eksperter til partnerstrategi med lokalt ansatte fra de Andres samfunn. Her ser vi at de lokale deltar i endringene der hvor det tidligere var skandinaviske bistandsekspertene. De lokale partnerne ble nå også aktive i å arbeide på vegne av de Andre, en viktig forskjell fra tidligere av. Men vi ser likevel at under den likeverdige partnerskapsideen var fremdeles KN oppdragsgiver. De Andre skulle formes ut fra KN, som skulle *”dyktiggjøre organisasjonene”*. Oppdragerrollen var slik ennå tilstede i aksjonstekstene.

I perioden 1995 til 2007, var både de Andre og giverne sentrale i fasteaksjonsmateriale. De Andre er i denne perioden både barn og voksne. Det var særlig kvinner som var i fokus i 1995 og 1996. Dette reflekterte fokuseringen på kvinner i utviklingsarbeidet på 1990-tallet. I rettighetsrepresentasjonen var begge kjønn representert som de Andre i fasteaksjonens materiale. Dette forteller oss noe om en ny oppdragerrolle. Bildet av de Andre var ikke like infantilisert som tidligere. Dermed sto KN og givernes nye oppdragerrolle i forhold til også voksne kvinner og menn som mottakere.

4.3.3. Stedfortredermakten

Ved at de Andre ble fremstilt som voksne i større grad enn tidligere, fremsto de Andre som mer myndige og selvstendige. Bildet av de Andre som passive mottakere fra

²⁶¹ Stortingsmelding om fattigdomsbekjempelse fra 2003 i Tønnessen (2007) s. 146

veldedighetsrepresentasjonen ble dermed utfordret. I denne perioden var de Andre verken fraværende, som mellom 1980 til 1994, eller passive barn, som fra 1967 til 1979. Som aktive voksne nærmet bildet av de Andre seg selvildet til givene. Relasjonen fremsto dermed som mindre asymmetrisk. Men var den i virkeligheten det? Var de Andre mektigere enn før?

I materialet fra rettighetsperioden, var det en fra KN som fortalte på vegne av mottakerne, samt intervjuer med mottakerne. I følge Hugo Slim bidrar rettighetstilnærmingen til at de Andre blir personer som stiller krav snarere enn tiggere;

At a personal level, rights dignify rather than victimise or patronise people. They make people more powerful rightful claimants rather than unfortunate beggars²⁶².

Ett eksempel på noen Andre som fremsto som sterke rettighetsholdere var bildet av Nelson og Winnie Mandela i fasteaksjonen fra 2000. De var blant mottakerne av KNs bistand, og med hendene hevet og jublende ansiktsuttrykk ble de eksplisitt fremstilt som ”forbilde”.²⁶³ De var dermed et godt eksempel på Hugo Slims påstand om at rettigheter hadde et mer verdig bilde av de Andre.

Likevel er det fortsatt KN som besatt makten til å konstruere bildene av de Andre som fasteaksjonen distribuerte. Det betydde ikke minst at KN utøvde det Terje Tvedt har kalt for stedfortredermakt. Dette er en mulighet til å tvinge gjennom fremstillinger på vegne av andre gjennom å angivelig målbære deres interesser. Stedfortredermakten iscenesetter seg selv som de ”fattiges talsmenn”. I fasteaksjonsmaterialet fra 1999 ble denne makten utøvd av KN på en original, ny og samtidig tvetydig måte. På forsiden av inspirasjonsheftet var det et bilde av seks menn fra Den dominikanske republikk, Haiti. En av dem holdt en plakat der det sto skrevet ”*Vi er slaver*”²⁶⁴. Rundt sto fem ganske muskuløse dominikanere rundt mannen oppreist og med myndighet i blikket. Bildet ga uttrykk for at de sto opp for sine egne rettigheter, men gjorde de det? Leseren måtte regne med at sannsynligheten for at disse menneskene kunne norsk var svært liten. De målbar derfor et budskap de i streng forstand ikke var i stand til å forstå eller oversette til sitt eget språk. Leseren måtte regne med oversettende mellommenn fra Norge som kunne forklare dem teksten på forsiden. Ved første øyekast kunne teksten virke sterk, med ”vitnesbyrd” om sine egne slavekår. Men vitnesbyrdet kunne ikke ha vært autentisk, i beste fall oversatt. Det forble en konstruksjon i anledning

²⁶² Slim (2002) s. 15.

²⁶³ *Brød for verden. Inspirasjonshefte* (2000) upaginert.

²⁶⁴ *Inspirasjonshefte* (1999), forside.

fotografiet. Og det var kanskje tydeligere enn noen gang at KN hadde iscenesatt sin eget stedfortrederrolle.

Et annet eksempel på stedfortredermat finner vi i materialet fra 2001. Der kan vi lese intervjuer med rapperne Gaspar og Kall fra Sao Paulo:

- Det er gutta som har laget grafittien her, sier Kall (26) stolt. Hans fulle navn er Carlos Alberto Alvez de Souza, men alle kaller ham bare "Kall". "Gutta" er de andre i rapgruppa hans Conclusão. Vi er på vei inn i området som på folkemunne kalles "Dødens Triangel" - sør i São Paulo i bydelen Campo Limpo - der det bor nærmere tre millioner mennesker og der halvparten er ungdom. Men mange av dem risikerer å dø i ung alder ifølge statistikkene. Bare i 1995 ble det for hver hundre tusen innbygger drept 110 mennesker her. Til sammenligning ble 82 drept i Colombia samme år - i det farlige området Cali. Det sier noe om hvor farlig det er her. For det er narkotikabossene som regjerer, og de kjemper om makten i ulike områder. I løpet av en uke mister vanligvis nesten 90 mennesket livet i skyte- og voldsepisoder her, forteller Kall²⁶⁵.

Først registrerer vi at KN gjengir intervjuobjektet med fullt fornavn og etternavn i tillegg til kallenavn. Det er en tydelig fortellerstemme her med et "vi" som tydeliggjorde denne stemmen. Det var ikke bare en tilbakelent og "objekt" beskrivende tredje person, men et vi som selv gjorde seg til del av fremstillingen. Det dempet et hvert skinn av objektivitet. Dernest ble det gitt et bilde av handlekraftige, ja, til og med opprørske mottakere for fasteaksjonen i 2001. "Rap bevisstgjør oss på "krigen" rundt oss" uttalte de to brasilianske guttene. Ordet "bevisstgjøring" spiller på forestillingen om et intellekt. Slik fremsto de to som reflekterte og myndige Andre. Dette var de Andre i sterke skikkelser.

Det var imidlertid verdt å merke seg at definisjonsmakten over de Andres virkelighet fortsatt lå hos KN. De kunne sile informasjonen slik de selv ønsket. Intervju-sjangeren ga samlet sett et mer mangfoldig bilde av de Andre ved at de i større grad fikk sette sine egne ord på sin livsverden. Siden fasteaksjonen i denne perioden brukte intervjuet mer hyppig enn tidligere, var dette betydelig for inntrykket giveren kunne sitte igjen med av de Andre.

Fra og med 2001 ble personene som ble avbildet navngitt. Det at de Andre navngis indikerer at anonymiseringen som var typisk for de to foregående periodene, nå var på retur. Bildet av de Andre liknet dermed mer på mennesker giverne identifiserer seg med, som navngis i hjemlige medier.

²⁶⁵ H. Slim (2002) s. 15.

Bildet av de Andre som myndige finner vi også igjen i materialet fra 1996; ”*desse menneska bed først og fremst om ein ting: ”Hjelp oss å få ein rettferdig fred! Resten kan vi klare sjølve*”²⁶⁶. Her gir fortellerstemmen som påstår at disse menneskene ber om én ting det samme inntrykket. For resten skal de klare selv, er ord som fortellerstemmen legger i munnen på de Andre.

4.4. Oppsummering

I dette kapittelet har jeg vist til og problematisert hvordan rettighetsrepresentasjonen tok et oppgjør med veldedighetsrepresentasjonen ved at den stilte krav til ansvarlig politikk og rettferdighet. Fasteaksjonens konstruksjon av de Andre har her blitt plassert inn i den generelle rettighetstilnærmingen i norsk bistandsdiskurs. Kapittelet har vist at veien til en rettighetstilnærming i Kirkens Nødhjelp og fasteaksjonen har gått sakte. Gjennom analysen har det også fremgått at aksjonens kirkelige forankring fra de tidligere perioden fremdeles var til stede i aksjonen, men nå innenfor nye rammer. Disse nye rammene er det strukturelle og politiske arbeidet, som ble tydeligere i denne perioden.

I Kirkens Nødhjelp sitt fasteaksjonsmateriale uttrykker organisasjonen eksplisitt at de vil arbeide med for å myndiggjøre fattige. Jeg har imidlertid vist at i praksis så kan organisasjonens overtakelsen av den generelle rettighetstilnærmingen ha motsatt effekt.²⁶⁷ Formynderskapet i materialet kunne ta form av at rettigheter ble universalisert som en naturlig og udiskutabel løsning for de Andre. Det var en oppdragerrolle som bante vei for et mulig formynderskap. Sporene fra veldedighetsrepresentasjonen var dermed ikke helt fraværende.

Kirkens Nødhjelp sin oppdragerrollen viste seg også gjennom organisasjonens stedfortredermakt i fasteaksjonens materiale. Gang på gang var det KN som fortalte på vegne av de Andre. Men måtene de gjorde dette på var forskjellige. Av og til var det ekstra tydelig at KN hadde iscenesatt sin egen stedfortrederrolle, for eksempel med en tydelig fortellerstemme som gjorde seg til en del av fremstillingen.²⁶⁸ Andre steder har vi sett at de Andre har fått en myndighet i materialet gjennom intervjuer og navngiving, der de har fremstått som mer aktive mottakere overfor sin egen sosiale situasjon. I denne forstand har KNs ambisjon om å gi fattige rett til deltakelse i større grad blitt oppfylt gjennom organisasjonens fremstillinger.

²⁶⁶ Informasjonsmaterialet (1996) upaginert.

²⁶⁷ Se punkt 4.3.2.

²⁶⁸ Se punkt 4.3.3.

KN har brukt stedfortredermakt gjennom hele fasteaksjonens historie, noe som samtidig er makt til å definere de Andres virkelighet. Men det har ikke alltid vært like tydelig for leseren at KN har vært i besittelse av denne definisjonsmakten.

5.0. Avslutning

5.1. Oppsummering

Mitt anliggende med denne oppgaven har vært å analysere hvordan mottakerne av fasteaksjonens innsamlede midler, de Andre, har blitt fremstilt i aksjonens materiale fra 1967 til 2007. Dette har jeg gjort ut i fra en relasjonell tilnærming hvor forholdet mellom de Andre og giverne har blitt belyst ut fra bistandshistorien, som jeg har delt inn i tre epoker. Selv om jeg har vist til tydelige kjennetegn for disse tre epokene, har det også vært flytende overganger mellom dem og vedvarende tendenser gjennom dem.

Bildet av de Andre har endret seg gjennom fasteaksjonens historie. I den første perioden, veldedighetsrepresentasjonen fra 1967 til 1979, var de Andre fremstilt som barn. Denne fremstillingen vokste hovedsakelig ut fra hungersnøden i Biafra. At det gjennomgående var barn som ble avbildet i denne perioden vitner om en sterk dreining i fremstillingene som kan kalles infantilisering. Dette førte videre med seg paternalisering av de Andre. Fasteaksjonen fremstilte giverne som myndige og handlekraftige, som livreddere. De Andre ble derimot fremstilt som passive mottakere, som ofre. Under representasjonen om fellesskap og medansvar ville Kirkens Nødhjelp og fasteaksjonen ta et oppgjør med elendighetsbildene fra veldedighetsrepresentasjonen. Dette førte til at det var lite bilder av de Andre i fasteaksjonsmaterialet. I stede var det i denne tiden giverne som ble satt i sentrum. Dermed ble det likevel få motforestillinger til de foregående bildene av de Andre. Det var først i rettighetsrepresentasjonen at fasteaksjonen viste tydelige spor av å endre bildene av de Andre som passive ofre. I denne perioden var både giverne og de Andre til stede i materialet, og det ble gitt et bilde av de Andre som mer aktive og myndige. Dette skjedde blant annet fordi de i større grad ble navngitt og faktisk var voksne. Dette bildet av de Andre ble slik på bakgrunn av den generelle bistandsdiskursen om rettigheter i perioden. Dette viser at rettigheter kan bidra til å gi et bilde av de Andre som mer myndige, snarere enn ofre.

Rettighetsrepresentasjonen er imidlertid ikke entydig i så måte. Rettigheter gav en ny målestokk på de Andres grad av utvikling. Mens utviklingshjelpen på 1960- og 1970-tallet skulle bane vei for moderniseringens krefter, skulle bistanden i den siste epoken løse fattigdommen gjennom rettigheter. Dette åpnet opp for en ny oppdragerrolle, og dermed også for paternaliserende fremstillinger. Dette er et paradoks, da rettigheter skal motvirke formynderskap. I den andre perioden kom det ikke til syne alternative bilder av de Andre. Dermed tok i realiteten ikke fasteaksjonen et oppgjør med paternaliseringen.

Gjennom store deler av fasteaksjonens historie har Kirkens Nødhjelp talt på vegne av de Andre. Dette har indikert at de Andre ikke var i stand til å snakke for seg selv. Rettighetsrepresentasjonens intervjujanger endret noe på dette forholdet. De Andre ble sitert direkte, men deres utsagn begrenset seg flere steder til å fortelle om egen livssituasjon. Dermed ble det etterlatt inntrykket av at de ikke var i stand til å reflektere over samfunnsmessige forhold. Dette synes som et tankekors da KN aldri har satset så mye på politisk beslutningspåvirkning som arbeidsmetode for aksjonen som i nettopp denne perioden. Dette var også et eksempel på den stedfortredermakten KN til stadighet utøvde som fortellerstemmen i fasteaksjonens materiale. Gjennom å tale på vegne av de Andre konstruerte KN representasjoner som definerte deres virkelighet. Slik ble de Andre objektivert. I den første og andre epoken var dette desto tydeligere, ettersom de Andre svært sjelden ble gitt mulighet til å fortolke sin egen virkelighet i tekstene. Dessuten vitnet epokenes tekster i liten grad om den bevisste definisjonsmakten som kan ligge i en fortellerstemme som tydelig skriver seg inn som en del av fremstillingen.

Jeg har påpekt at denne definisjonsmakten ikke bare ble brukt til å kategorisere og objektivere de Andre, men også til å skape et bilde av giverne. Bildet av mottakerne ble betinget av bildet av giverne. Dette var en følge av at tekstene i veldedighetstradisjonen ble rettet mot giverne for å motivere dem til gi penger. I den andre perioden ble giveridentiteten som ble skapt i veldedighetsrepresentasjonen påvirket, blant annet fordi hun eller han ble oppfordret til å ta del i flere aktiviteter. Det skjedde fordi KN ønsket supplere pengeinnsamlingen med holdningsarbeid. Bildet av giverne som de aktive livredderne i relasjonen til de Andre ble bekreftet i denne utvidede mobiliseringen. Vi ser altså hvordan organisasjonens arbeidsmåter la premisser for representasjonene.

5.2.0. Utblikk

5.2.1. Fremstillingenes ambivalente betydning

Jeg har forsøkt å vise hvordan det ikke uten videre er problemfritt å fremstille mottakerne av norsk bistand ut i fra et etisk perspektiv. En hver fremstilling er en form for maktutøvelse som uunngåelig bærer med seg verdier. Jeg har tatt utgangspunkt i Terje Tvedts påstand om at ingen aktører innenfor det sørpolitiske system opererer i makttomme rom, og forsøkt å analyse de etiske aspektene ved en aktørs maktbruk; nemlig Kirkens Nødhjelp.

Oppgaven har jeg kalt ”Givere og mottakere imellom”, da jeg har undersøkt det rommet som fremstillingene av de Andre konstruerer mellom giver og mottaker. Dette rommet mener jeg har vært mye preget av at det har blitt tegnet av bilde av de Andre som passive. De siste årene har imidlertid de Andre fått et mer aktivt og myndig ansikt i fasteaksjonsmaterialet.

Verken passiv eller aktiv er kategorier som kan rydde vei for entydige definisjoner på gode og onde fremstillinger i norsk bistand. Derimot har jeg analysert ut i fra hvilke ideologier og verdier de kan fremme i sin historiske sammenheng. Og disse verdiene er også ambivalente. For eksempel kan stereotypier fungere veldig undertrykkende på andre mennesker, samtidig som de er nødvendige hjelpemidler for ethvert menneske for å orientere seg i verden.

Paternalisering kan gjøre stor skade gjennom å nedvurdere andre mennesker og krenke deres likeverd, samtidig som det kan være nødvendig å handle paternalistisk overfor andre i gitte situasjoner i overbevisning om at de Andre bør oppdras i spesifikke spørsmål. Det finnes altså ingen enkle og ferdigskrevne løsninger jeg som profesjonsetiker kan servere bistandsbransjen. Derimot må vi fortsette å skape bevissthet om fremstillingenes etiske ambivalens og sammen søke mer mangfoldige og sanne bilder av de Andre og hverandre. Vi bør søke nye og ukjente fremstillinger som i dag kan virke uoppnåelige og umulige, men som i morgen kan bli en realitet fordi de Andre har vist seg fra en ny side. Vi bør drives av det Gayatri Chakravorty Spivak kaller for det umuliges etikk. Slik kan vi dyrke utopier uten innhold, i påvente av at de Andre kan gi vår utopiske søken substans og gjøre det umulige mulig. For det er fra de Andre dette må komme. Det betyr at vi er avhengige av de Andre for å kunne gi sannere fremstillinger av dem og deres verden. Vi må søke en form for fellesskap med dem.

Veldedighet er ikke tilstrekkelig for humanitært arbeid av to grunner. Veldedighet krever sjelden politisk ansvar for andre. Dessuten kan de skape relasjoner mellom vestlige hjelpeorganisasjoners givere og mottakere av bistanden som kan være kolonialistiske:²⁶⁹ ”*A system of `good works` can serve as a smooth gloss over more structural violation and injustice*”.²⁷⁰ I en slik veldedighetstradisjon i bistanden forkastes representasjoner som viser til en sammenheng mellom Vestens rikdom og fattigdommen i Sør. Dermed står man i en fare for å avpolitiserer fattigdommen.²⁷¹ Når det kun skrives om sult og katastrofe uten en årsaksforklaring som er knyttet til lesernes virkelighet skapes det en distanse mellom leser og mottaker. Det skapes ikke noen sammenheng mellom Vestens rikdom og de Andres sult. Når fasteaksjonen peker på strukturelle årsaker er det også lettere å vise til årsaksforklaringene til problemene. Hvis for eksempel Vestens forurensing er årsaken til naturkatastrofer i Sør så kan man lettere ansvarliggjøre Vesten for naturkatastrofene i Sør. Når fasteaksjonen peker på et konkret problem i Sør som også er et problem i Norge som klimaendringer, skaper dette i tillegg en nærhet til de Andre.

Men heller ikke denne nærheten er entydig. For er ikke den ene utstrakte hånden eller det ene lidende ansiktet vi ser uten noen som helst årsaksforklaring til lidelsen en uendelig verdifull appell til oss? Innebærer ikke hvert eneste møte med lidelsen en et ansvar? Og kan ikke lidelsen være så rystende at vi er ute av stand til å analysere situasjonen og finne årsakssammenhenger som kan skape den nevnte nærheten? Er ikke distansen både uunngåelig og ønskelig? Vi sitter altså tilbake med både distansens og nærhetens ambivalens.

Dette har konsekvenser for epoken jeg mener vi nå er inne i. Rettighetsrepresentasjonen avmoraliserer i en viss forstand bilde av de Andre, ved at Kirkens Nødhjelp har strukturert givere og mottakere som henholdsvis ansvarsbærere og rettighetsholdere. Denne struktureringen tilfører den nevnte nærheten til rommet imellom dem. Den skaper en slags balanse og gjensidighet, hvor det ene personlige møtet med et lidende ansikt på sett og vis gjøres overflødig og irrelevant for denne representasjonen. For rettighetene forblir de samme. Rollefordelingen mellom rettighetsholdere og ansvarsbærere forblir den samme. Betyr det at fremstillingene også forblir de samme og stivner i vante kategorier og forestillinger? Som jeg pekte på ovenfor, er det fra de Andre vi må få de nye og sannere fremstillingene. Derfor

²⁶⁹ Slim (2002) s. 1.

²⁷⁰ Ibid (2002) s. 5.

²⁷¹ Nustadt (2003) s. 26.

innebærer rettighetstilnærmingens rollefordeling en fare. Avpersonaliseringen og avmoraliseringen kan ende i forsteinede tankestrukturer. Det vil si at den kan gi åpninger til en gryende essensialisme, som alltid ligger latent i våre stadige tankemessige tilflukt til stereotypiene. Med dette håper jeg å ha vist at heller ikke det nye fokuset på menneskerettigheter i bistanden er et ubetinget gode for de Andre.

5.2.2. Bistand for de utvalgte

Kanskje reflekterer rettighetsrepresentasjonen en generell profesjonalisering av bistanden. Årsaksforklaringene og sammenhengene er mer sofistikerte for det nye Kirkens Nødhjelp enn de var for fasteaksjonens første filantroper. Bistanden er blitt en prestisjefylt karrierestige for et lite segment av befolkningen. Terje Tvedt har påvist hvordan den samme eliten sitter på flere sider av det samme bordet innen det sørpolitiske system, og går fra frivillige organisasjoner til politiske partier til Utenriksdepartementets byråkrati. Elitesirkulasjonen reproducerer sin egen logikk og reduserer bistand til en spesialisert geskjeft for velutdannede eksperter fra middelklassen. Igjen står en mistroisk arbeiderklasse med en bistands skepsis det er vanskelig å legge fullstendig lokk over med stadig mer velvillige høyrepopulister klar til å fyre løs mot elitens godhetsjag.

En av de gruppene som med rette kan rette sin mistro mot det sørpolitiske system er våre etniske minoriteter. Nyankomne flyktninger sitter med store ressurser som dette systemet overser og demonstrerer minimal interesse for. Mange av dem er eksperter på relevante felt for bistanden, men mangler et språk som passer inn i bistandselitens konseptuelle rammer og ideologi. Det kunne vært et spennende forskningsprosjekt å finne ut hvorfor så få av menneskene som har flyktet fra krig og fattigdom identifiserer seg med det norske sørpolitiske system. Det kunne sagt en hel del om det ”norske” særpreget ved dette systemet.

Kirkens Nødhjelp har i forbindelse med fasteaksjonen fått flydd inn representanter fra diverse mottakerland for å informere om situasjonen i disse landene. Men de har sjelden invitert nyankomne flyktninger fra de samme landene bosatt rundt om i lokalsamfunnene hvor organisasjonen maner til giverinnsats.

6.0. Litteratur

A) Arkivmateriale fra Kirkens Nødhjelps arkiv

Brød for verden/Fasteaksjonen fra: 1967, 1968, 1969, 1970, 1972, 1977, 1978, 1980, 1981, 1982, 1983, 1984, 1985, 1986, 1987, 1988, 1990, 1995, 1996, 1998, 1999, 2000, 2001, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006 og 2007.

Fram mot år 2000. En strategi for Kirkens Nødhjelp (1991). Oslo.

Kirkens Nødhjelp Nytt 3 –1972 (1972). Oslo.

Kirkens Nødhjelp. Prinsippdokument. Sammen for en rettferdig verden (1999).

B) Bibliografi

Aksjonens historie (2006) www.nca.no/article/articleprint/1818 23.08.2006.

Ashcroft, Bill Griffiths, Gareth og Tiffin, Helen (1998) *Key Concepts in Post-Colonial Studies*. London & New York: Routledge.

Ashcroft, Griffiths og Tiffin (red) (2002) [2005] *The post-colonial studies reader*. London & New York: Routledge.

Christensen, Olav og Eriksen, Anne (1992) *Hvite løgner. Stereotype forestillinger av svarte*. Oslo: Aschehoug.

de Waal, Alex (1997) *Famine Crimes . Politics & the Disaster Relief Industry in Africa*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press,

Drag, Marianne (1995) *Byggherren, drømmeren og vokteren. Forholdet til den Andre i norsk bistandsdiskurs 1965 – 1990*. Hovedoppgave i medievitenskap. Oslo: Universitetet i Oslo.

Eide, Elisabeth (2001) ” *De der nede* ” *Reportasje utenfor allfarsvei*, 2.utgave. Kristiansand: IJ-forlaget.

Eide, Elisabeth (2002) ” *Down there* ” and ” *up here* ”. ” *Europe`s Others* ” in *Norwegian feature stories*. Doktoravhandling. Oslo: Universitet i Oslo.

Eide, Elisabeth og Simonsen, Anne Hege (2003) *Å se verden fra et annet sted. Medier, norskhet og fremmedhet*. Oslo: Cappelen.

Eriksson, Catharian, Maria Eriksson Baaz og Håkon Thörn (red) (1999) *Globaliseringens kulturer. Den postkoloniale pradoxen, rasisimen och det mångkulturella samhället*. Lund: Nye Doxa.

- Escobar, Arturo (1995) *Encountering Development. The making and unmaking of the third world*. Princetone, New Jersey: Princeton University Press,
- Fairclough, Norman (1992) *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Harbsmeier, Eberhard og Raun Iversen, Hans (1995) *Praktisk teologi*. Fredriksberg: ANIS.
- Harris-Curtis, Emma (2003) *The Implications of Adopting Rights-Based Approaches for Northern NGOs: A Preliminary Exploration*.
- Jørgensen, Marianne Winther og Louise Phillips (1999) *Diskursanalyse som teori og metode*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Kroggh-Tønning, K. (1879) *Kirkelig fattigpleje. To foredrag*. Kristiania: P. T. Mallings Boghandel.
- Laundry, Donna and Maclean, Gerald (1996) *The Spivak Reader*. New York & London; Routledge.
- Liland, F. Og K. Alsaker Kjerland (2003) *Norsk utviklingshjelps historie 3. 1989-2002: På bred front*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nandy, Ashis (1988) *Science, hegemony and violence. A requiem for Modernity*. Oxford: Oxford University Press.
- Neuman, Iver B. (2001) *Mening, materialitet og makt. En innføring i diskursanalyse*. Bergen: fagbokforlaget.
- Nustad, Knut (2003) *Gavens makt. Norsk utviklingshjelp som formynderskap*. Oslo: Pax forlag.
- Pickering, Michael (2001) *Stereotyping The Politics of Representation*. Basingstoke: Palgrave.
- Repstad, Pål (1973) *Misjonen ser på u-landa*. Hovedoppgave i statsvitenskap. Oslo: Universitet i Oslo.
- Ruud, Arild Engelsen og Kristen Alsaker Kjerland (2003) *Norsk utviklingshjelps historie 2. 1975-1989: Vekst, velvilje og utfordringer*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ryman, Björn (1997) *Lutherhjälpens första 50 år 1947-1997*. Uppsala: Verbum.
- Said, Edward W. (2001) *Orientalismen. Vestlige oppfatninger av Orienten*. Oversatt av Anne Aabakken. Med et innledende essay av Berit Thorbjørnsrud. De norske Boklubbene.
- Schaanning, Espen (1997) *Vitenskap som skapt viten: Foucault og historisk praksis*. Oslo: Spartacus forlag.
- Simensen, Jarle (2003) *Norsk utviklingshjelps historie 1 1952-1975: Norge møter den tredje verden*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Simonsen, A. H. (2006) "Farvel, "Far Afrika"" *Dagbladet* 14.10.2006.
- Slim, Hugo (2002) *Not philanthropy But Rights: The Proper Politication of Humanitarian Philosophy* i *The International Journey of Human Rights*, ss. 1-22. Vol.6.
- Smukkestad, Oddvar (1998) *Den innviklete utviklingen. En innføringsbok i økonomisk og politisk utviklingsteori*. 2.opplag. Ad Notam Gyldendal
- Tvedt, Terje (2002a) [1990] *Bilder av "de Andre"*. *Om utviklingslandene i bistandsepoken*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tvedt, Terje (2002b) *Verdens bilder og selvbilder. En humanitær stormakts intellektuelle historie*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tvedt, Terje (2003) *Utviklingshjelp, utenrikspolitikk og makt*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Tønnessen, Aud V. (2000) "Et trygt hjem for alle"? *Kirkelederes kritikk av velferdsstaten etter 1945*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Tønnessen, Aud V. (2001a) Norge: Et diakonalt vendepunkt i norsk kirkeliv – Kirkens Nødhjelp i *Nordiske folkekirker i opbrud. National identitet og international nyorientering etter 1945* Schørring, Jens Holger (red) Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Tønnessen, Aud V. (2001b) Fra nødhjelpsorganisasjon til bistandsorganisasjon. Kirkens Nødhjelp 1947-1974 i *Kirke og Kultur* (5/6): 529-543. Oslo: Universitetsforlaget.
- Tønnessen, Aud V. (2005) Velferdsstat og kirkelig diakoni i Norge etter 1945. Kritikk og fornyelse i *Velfærdsstat og kirke*. København: ANIS.
- Ulvseth, Kari (2004) *Fra misjonsmark til markeds plass. En diskursanalyse av Kirkens Nødhjelps fremstillinger av Nigeria og Sudan fra 1960 til 2000*. Hovedoppgave i medievitenskap for cand. polit graden . Oslo: Universitet i Oslo.
- Vagle, Wenke (1995) Kritisk tekstanalyse i Svennevig, Jan Sandvik, Margareth og Vagle, Wenche: *Tilnærminger til tekst*. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Visnes, Kjetil (1999) Suverentiteten som forsvant - Norsk bistand fra stat til folk. *Internasjonal Politikk* 57 (2): 221-250
- Vaage, Odd Frank (1987) *U-landsjournalistikkens innhold og publikums oppfatninger*. Forskningsrapport nr. 3. Oslo: Norsk journalisthøgskole.
- Young, Robert J.C. (2001) *Postcolonialism. An historical introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.

Mal systematisering av data

ÅR

1. Hva slags materiale finnes?
 - a. Folder:
 - b. Magasin:
 - c. Plakat:
 - d. Bøsse til kjøkkenbordet:

2. Er det et tydelig tema for aksjonen?

3. Hva er motivasjon for å gi penger til fasteaksjonen?
 - a. Overflod:
 - b. Fellesskap:
 - c. Rettigheter, plikt til å hjelpe:

4. Hvordan er bruken av bilder?
 - a. Hvor mye bilder blir brukt i materialet?
 - b. Hvem er avbildet?
 - c. Er personene på bildene navngitt?

5. Hvem er fortellerstemmen?
 - a. En fra sør?
 - b. En fra KN forteller fra sør?
 - c. En fra KN forteller på vegne av de Andre?
 - d. Et samlet vi – KN og de Andre?

6. Hva slags arbeid type arbeid skrives det om?
 - a. Katastrofearbeid:
 - b. Nødhjelp
 - c. Jordbruk
 - d. Teknisk arbeid:
 - e. Politisk arbeid:
 - f. Langsiktig utvikling:
 - g. Rettighets arbeid: Nei.

- h. Handel: Nei.
- i. Empowerment: Nei.

7. Hvem framstilles som mottakere?

- a. Barn:
- b. Voksne:
- c. Kvinner:

8. Informasjon til giverne:

- a. Informeres det om hvilke steder pengene går til? Eventuelt hvor?
- b. Gis det informasjon om mottakerlandet?
- c. Registreres det hva pengene skal gå til?
- d. Finnes det undervisningsmaterialet for givere?

9. Forholdet mellom giver og mottaker:

- a. Finnes det ord som betegner mottakerne som passive: Hjelp til selvhjelp, nød, offer, de Andre? :
- b. Finnes det ord som betegner mottakerne som aktive medarbeidere: Deltakelse, Sammen for en rettferdig verden, ressurser, oss?